KAVYAKALAPA.

No. 4.

CONTAINING

A BEST COUPLE OF SANSCRIT POEMS:

GEETAGOVINDA

AND

RADHAVINODA

WITH COMMENTARY

PUBLISHED BY

HARIDAS HIRACHAND,

EDITOR OF "DHATUMANJARI."

Bombay:

PRINTED AT THE "VRITTADEEPA" PRESS.

(Registered under Act XX. of 1847.)

1865.

Price Rs. 1

काव्यकलापः

अंक ४

तत्र

श्रीगीतगोविंदाख्यं काव्यं सटीकं

अपरं

श्रीराधाविनोदाख्यं काव्यं सटीकं

एवंयुग्मं

सच्छास्त्रितः शोधयित्वा

हरिदास वि० हिराचंदेन

मुंबय्यां

वृत्तदीपमुद्रालये

अंकीकृतं

संवत् १९२१ शक १७८७

मौल्यं रु० १॥

To

SHETT HANSRAJ KARAMSHI ESQUIRE.

This Work is Dedicated

As an humble token of gratitude for the boon he
confers on Sanscrit learneds, by supplying
them with most interesting Sanscrit
works with great facility, and for
the encouragement he gives
to vernacular literature,

BY HIS OBLIGED AND OBEDIENT SERVANT,

HARIDAS HIRÁCHAND

श्री

रघुकुलावतंसश्रीमद्रामचंद्रसूनुः

लवस्तद्वंशातिलकधर्मधुरंधरः

श्रेष्ठ कर्मासिंह रणमल्लः

तस्यात्मजस्य हंसराजस्य

उदारात्मिकया प्रेरणया अमुयोः काव्ययोः

अंकनं जातं

PREFACE.

In Northern *Hindustan*, near *Jagannath*, there lived in a village named *Kindubilva*, *Bhojadeva* a Brahmin of *Kanyakubja* family, he had a wife named *Radha* from whom *Jayadeva*, the king of poets, took birth. *Jayadeva*, from his infancy used to take his lesson once for a fortnight from his teacher, hence his other name was *Paxadhara misra*, or a fortnight Student. He was an able Logician, Rhetorician, Dramatist, Songster, and strictly addicted his faith on *Krishna* as we find his works on all the subjects.* In *Geetagovinda* he has sung most delicately and tastefully the description of departure and meeting of *Radha* and *Krishna*. There being 24 songs, each of 8 *Padas* in this work it is also called *Ashtapadi*. The author has adored its language both literally and significantly. No such interesting work is produced up to this time.

In the time of *Jayadeva*, there was a king named *Satvika* near *Jagannath*, who being envious of *Jayadeva's* work, made a new work similar to it, and distributed some of its copies amongst learned Brahmins. The Brahmins fell in dispute about the superiority and inferiority of both the works, and to settle the dispute they decided to put the works in the presence of the Idol of God *Jagannath*, and shut the doors and the one which the God would choose he would keep by himself and throw the other. It was done accordingly, and the God kept to himself the work of *Jayadeva* and threw away that of *Satvika*. Afterwards *Jayadeva* added

* (The work on logic by this author is named in a commentary by *Gadadhar* on *Shiromani*, a work on the same subject) on Logic. *Chandraloka* on Rhetorics. *Prasanna Raghava* drama, *Geetgovinda* for Singing and faith on *Krishna*.

some Shlokas of the other work in his own, and asked pardon from the God for his doing so.

In preparing this work the author was once in doubt how to define the body of *Radha*, and nothing coming in thought he went to bathe leaving the work as it was Then *Krishna* coming himself wrote the appropriate lines and became invisible. Afterwards the author came, and was amazed by looking the lines written as he desired.

There are many other miracles described in *Bhaktamala*, *Bhaktivijaya* and *Santamalika* about this author.

Geetgovinda was sung in the Court of *Vikramaditya*, and singers of *Karnatic* sing these songs most delicately in various modes. In the *Kalinga desha* they sing the songs on the birth-day of *Krishna*; and the followers of *Vallabhacharya* sing them on the night of *Kartik Shudha* 11th and in spring season those of *Vasanta Raga*.

Subsequent to *Geet Govind*, many works similar to this *(Ashtapadi)* have been made about *Shiva* and *Vishnoo*, but none has been equal to this as is decided by Sanscrit learneds.

2. Nothing else without the name of the author of *Radhavinoda* is known about it, which is written at the end of the work.

3. The first number of this *Kavyakalapa* consists 37 poems of ancient famous poets, the second contains *Laxmisahasra* by *Venkatadhvary Acharya*, and the third contains *Vidagdha Mukha Mandana* by *Dharmadasa* with commentary. H. H.

प्रस्तावना

श्रीजगन्नाथक्षेत्र पासें, किंदुबिल्व नामें गाममां, कन्यकुब्ज जातीमा भोज देव नामे एक ब्राह्मण हता, तेनी राधा नामें स्त्री हती. तेथी श्रीजयदेवकावि उत्पन्न थया, ते बाळावस्थाथीज गुरुपासेंथी बीजे पुरुषें १५ दिवसें भणाय एटलुं पोते एक दिवसें भणता, तेथी एनुं बीजुं नाम पक्षधरमिश्र एवुं प्रसिद्ध थयुं अनें ते न्यायशास्त्रमां पारांगत हता तेथी तेना रचेला ग्रंथनुं नाम गदाधरीमां प्रसिद्धछे. अनें रसालंकारादिकमां पण घणा चतुर हता एवुं एना रचेला चंद्रालोक ग्रंथिथी जणायछे. अने नाटकमां पण परिपूर्ण हता ते एना रचेला प्रसन्नराघव नाटकथी जणायछे. वळी ते गायन विद्यामां अनें श्रीकृष्णनी भक्तिमां धुरंधर हता एवुं एना रचेला गीतगोविंदना २४ प्रबंधना राग ताळ नराळा नराळा छे तेथी जणायछे गायनविद्यामां जे प्रकरण थाय छे ते प्रबंध कहेवायछे तेमां पहेला प्रबंधमां दशावतारना वर्णनथी ११ पद थयांछे. अनें बीजा प्रबंधमां विष्णु लीळाना वर्णनथी ९ पद थयांछे अने दशमा प्रबंधमां अति विरहनुं वर्णन विशेषे थयुं नही तेथी ५ पद थयांछे अने बीजा २१ प्रबंधमां तो आठ आठज पदछे तेथी ए गीतगोविंदनुं बीजुं नाम अष्टपदि एवुं पण प्रसिद्धछे. तेमां संयोग विप्रयोग द्विदळात्मक शृंगार रसनुं वर्णन श्रीराधाकृष्णना विहारमां गायुंछे. तेमां शब्दालंकार अने अर्थालंकार पुष्कळछे तेमां पण अर्थालंकार उपर ए कविनो लक्ष घणो रहेलोछे. अनें एवो मनोहर रसात्मक ग्रंथ आज सुधी बीजो थयो नथी.

ते समयमां श्रीजगन्नाथ क्षेत्रविषे एक सात्विक नामे राजा हतो तेणे जयदेवस्वामी उपर इर्ष्या लाविने एक सुंदर ग्रंथ रच्यो तेनी केटलीक प्रत्यो लखावी लोकोमां वेचीने एणे प्रसिद्ध करी. तेवखते ब्राह्मणोयें परस्पर ते ग्रंथनी श्रेष्ठता कनिष्ठताविषे वाद चलाव्यो पाछे तेना न्याइत श्रीजगन्नाथजी ठराविने बेय ग्रंथ मंदिरमां मुकीने कमाड बंध कर्याने निश्चय कर्योजे जे ग्रंथ श्रेष्ठ हशे ते श्रीजगन्नाथजी पासे राखशे ने कनिष्टने नाखी देशे. पछी श्रीजगन्नाथजीयें गीतगोविंद पाशे राख्यु अने बीजो ग्रंथ फेंकी दीधो. पछी श्रीजयदेवजीयें ते ग्रंथना केटलाक श्लोक गीतगोविंदमा मेळव्या अने प्रभूनी प्रार्थना करीने क्षमा मागी.

आ ग्रंथ रचतां एक दिवस कविने एवुं थयुं जे श्रीराधिकाजीना अंगनु वर्णन बरावर हुं लोकमा के रीतें प्रसिद्ध करुं, तेवु कांइ न सूझतां ग्रंथ एमज मुकीने जयदेव नावा गया. पछि साक्षात् श्रीकृष्ण तहां आविने श्रीहस्ते ते प्रसंग लखी पुरो करीने अंतर्धान थया. तार पछि जयदेव आविने जुवे तां ते प्रसंग पुरो वांचिने आश्चर्य पाम्या.

पेहेलां विक्रमराजानी सभामां गीतगोविंद गवातां हतां अने हाल पण कर्णाटक देशमां गवैया अनेक राग ताळमां घणां मनोरंजक गायछे. कलिंगदेशमां श्रीकृष्णनो उत्सव वर्षो वर्ष थायछे तां आखी रात गीत-गोविंद गाइने जागरण करवानी चाल्यछे. श्रीवल्लभाचार्यना संप्रदायमां पण कार्तिक शुदि ११ नी रातें गीतगोविंद गवायछे अने बसंतपंचमीथी पण खेलमां वसंतरागनां गीतगोविंद गवायछे.

तार पछी अष्टपदि नामे विष्णुनी ने शिवनी काव्यो घणां थइछे ते जो मर्मज्ञ पंडित जोसे तो तेने गीतगोविंद बरावर सुंदरता नै जणाय.

ह० ही०

॥ श्रीगोपीजनवल्लभायनमः ॥

॥ काव्यकलापः ॥

॥ अंकश्चतुर्थः ॥

॥ तत्र ॥

गीतगोविंदकाव्यं

॥ मेघैर्मेदुरमंबरंवनभुवःश्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तंभीरुरयंत्वमेवतादिमंराधेगृहंप्रापय ॥ इत्थंनंदनिदेशतश्चलितयोःप्रत्यध्वकुंजद्रुमंराधामाधवयोर्जयंतियमुनाकूलेरहःकेलयः ॥ १

॥ श्रीराधाकृष्णायनमः ॥ भद्रायभवतांभूयात्कृष्णः सद्भक्तिभावितः कालिंदीजलससर्गमेघःश्यामोतिसुंदरः १ इहकवि प्रारीप्सितस्यनिर्विघ्नपारेसमाप्त्यर्थंकृष्णस्मरणरूपंवस्तुनिर्देशलक्षणंमंगलाचरणंतावदाचरति मेघैरिति राधामाधवयोःरहः केलयोयमुनाकूलेजयंतीत्यन्वयः राधाकृष्णयोःरहःकेलयःएकांतक्रीडाःयमुनाकूलेयमुनातीरेजयंतिसर्वोत्कर्षेणवर्त्तंते कथंभूतयोःराधामाधवयोः प्रत्यध्वकुंजद्रुमं अध्वनिमार्गे कुंजलतागृहेद्रुमेवृक्षे च इत्थंइतिनंदनिदेशतःनंदाज्ञयाचलितयोः अथवा अध्वकुंजद्रुमान्प्रति उद्दिश्यचलितयोः इतिकि हेराधेअंबरंआकाशंमेघैर्मेदुरंव्याप्तमित्यर्थः वनभुवःतमालद्रुमैर्वृक्षैःश्यामाः अतःकृष्णःनक्तंरात्रौभीरुःभयशीलःअतबालत्वात् तस्मादेमंपुरोवर्तिनंकृष्णंगृहंप्रापयएवंकरणेनंदस्यान्याश्रमान्विश्वासाभावात्

॥ वाग्देवताचरितचित्रिताचित्तसद्मापद्मावतचिरणचारण चक्रवर्ती ॥ श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेतमेतंकरोति जयदेवकविःप्रबंधम् ॥ २ ॥

इदानींकविः सरस्वतीलक्ष्म्योः कीर्त्तनपूर्वकंकृष्णस्यसुरतक्रीडावर्णनंकर्तुमाह वाग्देवतेति जयदेवकविःएतत्प्रबंधंकृष्णकेलिकथाप्रतिपादकंग्रंथंकरोतीत्यन्वयः कथंभूतोजयदेवकविः वाग्देवताचरितचित्रिताचित्तसद्मा वाग्देवतायाः सरस्वत्याश्चरितेनवचनरचनानिर्विशेषेणचित्रितंमंडितं चित्तसद्ममनोग्रहंयस्यसः पुनःकथंभूतःपद्मावत्यालक्ष्म्याश्चरणेनसंवाहनेनचक्रवर्त्तीनृपइवलक्ष्मीसेवीहिचक्रवार्तित्वंप्राप्तइति कथंभूतंप्रबंधंश्रीवासुदेवेति श्रीरूपाराधावासुदेवःश्रीकृष्णस्तयोः रतिकेलिकथयासुरतक्रीडाकथनेनसमेतंयुक्तं

॥ यदिहरिस्मरणेसरसंमनोयदिविलासकलासुकुतूहलं ॥
॥ मधुरकोमलकांतपदावलींशृणुतदाजयदेवसरस्वतीं ॥ ३ ॥

अथकविर्निजग्रंथप्रयोजनमाह द्रुतविलंबितेनवृत्तेन यदीति हेकृष्णभक्तयदा तर्हिजयदेवसरस्वतींशृणुइत्यन्वयः यदायर्हिहरिस्मरणेकृष्णचिंतने सरसंसानुरागंतवमनःअस्तीत्यध्याहारः यदियर्हिविलासकलासुविलासःश्रीकृष्णविलासःकलाचतुःषष्टिस्तासुकुतूहलमस्तीति कथंभूतांजयदेवसरस्वतीं मधुरासरसा अर्थतःकोमलाः शब्दतःअतएवकांतामनोहरापदावली पदसमूहोयस्यांसाताम्

॥ वाचः पल्लवयत्युमापतिधरःसंदर्भशुद्धिंगिरांजानीतेजयदेवएवशरणःश्लाघ्योदुरूहद्रुतेः शृंगारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्यगोवर्द्धनस्पर्द्धीकोपिनविश्रुतःश्रुतिधरोधोईकविक्ष्मापतिः ४

कथिरन्यग्रंथेभ्योमद्ग्रंथेबहवोगुणाःसंतीतिद्योतयन्शार्दूलविक्रीडितेनाह वाचइति उमापतिधरःनामकविर्वाचःवचनानिपल्लवयतिविस्तारयति नतुगुणान् संदर्भशुद्धितः शब्दतश्चग्रथनाविशुद्धिंजयदेवएवपरंजानीते नान्यइत्यर्थः॥ शरणःनामकवि.दुरूहद्रुतेःविषमग्रंथस्यशीघ्रोच्चारतःश्लाघ्यः स्तुत्यः शृंगारेति शृंगारोत्तरगिशृंगारप्रधानानिसंति उत्कष्टानिप्रमेया निवावचानिरचनैःप्रबंधैःआचार्यगोवर्द्धनःस्पर्द्धिकोऽपिनविश्रुतः आचार्य गोवर्द्धनःकविःशृंगारप्रधानमेवप्रबंधंकरोतीत्यर्थःधोईनामकाविक्ष्मापतेःक विराजःश्रुतिधरःश्रुत्याश्रवणमात्रेणैवधारयातिनपुनरर्थादिग्रहणेप्रवीणः तिराजपदेनमहाहंकारकथनं

॥ मालवरागेणरूपकतालेगीयते ॥

प्रलयपयोधिजलेधृतवानसिवेदं ॥ विहितवहित्रचारित्रम खेदं ॥ केशवधृतमीनशरीरजयजगदीशहरे ॥ १ ॥

कविरधुनाभक्तानुग्रहार्थंविघ्नाभावार्थंचदशावतारवर्णनमाह प्रलयेत्या दिजगदीशइत्यंतं अस्यगीतस्यमालवरागः रूपकतालःतल्लक्षणं नितं बिनीचुंबितवक्रपद्मःशुकद्युतिःकुंडलवान्किरीटी संकेतशालांप्रविशन्प्रदोषे मालाधरोमालवरागराजः १ रूपकेस्यात्द्रुतंलघुरिति हेकेशव. धृतंमीनस्यशरीरवेदोद्धारणार्थंयेनसः हेजगदीशहेहरेजयउत्कर्षेणवर्द्ध स्व कस्मादित्यतआह त्वंप्रलयपयोधिजले कल्पांतसमुद्रजलेनिमग्नवेदंधृत वानासि कथंअखेदं अपरिश्रमंयथाभवतितथा पुनःकथंयथास्यात्तथाविहिते ति विहितंकृतंचारित्रंसमुद्रतरणकारणनौकाचेष्टितंयत्रक्रियाया

॥ क्षितिरतिविपुलतरेतवतिष्ठतिपृष्ठे ॥ धरणिधरणकिण चक्रगरिष्ठे ॥ केशवधृतकच्छपरूपजयजगदीशहरे ॥ २ ॥

॥ क्षितिरिति हेकेशवधृतंकच्छपस्यरूपयेनसःतत्संबोधनंहेजगदीशहेहरेजय

पूर्ववत् तवपृष्टेक्षितिःपृथ्वीतिष्ठतीत्यन्वयःकथंभूतेपृष्ठेअतिविपुलतरेअतिक्रांतःविपुलतरपदार्थयेन पुनःकथंभूते धरण्याःक्ष्मायाधरणेनवहनेनयत्कीण चक्रंमृतापिंडस्तेनगरिष्ठेदृढे

॥ वसतिदशनशिखरेधरणीतवलग्ना ॥ शशिनिकलंककलेवनिमग्ना ॥ केशवधृतसूकररूपजयजगदीशहरे ॥ ३ ॥

वसतीतिहेकेशवेत्यादिपूर्ववत् धृतंसूकरस्यरूपंयेनतवदशनाशिखरेदंताग्रभागेधरणीःपृथ्वीलग्नासंबद्धावसति तत्रदृष्टांतःकेव शशिनिचंद्रेनिमग्नाअंतस्थिताकलंककलेवकलंकरेखेव

॥ तवकरकमलवरेनखमद्भुतशृंगं ॥ दलितहिरण्यकशिपुतनुभृंगं ॥ केशवधृतनरहरिरूपजयजगदीशहरे ॥ ४ ॥

तवेति हेधृतंनरहरेः रूपंनरसिंहस्यस्वरूपंयेनतत्संबोधनं तवकरकमलवरेहस्तपद्मश्रेष्ठेनखमस्तीत्यध्याहारः कथंभूतंनखं अद्भुतशृंगंआश्चर्यकरशृंगमग्रभागोयस्य अद्भुतत्वेहेतुमाह दलितः विदारितःहिरण्यकशिपोर्दैत्यस्यतनुरेवभृंगोभ्रमरोयेन अन्यत्रभ्रमरेणकमलोदल्यतेइहतुवैपरीत्येनाश्चर्यं

॥ छलयसिविक्रमणेबलिमद्भुतवामन ॥ पदनखनीरजनितजनपावन ॥ केशवधृतवामनरूपजयजगदीशहरे ॥ ५ ॥

छलयसीति धृतंवामनस्यरूपंयेन हेअद्भुतवामन आश्चर्यहेतुवामनत्वं विक्रमणेपादविक्षेपेकर्तव्येबलिंअसुरंछलयसिप्रवंचयसिकीदृशस्त्वमितिसंबोधनं पदेति पदनखनीरेण पदनखाग्रसंबंधिजलेनगंगारूपेणजनितंकृतंजनपावनंलोकपावित्र्यंयेन

॥ क्षत्रियरुधिरमयेजगदपगतपापं ॥ स्नपयसिपयसिशमितभवतापं केशवधृतभृगुपतिरूपजयजगदीशहरे ॥ ६ ॥

क्षत्रियेति हेधृत भृगुपतिरूपधृतपरशुरामरूप क्षत्रियरुधिरमयेपयसिजग
तूत्लपयसीत्यन्वयःक्षत्रियाणांशोणितविकारेजलेजगत्स्नापयसि स्नानेनफ
.लमाह कथंभूतंजगत् अपगतपापंगतकल्मषं पुनःकथंभूतंशमितभवतापंदू
रीकृतसंसारतापं :

॥ वितरसिदिक्षुरणेदिक्पतिकमनीयं ॥ दशमुखमौलिबलिं
रमणीयं ॥ केशवधृतरघुपतिरूपजयजगदीशहरे॥ ७ ॥

वितरसीति हेधृतरामशरीर त्वंरणेसंग्रामे दशमुखमौलिबलिंरावण
मस्तकोपहारंदिक्षुदिशासुवितरसिददासि कीदृशंदिक्पतिकमनीयंइंद्रादी
नांकाम्यंइच्छाविषयमित्यर्थः रमणीयंमनोहरंदिक्षुदशदानात्

॥ वहसिवपुषिविशदेवसनंजलदाभं ॥ हलहतिभीतिमिलि
तयमुनाभं ॥ केशवधृतहलधररूपजयजगदीशहरे ॥ ८ ॥

वहसीति हेधृतहलधररूपधृतबलभद्ररूप त्वंवपुषिवसनंवस्त्रंधारयसि क
थंभूतंवपुषि विशदेशुभ्रे कथंभूतंवसनं जलदाभंसजलमेघसदृशं पुनःक
थंभूतहलहतिभीत्यालांगलघातभयेनमिलिता उपस्थितायायमुनातद्वत् आ
भादीप्तिर्यस्यतनूभयेनातिश्यामवंभवति

॥ निंदसियज्ञविधेरहहश्रुतिजातं ॥ सदयहृदयदर्शितप
शुघातं ॥ केशवधृतबुद्धशरीरजयजगदीशहरे ॥ ९ ॥

निंदसीति हेधृतबुद्धशरीरधृतबुद्धावतार हेसदयहृदयदयासहितांतः
करणजय ननुवेदानिंदकस्यकथंस्तुतिरित्यतआह त्वंयज्ञविधेःक्रतुविधान
संबंधिश्रुतिजातंवेदवाक्यसमूहं निंदसिदूषयसि नतुसर्वमित्यर्थः सोपि
किमितिनिंद्यतेइत्यतआह अहहकष्टंदयायांवा दर्शितःबोधितःपशूनांघातोव
धोयेनतादृशं वेदोपिपशूनांघातंबोधयतीत्यतअहोकष्टमित्येवनिंदयसीतिभावः

॥ म्लेच्छनिवहनिधनेकलयसिकरवालं ॥ धूमकेतुमिवकिमपिकरालं ॥ केशवधृतकल्किशरीरजयजगदीशहरे ॥ १०॥

हेधृतकल्किशरीरधृतकल्क्यवतारशरीर तच्चेष्टितमाह त्वंम्लेच्छनिवहनिधनेम्लेच्छानांनिवहाः समूहास्तेषांनिधनेनाशनिमित्तंकिमपिअनिर्वचनीयंकरवालंखड्गंकलयसिधारयासिकथंभूतंकरवालं धूमकेतुमिवऔत्पातिकतारकापातमिवकरालंभयानकं अथवाधूमकेतुरग्निस्तं

॥ श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारं ॥ शृणुसुखदंशुभदंभवसारं ॥ केशवधृतदशविधरूपजयजगदीशहरे ॥ ११ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेप्रथमःप्रबंधः ॥ १ ॥

धृतवामसौम्यादिभिर्वर्त्तमानप्रयोगैरवताराणांभगवतश्चलीलायाःनित्यत्वंदर्शितंएवंतत्तदवतारगुणैःस्तुतिंकृत्वासंप्रत्यवतारिणंस्तुवन्प्रार्थयते श्रीजयदेवेति हेकेशवधृतानिदशविधानिरूपाणियेन तत्संबोधनं श्रीजयदेवकवेःइदंगीतंउदितंभाषितंशृणु आकर्णयेतिभक्तजनंप्रत्युक्तिः कीदृशंउदारंमनोहरंमुश्राव्यत्वात्शुभदंकल्याणदायकंभवसारंसंसारेधनरूपं

॥ वेदानुद्धरतेजगन्निवहतेभूगोलमुद्बिभ्रतेदैत्यंदारयतेबलिंछलयतेक्षत्रक्षयंकुर्वते ॥ पौलस्त्यंजयतेहलंकलयतेकारुण्यमातन्वतेम्लेच्छान्मूर्छयतेदशाकृतिकृतेकृष्णायतुभ्यंनमः १

उक्तानेवावतारान्पुनःसंक्षेपेणकीर्तयाति वेदानिति तुभ्यंकृष्णायनमःअस्तुइत्यन्वयः कथंभूताय वेदानुद्धरतेमीनरूपेण पुनःकथंभूताय जगन्निवहतेधारयतेकूर्मरूपेण भूगोलंपृथ्वीचक्रंउद्बिभ्रतेऊर्ध्वंधारयतेवाराहरूपेण दैत्यंहीरण्यकशिपुंदारयतेनृसिंहरूपेण बलिंदैत्यंछलयतेवंचयतेवामनरूपेण

क्षत्रक्षयंक्षत्रियनाशंकुर्वतेपरशुरामरूपेण पौलस्त्यंरावणंजयतेरामरूपेणहलं लांगुलंकलयतेधारयतेबलभद्ररूपेण कारुण्यंदयांआतन्व तेविस्तारयतेबुद्ध रूपेण म्लेच्छान्अंत्यजान्मूर्छयतेनाशयतेकल्किरूपेण अतएवदशाकृतिकृते दशाविधरूपधारिणे

॥ गुर्जरीरागेणप्रतिमंठतालेगीयते ॥

॥ श्रितकमलाकुचमंडलधृतकुंडलए ॥

॥ कलितललितवनमाल जयजयदेवहरे ॥ १॥

कविरिदानींगुर्जरीरागेणकृष्णंस्तौतीतिरागलक्षणं श्यामास्तुकेशीमलय द्रुमाणांमृदुल्लसत्पल्लवतल्पयंतीं श्रुतेःस्वराणांदधतींविभागंतंत्रीमुखादक्षि णगुर्जरीयांइति श्रितेतिहेदेवहेहरेजयजयस्वभक्तपक्षपातेसर्वोत्कर्षेणवर्द्धस्व श्रितेत्यादीनिसप्तपद्याःपदानिसंबोधनानिज्ञातव्यानि एइतिपदंहेइत्यर्थःहे श्रितकमलाकुचमंडलाश्रितंआश्रितंकमलायाःलक्ष्म्याःकुचमंडलंस्तनमंडलंये नहेधृतकुंडलधृतेकुंडलेयेनतस्यसंबोधनेकलितेति कलिताधृताललितासुं दरवनमालापुष्पदामयेन

॥ दिनमणिमंडलमंडनभवखंडनए ॥

॥ मुनिजनमानसहंस ॥ जयजयदेवहरे ॥ २ ॥

दिनमणीति हेदिनमणिमंडलमंडनसूर्यमंडलालंकारहेभवखंडनभक्तानांसं सारनाशक हेमुनिजनमानसहंस मुनिजनानांमानसहंसइव मानसेसर सिहंसोऽस्ति जयजयेतिपूर्ववत्

॥ कालीयविषधरगंजनजनरंजनए ॥

॥ यदुकुलनलिनदिनेश ॥ जयजयदेवहरे ॥ ३ ॥

कालियेति कालियनाम्नःसर्पस्यगंजनहिंसकहेजनरंजन यदुकुलेतिया दवकुलकमलसूर्य

॥ मधुमुरनरकविनाशनगरुडासनए ॥
॥ सुरकुलकेलिनिदान ॥ जयजयदेवहरे ॥ ४ ॥

मधुमुरेति मधुमुरनरकसंज्ञानांदैत्यानांनाशन गरुडाशनगरुडएवआसनंयस्य सःसुरकुलेति. सुरकुलानांदेवसमूहानांकेलेःक्रीडायाःसुखस्येतियांवत्निदानआदिकारण

अमलकमलदललोचनभवमोचनए ॥
त्रिभुवनभुवननिधान ॥ जयजयदेवहरे ॥ ५ ॥

अमलेति अमलकमलवत्तानिर्मलपद्मपत्रवत्लोचनेयस्य भवमोचन संसारभंजक त्रिभुवनेति त्रिभुवनमेवभवनंग्रहंतत्रनिधानमिवनिधिरिव

॥ जनकसुताकृतभूषणजितदूषण ॥
॥ समरशमितदशकंठ ॥ जयजयदेवहरे ॥ ६ ॥

जनकेति जनकसुतायाःसीतायाःकृतभूषण कृतालंकार जितोदूषण नामाराक्षसोयेन समरेति समरेसंग्रामेशमितोमारितोदशकंठोरावणोयेन ६

॥ अभिनवजलधरसुंदरधृतमंदरए ॥
॥ श्रीमुखचंद्रचकोर ॥ जयजयदेवहरे ॥ ७ ॥

अभिनवेति अभिनवजलधरसुंदरधृतमंदर धृतमंदराचलश्रीमुखंलक्ष्मीमुखमेवचंद्रस्तत्रचकोरइव

॥ तवचरणेप्रणतावयमितिभावयए ॥
कुरुकुशलंप्रणतेषु ॥ जयजयदेवहरे ॥ ८ ॥

तवेति. एवंभूतहेहरे जयजयतितवचरणेवयंप्रणताःअतीवनम्राःभावयजानीहि प्रणतेषुमादृशेषुकुशलंकल्याणंकुरु,

॥ श्रीजयदेवकवेरिदंकुरुतेमुदए ॥ मंगलमुज्वलगीति ॥

॥ जयजयदेवहरे ॥ ९ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेद्वितीयप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति हेदेवहेहरेजयजयेतिप्रर्थयते श्रीजयदेवकवेः इदंउदितंमंगल गीतविशेषः मुदंहर्षंकुरुते शृण्वतांभक्तानामितिशेषः कथंभूतंइदंमंग लंउज्वलगीतंतदनुगमनेरम्यंगीतंगानंयस्मिन्

॥ पद्मापयोधरतटीपरिरंभलग्नकाश्मीरमुद्रित

मुरोमधुसूदनस्य ॥ व्यक्तानुरागमिवखेलद

नंगखेदस्वेदांबुपूरमनुपूरयतु प्रियंवः ॥ १ ॥

अधुनाकविःकामोद्दीपकत्वात्वसंतस्यव्याजेनकृष्णक्रीडांवक्तुंभक्तान्प्रतिआ शिषंब्रूते पद्मेति मधुसूदनस्यउरो वक्षःस्थल वःयुष्माकंप्रियमभीष्टम नुपूरयतुसंपूर्णंकरोतु कथंभूतंमधुसूदनस्यउरः पद्मेति पद्मायाःलक्ष्म्याःप याधरतटीस्तनपरिसरस्तस्यपरिरंभणेनआलिंगनेनलग्नयंत्काश्मीरंकुंकुमंके शरंतेनमुद्रितंचिन्हितं ममैवेदंवक्षःस्थलंनान्यस्येतिभावः पुनःकथंभूतमिव व्यक्तानुरागमिव पुनःकथंभूतंउरः खेलदिति, खेलन्खेलनगतिंकुर्वन्योऽ नंगस्तस्यखेदेनसुरतायासेनस्वेदांबुपूरोघर्मजलप्रवाहोयत्र

॥ वसंतेवासंतीकुसुममुकुमारैरवयवैर्भ्रमंतींकांतारेबहुवि

हितकृष्णानुसरणं ॥ अमंदंकंदर्पज्वरजनितचिंताकुल

तयाचलद्बाधांराधांसरसमिदमूचेसहचरी ॥ २ ॥

अधुनाविरहोत्कंठितायाःराधायाःकाचित्सखीकृष्णवार्तांवक्तुमाह वसंतइ ति वसंतकालेकाचित्सहचरीसखीतविलासवक्ष्यमाणंराधांप्रत्युचेअवदत् कथंभूताराधां वासंतिकुसुमसुकुमारैर्माधवीपुष्पकोमलैरवयवैरंगैरुपलक्षितां उपलक्षणेतृतीया कथंभूताराधांकांतारेदुर्गमेवर्त्मनिभ्रमंतीं पुनःकथंभूतांबहुविहितंवारंवारंदूतिद्वारेणकृतंकृष्णानुसंधानंयया पुनःकथंभूतांअमंदंउत्कंठंयथास्यात्तथाकंदर्पज्वरेणजनिताउत्पादितायाचिंतातत्कृतायाआकुलतातयाकृताचलंतीउद्गच्छंतीबाधापीडायस्याः

॥ वसंतरागेणरूपकतालेगीयते ॥

॥ ललितलवंगलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे ॥

॥ मधुकरनिकरकरंबितकोकिलकूजितकुंजकुटीरे ॥ १ ॥

॥ विहरतिहरिरिहसरसवसंते ॥ नृत्यतियुवति

जनेनसमंसखिविरहिजनस्यदुरंते ॥ ध्रु० ॥

पूर्वोक्तमर्थंगीतेनाह ललितेति एतस्यवसंतरागःरूपकतालःतल्लक्षणं शिखंडबर्होच्चयबद्धचूडःपुष्णन्पिकंचूतलतांकुरेण भ्रमन्मदावासमनंगमूर्तिर्मत्तोमतंगस्यवसंतराग इति हेसखिहरिःइहसरसवसंतेविहरति युवतिजनेनसमंनृत्यतिचेतिध्रुवगतपदेनान्वयः हेराधेहरिःकृष्णइहअस्मिन्मनोहरवसंतसमयेक्रीडतिकामिनीसमूहेनसहनर्त्तनंकरोतिच कुत्रस्थलेइत्यपेक्षायांसमपदास्थितंवृंदावनविपिनशब्देनान्वयः कीदृशेवसंतसमयेलालितेत्यादिसप्तपदिपदानिवसंतसमयेविशेषणानि ललितायाःमनोहरायाःलवंगलतायाःलवंगशाखायाःपरिशीलनेनसंपर्केणकोमलोगंधमनोहरमलयसमीरोमलयानिलोयत्र अनेनवायोःसुगंधत्वेनशीतत्वादीन्युक्तानि मधुकरेति मधुकरनिकरेणभ्रमरसमूहेनकरंबितैर्मिश्रितैःकोकिलैर्कूजितःशब्दितःकुंजएवलताग्रहमेवकुटिरोऽल्पाकुटीयत्र

॥ उन्मदमदनमनोरथपथिकवधुजनजनितविलापे ॥
॥ अलिकुलसंकुलकुसुमसमूहनिराकुलबकुलकलापे ॥ २ ॥

उन्मदेति उद्धतोमदमदनौहर्षकामौयत्रएवंभूतोमनोरथोयस्य एवंभूतो यःपथिकजनःपांथस्त्रीजनस्तेनोत्पादितोविलापःपरिदेवनंयत्र अलिकुलेति अलिकुलैःभ्रमरसमूहैःसंकुलोव्याप्तः कुसुमसमूहस्तेननिराकुलोऽस्तव्यस्तःबकुलानांवृक्षाणांकलापःसमूहोयत्र

॥ मृगमदसौरभरभसवशंवदनवदलमालतमाले ॥
॥ युवजनहृदयविदारणमनसिजनखरुचिकिंशुकजाले ॥ ३

मृगमदेति मृगमदस्यकस्तूरिकायाःसौरभरभसवशंवदासुरभितोत्साहस्यायत्तवादिनी नवानूतनादलमालापत्रपंक्तिर्येषांईदृशास्तमालायत्र नूतनपत्रस्तमालोमृगमदगंधमनुकरोतीति युवजनानांतरुणजनानांहृदयंविदारयति एवंविधोयोमनसिजःकंदर्पस्तस्ययानिनखानितद्वत् रुचिर्दीप्तिर्येषांएवंभुतानांकिंशुकानांपलाशपुष्पाणांजालंसमूहोयत्र

॥ मदनमहीपतिकनकदंडरुचिकेशरकुसुमविकाशे ॥
॥ मिलितशिलीमुखपाटलिपटलकृतस्मरतूणविलासे ॥ ४

मदनेति मदनमहीपतेः कामनृपस्यकनकदंडश्छत्रतद्वत्रुचिर्यस्य एवंभूतःकेशरकुसुमविकाशो नागकेशरपुष्पप्राचुर्य्यंयत्र मिलितेति मिलिताः शिली मुखाः भ्रमरायेषुतैःपाटलीपटलैः पाटलपुष्पसमूहैः कृतः स्मरतूणविलासःकामतूणीरचेष्टितंयस्मिन्तास्मिन्

॥ विगलितलज्जितजगदवलोकनतरुणकरुणकृतहासे ॥
॥ विरहिनिकृंतनकुंतमुखाकृतिकेतकिदंतुरिताशे ॥ ५ ॥

विगलितेति विगलितस्यशिथिलावयवस्यअतएवलज्जितस्यजगतः अवलोकनेनदर्शनेनतरुणकरुणैः तरुणकरुणवृक्षैः पुष्पविकाशव्याजेनकृतोहासोहास्यंयत्र विरहीति विरहिनिकृंतनानिवियोगमारकानि कुंतमुखाकृतीनि भल्लमुखाकाराणियानिकेतकीपुष्पाणितैर्दंतुरिताव्याप्ताआशादिशोयस्मिन्तस्मिन्

॥ माधविकापरिमलललितेनवमालतिजातिसुगंधौ ॥
॥ मुनिमनसामपिमोहनकारिणितरुणाकारणबंधौ ॥ ६ ॥

माधविकेति माधविकायाःवासंतिलतायाःपरिमलनगंधेनललितेमनोहरे नवमालिकानिवारपुष्पाणिजातिःजातिपुष्पाणिताभ्यांसुगंधौ मुनिमनसामपिऋषिचित्तानामपिमोहनकारिणिमदनजनके तरुणानांयूनांअकारणबंधौ सहजामित्रे

॥ स्फुरदतिमुक्तलतापरिरंभणमुकुलितपुलकितचूते ॥
॥ वृंदावनविपिनेपरिसरपरिगतयमुनाजलपूते ॥ ७ ॥

स्फुरादिति वृंदावनविपिनेहरिःक्रीडतीत्यन्वयःस्फुरंत्याश्चलंत्याअतिमुक्तलतायाःपरिरंभणेनआलिंगनेन मुकुलितःपुष्पितःपुलकितःहृष्टःआम्रवृक्षोयत्रकथंभूते वृंदावनविपिने परिसरेति परिसरेपर्यंतभुविपरिगतंप्राप्तंयत्यमुनाजलंतेनपूतेपवित्रे

॥ श्रीजयदेवभणितमिदमुदयतिहरिचरणस्मृतिसारं ॥
॥ सरसवसंतसमयवनवर्णनमनुगतमदनविकारं ॥ ८॥
॥ इतिश्रीगीतगोविंदेतृतीयप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवकवेरिदंभणितंउदयंप्राप्नोतुइत्यर्थः हरि चरणयोः स्मृतिःस्मरणंसारो मुख्योयत्र सरसंसुमनोहरंवसंतसमयसंबंधिनो वनस्यवर्णनंयत्र अनुगतःअनुकृतःमदनविकारोकामविलासोयस्मिन्

॥ दरविगलितमल्लीवल्लिचंचत्परागप्रकटितपटवासैर्वा
सयन्काननानि ॥ इहहिदहतिचेतःकेतकीगंधबंधुः
प्रसरदसमबाणप्राणवद्गंधवाहः ॥ १ ॥

वियोगिनांदुःसहंवसंतवायुंवर्णयति दरेति इहवसंतेगंधवाहोवायुःवि रहिणांचेतःदहतीत्यन्वयः अर्थात्किंकुर्वन् दरविगलितायाईषद्विकसिता याःमल्याः मल्लिकायावल्लीपुलतासुचंचद्भिरुद्गच्छद्भिःपरागैःपुष्परजोभिःप्रक टितपटवासैःस्फुटीकृतपटवासचूर्णैः काननानिवनानिवासयन्सुरभीकुर्वन्पु नःकथंभूतः केतकीपुष्पाणांगंधस्यबंधुर्मित्रंप्रसरंतोयेअसमबाणाःकामबाणा स्तेषांप्राणवत्प्राणइव

॥ उन्मीलन्मधुगंधलुब्धमधुपव्याधूतचूतांकुर ॥
॥ क्रीडत्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः ॥
॥ नीयंतेपथिकैःकथंकथमपिध्यानावधानक्षण ॥
॥ प्राप्तप्राणसमासमागमरसोल्लासैरमीवासराः ॥ २ ॥

वसंतवासराणामनंगोद्दीपकत्वमाह उन्मीलदिति अमीवसंतसंबंधिनोवा सराःदिवसाःपथिकैर्मार्गस्थैर्विरहिभिःकथंकथमपिकेनापिदुःखेननीयंते उ लंघ्यंते कथंभूताःवासराः उन्मीलदिति उन्मीलंश्चासौमधुगंधश्चपुष्परसगंध स्तत्रलुब्धायेमधुपाःभ्रमरास्तैर्व्याधूताकंपिताःयेचूतांकुराआम्रांकुरास्तेषुक्री डतांकोकिलानांकाकलीकलकलैः सूक्ष्माव्यक्तमधुरध्वनिकोलाहलैःकष्टज नकत्वेन उदीर्णःप्रकाशितः कर्णज्वरःश्रवणोपतापोयेषुकथंनीयतइत्यतआ ह ध्यानेनेचितनेअवधानंचित्तैकाग्र्यंतेनक्षणंअल्पकालंप्राप्तायाअनुभूतायाःप्रा णसमायाःसमागमरसेनसंबंधस्वरूपरसेनउल्लासोयेषांते ॥

॥ अनेकनारीपरिरंभसंभ्रमस्फुरन्मनोहारिविलासलालसं ॥
॥ मुरारिमारादुपदर्शयंत्यसौसखिसमक्षंपुनराहराधिकां ॥३॥

अनेकेति असौसखीराधिकां पुनराहइत्यन्वयः कथंभूतासखी आरा त्दूरेवर्त्तमानं समक्षंयथास्यात्तथाकृष्णंउपदर्शयंतीविषयंकारयंती कथंभूतं हरिं अनेकनारीणांपरिरंभसंभ्रमेणालिंगनादरेणस्फुरन्इतस्ततोगच्छन् मनोहारिमनोज्ञोयोविलासःक्रीडातत्रलालसःआदरवान्

॥ रामकरिरागेणरूपकतालेगीयते ॥

॥ चंदनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली ॥
॥ केलिचलन्मणिकुंडलमंडितगंडयुगस्मितशाली ॥ १ ॥
॥ हरिरिहमुग्धवधूनिकरेविलासिनिविलसतिकेलिपरे ॥

॥ ध्रुवपदं ॥

अमुमेवश्लोकोक्तमर्थंगीतेनाह चंदनेतिरामकरीरागः तस्यलक्षणं स्वर्णप्रभाभास्वरभूषणाचनीलंनिचोलंस्वतनौवहंती कांतोपदोपांतमाधि श्रितोपिर्मनोन्नतारामकरीप्रदिष्टाइति १ हेविलासिनिराधे इहमुग्ध

वधूनिकरे मनोहरकामिनीसमूहेहरिर्विलसतिक्रीडतीत्यन्वयः कथंभूते मुग्धवधूनिकरेकेलिपरेक्रीडातत्परे कथंभूतोहरिःचंदनेति चंदनेनमलयजेनचर्चितंरेखाकारेणानुलिप्तंनीलंकलेवरंशरीरंयस्य पीतंसुवर्णवर्णवसनंवस्त्रंयस्यवनमालायस्यास्तीति ततःप्रत्येकंकर्मधारयः पुनः कथंभूतः केलिनाक्रीडयाचलंती येमणियुक्तेकुंडलेताभ्यांमंडितंशोभितंगंडयुगंयस्य स्मितेनईषद्धास्येनशालतेशोभतेततःकर्मधारयः

॥ पीनपयोधरभारभरेणहरिंपरिरभ्यसरागं ॥
॥ गोपवधूरनुगायतिकाचिदुदंचितपंचमरागं ॥ २ ॥

पीनेति हेराधेकाचित्गोपवधूगोपांगनापीनपयोधरभरेणविपुलकुचगौरवातिशयेनसरागंयथापरिरभ्यआलिंग्यहरिंअनुपश्चादुद्र्कतंपंचमरागंगायतिगानंकरोति

॥ कापिविलासविलोलविलोचनखेलनजनितमनोजं ॥
॥ ध्यायतिमुग्धवधूरधिकंमधुसूदनवदनसरोजं ॥ ३ ॥

कापीति काचिन्मुग्धवधूर्मनोहरगोपांगनाअधिकातिशयेनमधुसूदनवदनसरोजंकृष्णस्यमुखांबुजंध्यायतिचिंतयति विलासेनविलोलयाविलोचनयोःखेलनेनसंचारेणजनितउत्पादितोमनोजःकामोयेनतत्

॥ कापिकपोलतलेमिलितालपितुंकिमपिश्रुतिमूले ॥
॥ चारुचुचुंबनितंबवतीदयितंपुलकैरनुकूले ॥ ४ ॥

कापिकपोलेति कापिनितंबवतीगोपांगनादयितंकृष्णंकपोलतलेगंडदेशेचारुमनोज्ञयथास्यात्तथाचुचुंबचुंबितवती कथंभूता किमपिकार्यंलपितुंवक्तुंश्रुतिमूलेकर्णप्रदेशेमिलितासंलग्ना कीदृशेकपोलतले पुलकैरोमोद्गमैःअनुकूलेप्रेमप्रियकथने

॥ केलिकलाकुतुकेनचकाचिदमुंयमुनाजलकूले ॥
॥ मंजुलवंजुलकुंजगतंविचकर्षकरेणदुकूले ॥ ५ ॥

केलीति काचिद्गोपी केलिकला कुतुकेनशृंगाररसक्रीडातात्पर्येणहेतुनाकरेण हस्तेनामुंकृष्णदुकूलेवस्त्रेविचकर्ष आकृष्टवती कथंभूतंअमुं यमुनाजलकूले यमुनाजलोपलक्षितेकूलेतीरेमंजुलोमनोहरोयोवंजुलकुंजोवेतसलतागृहं तत्र गतंवर्तमानं

॥ करतलतालतरलवलयावलिकलितकलस्वनवंशे ॥
॥ रासरसेसहनृत्यपराहरिणायुवतिप्रशशंसे ॥ ६ ॥

करतलेति काचित्युवतिर्गोपांगनाहरिणाकृष्णेनप्रशशंसेस्तुता रासरसेगोपक्रीडानुरागेसहनृत्यपराकृष्णसमकालंनृत्यति कथंभूतेरासरसे करतलयोर्हस्तयोस्तालेनचपटध्वनिना तरलयाचंचलयावलयावल्याकंकणपंक्त्याकलितःमिश्रितः कलस्वनवंशोऽव्यक्तमधुरशब्दसहितोवंशोवेणुर्यत्र

॥ श्लिष्यतिकामपिचुंबतिकामपिरमयतिकामपिरामां ॥
॥ पश्यतिसस्मितचारुतरामपरामनुगच्छतिवामां ॥ ७ ॥

श्लिष्यतीति हेराधे श्रीकृष्णः कामपिगोपिकांश्लिष्यतिआलिंगतितथाकामपिचुंबतितथाकामपिरामांरमयतिक्रीडयति अपरांनायिकांस्मितचारुहसमनोहरंयथास्यात्तथापश्यति अपरांवामांसुंदरीमनुगच्छतीत्यर्थः

॥ श्रीजयदेवकवेरिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्यं ॥
॥ वृंदावनविपिनेललितंवितनोतुशुभानियशस्यं ॥ ८ ॥
॥ इतिश्रीगीतगोविंदेचतुर्थःप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेतिश्रीजयदेवकवेरिदंगीतं शुभानिकल्याणानिवितनोतुअर्थात्

भक्तानांगीतं कीदृशंअद्भुतंआश्चर्यकरं केशवस्यकृष्णस्यकेलिरहस्यंक्रीडाह र्षोयत्र अद्भुतत्वंयुगपत्सर्वासांप्रीत्युत्पादनात् वृंदावनविपिनेवृंदावनना म्निवने ललितंनानारसान्वितमित्यर्थः यशस्यंयशसेहितंयशस्करमित्यर्थः

॥ विश्वेषामनुरंजनेनजनयन्नानंदमिंदीवर ॥
॥ श्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नंगैरनंगोत्सवं ॥
॥ स्वच्छंदंव्रजसुंदरीभिरभितः प्रत्यंगमालिंगितः ॥
॥ शृंगारःसखिमूर्तिमानिवमधौमुग्धोहरिःक्रीडति ॥ १ ॥

विश्वेषामिति हेसखिराधेमधौवसंते मुग्धोमनोहरोहरिःकृष्णः क्रीडतीत्य न्वयः कइव मूर्तिमान्शरीरधारीशृंगाररसइव किंकुर्वन् अनुरंजनेनअनुरा गेणविश्वेषांसर्वेषांभक्तानांआनंदं ततोषंजनयन् पुनःकिंकुर्वन् इंदीवरश्रेणि नांकोमलातद्वत्श्यामलकोमलैःकृष्णमनोहरै रंगैरवयवैः अनंगोत्सवंकामहर्षंउ पनयन् उत्पादयन् पुनःकथंभूतःस्वच्छंदं स्वेच्छयाव्रजसुंदरीभिःगोपीभिःअभि तःसर्वतोभावेनप्रत्यंगंप्रत्यवयवंनआलिंगितः गोपीभिरालिंगनेययायदंगंप्राप्तं तयातदेवालिंगितमितिभावः श्यामोभवतिशृंगारःसितोहासःप्रकीर्त्तितइति शृंगारविशेषणान्यप्येतानिपदानि

॥ अद्योत्संगवसद्भुजंगकवलक्लेशादिवेशाचलं ॥
॥ प्रालेयप्लवनेच्छयानुसरतिश्रीखंडशैलानिलः ॥
॥ किंचित्स्निग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोक्यहर्षोदया ॥
॥ दुन्मीलंतिकुहुःकुहूरितिकलोत्तालाःपिकानांगिरः ॥ २ ॥

मलयानिलस्यदुःसहत्वेकारणमाह अद्येति हेराधे अद्यइदानींवसंतसमये श्री खंडशैलानिलः मलयजपवनःउत्संगेक्रोडेवसंतोयेभुजंगासर्पास्तेषांकवलक्ले शादिवग्रासोपतापादिव ईशाचलंहिमाचलंप्रालेयप्लवनेच्छया तुहिनमज्जनेच्छ यानुसरतिअनुगच्छतिकिंच पक्षांतरेपिकानांगिरोवाण्यःस्निग्धरसालमौ लिमुकुलानिकोमलचूतस्तंबककुड्मलानि आलोक्यदृष्ट्वाहर्षोदयात् आनं दोदयात् उन्मीलंतिउद्गच्छंतिकथंभूतागिरः कुहुःकुहूरितिकलोत्तालाःकुहु कुहूरित्याकारेणाव्यक्तमधुरशब्देनोत्तालाःप्रकाशाः

॥ रासोल्लासभरेणविभ्रमभृतामाभीरवामभ्रुवा ॥

॥ मभ्यर्णपरिरभ्यनिर्भरमुरःप्रेमांधयाराधया ॥

॥ साधुत्वद्वदनंसुधामयमितिव्याहृत्यगीतश्रुति ॥

॥ व्याजादुद्भटचुंबितःस्मितमनोहारीहरिःपातुवः ॥ ३ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकविराजश्रीजयदेवकृते ॥

॥ सामोददामोदरोनामप्रथमःसर्गः ॥ १ ॥

कविःकथोपक्रमंत्यक्त्वा लोकानाशिषयति रासोल्लासेति हरिः कृष्णः वःयु ष्मान्पातुइत्यन्वयःकथंभूतोहरिः रासोल्लासभरेणगोपीक्रीडायांहर्षातिशयेन विभ्रमभृतांशृंगारविलासधारिणीनां आभीरवामभ्रुवांगोपिकानां अभ्यर्णे समीपंनिर्भरंगाढंयथातथाउरःवक्षः स्थलं परिरभ्यआलिंग्यराधयाउद्भटंप्रक टंयथास्यात्तथागीतस्तुतिव्याजात्गानप्रशंसाछलेनचुंबितः नतुभवतुताः सविभ्रमः प्रत्यक्षंयुवतिगणंपश्यंत्यातयाकथंचुंबितस्तत्राहप्रेमांधयाप्रेम्णाह र्षातिशयेनांधयाकृष्णंविनान्यमपश्यंतीतितयाकिंकृत्वा त्वद्वदनंत्वन्मुखंसुधा

मयममृतमयंसाधुशोभनं इतिव्याहत्यउक्का कथंभूतोहरिःस्मितमनोहारी राधायाःचुंबनकौशलंदृष्ट्वा स्मितेनईषद्धास्येनमनोहर्तुंशीलंयस्यसः

॥ विहरतिवनेराधासाधारणप्रणयेहरौ ॥
॥ विगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेनगतान्यतः ॥
॥ क्वचिदपिलताकुंजेगुंजन्मधुव्रतमंडली ॥
॥ मुखरशिखरेलीनादीनाप्युवाचरहःसखीं ॥ १ ॥

विहरतीति राधारहःएकांतेसखींउवाच कथंभूताराधा वनेवृंदावनेहरौ कृष्णेविहरतिक्रीडतिसति विगलितनिजोत्कर्षात् गतनिजभाग्यात् ईर्ष्यावशेन असहिष्णुतया अन्यतोन्यस्मिन्स्थलेगताकथंभूतेहरौ साधारणप्रणये अन्यगोपीतुल्यप्रेम्णि अतएवक्वचिदपिलताकुंजेलतागृहेलीनागुप्ता कथंभूतेकुंजे कूजतांगंभीरंशब्दंकुर्वतां मधुव्रतानांभ्रमराणांमंडल्या समूहेनमुखरशिखरेशब्दायमानाग्रभागेअतएवदीनापिदुःखितापि

॥ गुर्जरीरागेणरूपकतालेगीयते ॥
॥ संचरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंशं ॥
॥ चलितदृगंचलचंचलमौलिकपोलविलोलवतंसं ॥ १ ॥
॥ रासेहरिमिहविहितविलासं स्मरतिमनोममकृतपरिहासं ॥
॥ ध्रुवपदं ॥

श्लोकोक्तमर्थंगीतेनाह संचरदिति हेसखिममंमनःहरिंस्मरति गोचरंकरोति सर्वानुभूतविषयत्वात्कथंभूतं हरिंसंचरता उद्गच्छता अधरसुधया मधुरेण अधरा

मृतमनोहरेणध्वनिनाशब्देन मुखरितःशब्दितोमोहननामावंशोयेन पुनःकीदृ
शंचालतोतिचलितःआवर्जितःदृगंचलःकटाक्षोयेनचंचलःदोलायमानोमौलिः
शखरोयस्य कपोलयोर्गंडस्थलयोर्विलोलौचंचलौवतंसौकर्णाभरणेयस्यतंत
तःप्रत्येकंकर्मधारयःपुनःकीदृशं इहरासेगोपीक्रीडायांविहितःकृतःविलासोक्री
डायेनंमधासहकृतःपरिहासःनर्मोयेनतं

॥ चंद्रकचारुमयूरशिखंडकमंडलवलयितकेशं ॥
॥ प्रचुरपुरंदरधनुरनुरंजितमेदुरमुदिरसुवेशं ॥ १ ॥

चंद्रकेति चंद्रकेणविचित्रवर्णचिन्हेनचारूणांमयूरशिखंडकानांमयूरपिछा
नांमंडलेनसमूहेन वलयिताःवलयाकारेणवेष्टिताःकेशाःयेन अतएवप्रचुरे
णविस्तीर्णेनपुरंदरधनुषाइंद्रधनुषाअनुरंजितश्चित्रितोमेदुरोनिबिडःस्निग्धो
योमुदिरोमेघस्तद्वत्सुवेशंसुंदरं

॥ गोपकदंबनितंबवतीमुखचुंबनलंबितलोभं ॥
॥ बंधुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसितस्मितशोभं ॥ २ ॥

गोपेति गोपकदंबस्यगोपसमूहस्यनितंबवतीनांस्त्रीणांमुखचुंबनेनलंबितः
लोभोयेन पुनःकीदृशं बंधुजीवपुष्पवत्मधुरोमनोहरोऽधरपल्लवोओष्टपल्लवो
यस्य उल्लसितेनविकाशितेनस्मितेनशोभायस्यतं

॥ विपुलपुलकभुजपल्लववलयितवल्लवयुवतिसहस्रं ॥
॥ करचरणोरसिमणिगणभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रं ॥ ४॥

विपुलेति विपुलाः बहुलाः पुलकारोमोद्गमाययोस्ताभ्यांभुजपल्लवाभ्यां

वलयितंवेष्टितं बल्लवानांआभीराणांयुवतीसहस्रंगोपिकावृंदंयेन पुनः कीदृशं कौचरणौउरश्वरणावमाहरः करचरणोरस्तस्मिन्यत्त्नानामणिगणयुक्तभूषणानांकिरणोविनदीप्त्याविभिन्नंनाशितंतमिस्रमंधकारोयेनस:तं

॥ जलदपटलचलदिंदुविनिंदकचंदनतिलकललाटं ॥
॥ पीनपयोधरपरिसरमर्द्दननिर्द्दयत्द्दयकपाटं ॥ ५ ॥

जलदेति पुनःकीदृशंहरिं जलदपटलेमेघसमूहेचलतःइंदोश्चंद्रस्यविनिंदकंसमानंचंदनातिलकंचंदनकृततिलकंयत्रतादृशंललाटंयस्य अभूतोपमेयं क्वचिज्जलदपटलचलदिंदुविनिंदकचंदनाबिंदुललाटमितिपाठःतदाजलदपटलेचलन्संचरन्यइंदुश्चंद्रस्तस्यविशेषेणनिंदकास्तरस्कारकः चंदनबिंदुमंडलाकारतिलकोललाटेयस्यतं पुनःकीदृशं पीनौमांसलौयौपयोधरौस्तनौतयोः परिसरस्यपर्यंतदेशस्यमर्द्दनेनिर्दयंदयारहितंह्रदयकपाटंकपाटवद्विस्तीर्णंह्रदयंयस्यतादृशं

॥ मणिमयमकरमनोहरकुंडलमंडितगंडमुदारं ॥
॥ पीतवसनमनुगतमुनिमनुजसुरासुरवरपरिवारं ॥ ६ ॥

मणिमयेति मणिमयेनमणिरूपेणमकरवन्मनोहराभ्यांकुंडलाभ्यांमंडितोऽलंकृतोगंडोगंडस्थलंयस्य पुनःकीदृशंमहांतं उदारंअभीष्टदातारंवा पुनःकीदृशं पीतंवसनवस्त्रंयस्य महत्वमाह अनुगताआश्रितायेमुनिवराःशुकनारदादयःमनुजाःपरीक्षिदादयःसुरवराब्रह्मरुद्रादयः असुरप्रह्लादादयस्ते परिवाराःपरिजना यस्यतादृशं इंद्रांतेवरपदस्यतेषांवराइतिग्रहणं

॥ विशदकदंबतलेमिलितंकलिकलुषभयंशमयंतं ॥
॥ मामपिकिमपितरंगदनंगदृशामनसारमयंतं ॥ ७ ॥

विशदेति विशदकदंबतलेमिलितंउपस्थितं पुनःकीदृशंकलिकलुषात्कलिकालजातपापाद्भयंतंनाशयंतं पुनःकीदृशंमांअपि किंमपिअनिर्वचनीयंयथा स्यात्तथा तरंगन् उद्गच्छन्अंनगयोगोस्यांतादृशांदृष्टयामनसाहृदयेनचरमयंतं

॥ श्रीजयदेवभणितमतिसुंदरमोहनमधुरिपुरूपं ॥
॥ हरिचरणस्मरणंप्रतिसंप्रतिपुण्यवतामनुरूपं ॥ ८ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेपंचमःप्रबंधः ॥ ५ ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितंपुण्यवतांभक्तानां हरिचरणयोःस्मरणंप्रतिअनुरूपयोग्यंभवतुइ यध्याहारःकथंभूतं अतिसुंदरंमोहनंमोहकारकं मधुरिपोःरूपंकृष्णस्यरूपंयस्मिन्

॥ गणयतिगुणग्रामंभ्रामंभ्रमादपिनेहतेवहतिचपरीतोषंदोषंविमुंचतिदूरतः ॥ युवतिषुचलत्तृष्णेकृष्णेविहारिणिमांविनापुनरपिमनोवामंकामंकरोतिकरोमिकिं ॥ १ ॥

इदानींराधायाःकृष्णेवसतश्चेतसोवश्यत्वमाह हेसखि ममयनश्चितं पुनरप्यधुनापिकृष्णंकामिमिच्छांकरोति किंकरोमिनिवृत्तौउपायांतरंनास्तीत्यर्थःयुवतिषुगोपीषुचलतृष्णे जाताभिलाषे पुनःकीदृशे मांविनाविहारिणिक्रीडाशीले कीदृशंमनःवामंअवश्यमित्यर्थःवामत्वेकारणमाहममनःअपराधस्यापिकृष्णस्यगुणग्रामंगुणसमूहंगणयतिभ्रमादपिभ्रामंविस्मरणंनेहतेनचेष्टते भ्राममपीतिपाठे

भ्रामंक्रोधंनेहतेनवांछति तद्गुणाकर्णनेनपरितोषंसंतोषंवहति दोषंमदीयाव
ज्ञादिकंदूरतएवमुंचतिपरित्यजति

॥ मालवरागेणएकतालीतालेगीयते ॥

॥ निभृतनिकुंजगृहंगतयानिशिरहसिनिलीयवसंतं ॥
॥ चकितविलोकितसकलदिशारतिरभसभरेणहसंतं ॥ १ ॥

॥ सखिहेकेशिमथनमुदारं ॥
॥ रमयमयासहमदनमनोरथभावितयासविकारं ॥

॥ ध्रुवपदं ॥

पुनरपिराधागीतेनसखीमाह निभृतेति हेसखित्वंकेशिमथनंकृष्णंमयासह रमयक्रीडांकारय कीदृशंकृष्णंउदारंमहांतं कथंभूतयामया मदनस्यम नोरथःइच्छास्मिन्भावोरत्याख्यःसंजातोयस्याः कथंभूतंकृष्णं सविकारंभाव सहितं कीदृश्यामया निभृतंगूढंयन्निकुंजंगृहंगतयाप्राप्तया कथंभूतंकृष्णं निशिरात्रौरहसिएकांतस्थलेनिलीयतिरोहितोभूयवसंतंतिष्टंतं कथंभूत यामया चकितंसभयंयथातथाविलोकितादृष्टाःसकलदिशायया पुनःकथं भूतंकृष्णंरतेरभसउत्साहस्तस्यभरेणआधिक्येनहसंतं सस्मितमुखं अस्मिन् गीतेपूर्वार्द्धंराधाविशेषणंउत्तरार्द्धंकृष्णस्येतिबोद्धव्यं

॥ प्रथमसमागमलज्जितयापटुचाटुशतैरनुकूलं ॥
॥ मृदुमधुरस्मितभाषितयाशिथिलीकृतजघनदुकूलं ॥ २

प्रथमेति प्रथमसमागमेनूतनसंभोगेलज्जितयालज्जायुक्तया कथंभूतंक ष्णंवैलक्ष्यदूरीकरणाय पटुचाटुशतानिकुशलानियानिचाटुशतानिस्तवशता

नितेरनुकूलंआनुकूल्यंकारकं मृदुकोमलंमधुरंस्मितपूर्वकंभाषितंयस्याः सातयाशिथिलीकृतंजघनदुकूलंजघनस्थितंपट्टवस्त्रंयेनतं

॥ किशलयशयननिवेशितयाचिरमुरसिममैवशयानं ॥
॥ कृतपरिरंभणचुंबनयापरिरभ्यकृताधरपानं ॥ ३ ॥

किशलयेति किशलयशयनेपल्लवकृतशय्यायांनिवेशितया कथंभूतंकृष्णंम मैवोरसिवक्षस्थलेचिरंशयानंकृतालिंगननित्यर्थः कथंभूतयामया कृतंपरिरंभ णपूर्वकंआलिंगनपूर्वकंचुंबनंयया सातया कथंभूतंकृष्णंपरिरभ्यआलिंग्यकृतं अधरपानओष्टपानंयेनसःतं

॥ अलसनिमीलितविलोचनयापुलकावलिललितकपोलं ॥
॥ श्रमजलसिक्तकलेवरयावरमदनमदादतिलोलं ॥ ४ ॥

अलसेति अलसेनसुरतसौख्येननिमीलितेमुद्रितेनेत्रेयस्याः सातयापुलकाव ल्यारोमांचपंक्त्यालिलितौमनोहरौकपोलौयस्यतं श्रमजलेनसुरतजनितेनवा रिणासिक्तंकलेवरंशरीरंयस्यास्तया वरमदनमदात्उत्तमकामजनितहर्षात् अतिलोलंअतिचंचलंसतृष्णमित्यर्थः

॥ कोकिलकलरवकूजितयाजितमनसिजतंत्रविचारं ॥
॥ श्लथकुसुमाकुलकुंतलयानखलिखितघनस्तनभारं ॥ ५

कोकिलेति कोकिलकलरववत् अव्यक्तध्वनिवत्कूजितंशब्दोयस्यास्तया जितःमनसिजस्यकामस्यतंत्रविचारःशास्त्रसिद्धांतोयेनसःतं श्लथाःशिथिलाः कुसुमैःपुष्पैराकुलाःव्याप्ताःकुंतलाःचूर्णकुंतलायस्याःसातया नखेनलिखि तश्चिन्हितोघनोनिबिडःस्तनभारोयेनसःतं

॥ चरणरणितमणिनूपुरयापरिपूरितसुरतवितानं ॥
॥ मुखराविशृंखलमेखलयासकुचग्रहचुंबनदानं ॥ ६ ॥

चरणेति चरणयोःपादयोःरणितौशब्दितौमणियुक्तनूपुरौयस्याः परिपूरितं संपूर्णकृतंसुरतवितानंसुरतसमूहोयेनतं मुखराःशब्दायमानाविशृंखलाउन्मुक्तामेखलाकांचीयस्याःसातयासकचग्रहंकचग्रहणसहितंचुंबनदानंयस्यतं

॥ रतिसुखसमयरसालसयादरमुकुलितनयनसरोजं ॥
॥ निःसहनिपतिततनुलतयामधुसूदनमुदितमनोजं ॥ ७ ॥

रतिसुखेति रतिसुखसमयेसुरतसुखकालेप्रीत्याअलसयाअलसयुक्तया दरमुकुलितनयनसरोजंईषन्मीलितनेत्रकमलं निःसहाअसमर्थनिपतितातनुलताशरीरलतायस्यास्तया कथंभूतंकृष्णं मधुदैत्यंसूदयतीतितं उदितः जातोमनोजःकामोयस्यतं

॥ श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलं ॥
॥ सुखमुत्कंठितराधिकयाकथितंवितनोतुसलीलं ॥
॥ इतिश्रीगीतगोविंदेषष्ठःप्रबंधः ॥ ६ ॥

श्रीजयदेवेति इदंश्रीजयदेवेनभणितं उक्तंगीतंकर्तृ सुखंपारलौकिकसुखानिऐहिकानिचवितनोतुविस्तारयतु केषांगायतांशृण्वतांच कथंभूतं श्रीजयदेवभणितं अतिशयमधिकंमधुरिपोःकृष्णस्यनिधुवनशीलंसुरतचारितंयस्मिन् पुनःकीदृशं उत्कंठितयागोपवध्वाराधिकयाकथितं सलीलंशृंगाररसक्रियासहितं

॥ हस्ताब्रस्तविलासवंशमनृजुभ्रूवल्लिमद्दल्लवी ॥
॥ वृंदोत्सारिदृगंतवीक्षितमतिस्वेदार्द्रगंडस्थलं ॥
॥ मामुद्वीक्ष्यविलज्जितस्मितसुधामुग्धाननंकानने ॥
॥ गोविंदंव्रजसुंदरीगणवृतंपश्यामिहृष्यामिच ॥ १ ॥

अधुनात्युत्कंठयासख्यानीयमानासागोपीगणवृतंकृष्णंदृष्ट्वापि वृत्यसखीमाह हस्तेति हेसखि गोविंदंअहंपश्यामिहृष्यामिहर्षंप्राप्नोमिचपश्यामीतिवर्तमानसामीप्याद्वर्तमानता कथंभूतंगोविंदंकाननेवृंदावने व्रजसुंदरीगणेनगोपीसमूहेनवृतंवाष्टितं ननुसपत्नीभिःपरिवृतंदृष्ट्वाकथंतेहर्षइत्यतआह मांउद्वीक्ष्य हस्ताद्धस्तत्रस्तःव्यस्तोविगालेतःविलासवंशोक्रीडावंशोयस्यतंअनृजुभ्रूवल्लीमतानां कुटिलभ्रूलतायुक्तानांगोपीनांसमूहे उत्सारिउर्द्ध्वंतिर्यग्गामिदृगंतेनकटाक्षेण वीक्षितमोक्षणमस्यतंमय्यागतायांभियाद्दगतचेष्टं अन्यगापरिपसारयतंमितिभावःअतिस्वेदेनातवर्मेणार्द्रंगंडस्थलंयस्यतं विलज्जितंस्मितंसलज्जाहास्यंतदेवसुधामृतंतयामुग्धाननंमनोहरंमुखंयस्यतं

॥ दुरालोकस्तोकस्तबकनवकाशोकलतिका ॥
॥ विकाशःकासारोपवनपवनोपिव्यथयति ॥
॥ अपिभ्राम्यद्भृंगीरणितरमणीयानमुकुल ॥
॥ प्रसूतिश्चूतानांसखिशिखरिणीयंसुखयति ॥ २ ॥

पुनःविभावयन्नाहदुरालोकेतिहे सखि दुरालोकयतेवियोगिनामुद्वेगजनितत्वात् स्तोकःस्वल्पस्तबकःगुच्छोयस्यनवाशोकलतिकायाः विकाशःउद्योतःमांव्यथयतिपीडयति किंच कासारेपंवनस्यतरोवरानिकटवनस्यपवनोपिमांव्यथयाति

कांतारइत्यनेनवायोः प्रोचंडपवनसंबंधित्वेनसौगंध्यंसूक्ष्मपतितगतित्वेनमांद्यं चश्वनितं अपिच चूतानामाम्राणांइयमकुलप्रसूतिः कलिकोद्भवोमानसंमु यति कथंभूताप्रसूतिः भ्राम्यतीनांचलंतीनांभ्रमरांगनानांरणितैः शब्दि तैः रमणीयामनोज्ञापीयद्यैः शिखरिणीप्रशस्ताग्रभागवतीभृंगीनांचल नंनायकान्वेषणार्थानितिध्वनितंशिखरिणीनामकंछंदइतीदं सूचितं

॥ साकूतस्मितमाकुलाकुलगलद्धम्मिल्लमुल्लासित ॥

॥ भ्रूवल्लीकमलीकदर्शितभुजामूलार्द्धहस्तस्तनं ॥

॥ गोपीनांनिभृतंनिरीक्ष्यललितंकांचिच्चिरंचिंतय ॥

॥ न्नंतर्मुग्धमनोहरोहरतुवःक्लेशंनवःकेशवः ॥ १ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकविराजश्रीजयदेवकृते अक्लेशकेशवोनामद्वितीयःसर्गः ॥

अधुनाकविः श्लोकानाशिषयतिसाकूतेतिनवःशृंगाररसलक्षणोवाकेशवःवःयुष्मा कंभक्तानांक्लेशंदुःखंहरतुदूरीकरोतु कीदृशःसाकूतंसाभिप्रायस्मितमीषद्धा स्यंयत्र गोपीनांनिभृतंगोप्यभावंनिरीक्ष्यदृष्ट्वा कांचिद्दयितां अंतर्मनसि चिरंचिंतयन् मुग्धमनोहरःमोहयुक्तसुंदरः कथंभूतांनिभृतं आकुलाकुला त्यतास्तव्यस्तःगलन्पतन्मुक्तीभवन् धम्मिल्लः केशपाशायत्रउल्लासिताउ च्चैःकृताभ्रूवल्लीयत्रअलिकेनभ्रमणादिछलेनदर्शिताःभुजमूलार्द्धहस्तस्तनाः यस्मिन् भुजौबाहुमूलाभ्यामर्द्धहस्तौचस्तनौचेतिद्वंद्वः

॥ कंसारिरपिसंसारवासनाबंधशृंखलां ॥

॥ राधामाधायहृदयेतत्याजव्रजसुंदरीः ॥ १ ॥

एवंराधायाः विरहमुक्ताकृष्णस्यापिविरहव्ययांतस्यामाह कंसारिरपिकृ ष्णोपिराधांहृदयेमनसिअधायस्थाप्य व्रजसुंदरीगोपीस्तत्याजत्यक्तवान्कीदृ शोंराधां संसारेवासनासंस्कारस्तस्याबंधायशृंखलांनिगडरूपां सौंदर्यवती र्बह्वीरपितत्याजेतिराधायांकृष्णस्यानुरागातिशयोध्वनितः

॥ इतस्ततस्तामनुसृत्यराधिकामनंगबाणव्रणखिन्नमानसः ॥
॥ कृतानुतापःसकलिंदनंदिनीतटांतकुंजेनिषसादमाधवः ॥ २

पुनःकिंकृतवान् इतस्ततेति समाधवःकालिंदनंदिन्यायमुनायास्तटांतकुं जेतीरलतागृहेनिषसादस्थितवान् किंकृत्वा इतस्ततअनेकस्थानेषुतांरा धिकांअनुसृत्यान्वेष्य कीदृशः अनंगबाणव्रणेनकामशरक्षतेनखिन्नंदीनंमनो यस्यकृतोनुतापोपश्चात्तापोयेनसः

॥ गुर्जरीरागेणप्रतिमंठतालेगीयते ॥

॥ मामियंचलिताविलोक्यवृतंवधूनिचयेन ॥
॥ सापराधतयामयापिनवारितातिभयेन ॥ १ ॥
॥ हरिहरिहतादरतयागतासाकुपितेव ॥

॥ ध्रुवपदं ॥

कृतानुतापत्वमेवाहगीतेन मामिति गीतस्यास्यगुर्जरीरागः प्रतिमंठतालः तयोर्लक्षणंप्राक्कथितं हरिहरीति खेदानुकारेसाराधाहतादरतयाहतबहु मानत्वेनकुपितेवकोपंप्राप्तेवगताअन्यस्थानेगता ननुसाकुपितात्वयाकथंज्ञा तंतत्राह मांकृष्णंवधूनिचयेनगोपीसमूहेनवृतंवेष्टितंविलोक्यचलिता इतो

गता इतिभिन्नैववाक्यरचनातर्हिसागच्छंतीत्वयाननिवारितातत्राह मयापि कृष्णेनाभिसापराधतयाकृतापराधत्वेनहेतुनाअतिभयेनमवारिता यद्वाक थंभूतेनमयाअतिभयेनातिशयितंभयंयस्येति

॥ किंकरिष्यतिकिंवदिष्यतिसाचिरंविरहेण ॥

॥ किंजनेनधनेनकिंममजीवितेनगृहेण ॥ २ ॥

किंकरिष्यतीति साराधाचिरंविरहेणचिरकालमद्वियोगेनकिंकरिष्यतिवि रहतापशांत्यर्थंकमुपायंकरिष्यतीत्यर्थः किंवदिष्यति ननुएतावतातस्या नेवकोवाग्रहः अन्यगोपीजनधनादिनाचित्तव्यावर्तनंकर्त्तव्यंतत्राह ताराधा विनाममजनेनलोकेनकिं तद्वियोगेनसर्वजनपरित्यागात् धनेनकिं ननु धनविनागृहसौख्यंनस्यात्तत्राह गृहेणाकिंप्रयोजनंनाकिमपि तद्वियोगेनवन वासाङ्गीकारात् ननुसुखास्पदंगृहंविनासुखंनस्यात्तत्राह ममनुखेनाकिंता विनासर्वंनिःफलमित्यर्थःसैवमेसुखरूपेतिभावः

॥ चिंतयामितदाननंकुटिलभ्रूरोषभरेण ॥

॥ शोणपद्ममिवोपरिभ्रमताकुलंभ्रमरेण ॥ ३ ॥

चिंतयामीति अहंतस्याः राधायाःआननंमुखंचिंतयामिस्मरामि कीदृश माननं रोषभरेणक्रोधातिशयेन कुटिलेवक्रेभ्रुवौयत्र किमिव उपरिव्या प्तंशोणपद्ममिव अत्ररोषारुणेमुखेशोणपद्मसादृश्यंबोध्यं वारंवाररोषाद्वक्रीभवं त्योर्भ्रुवोर्भ्रमद्भ्रमरोपमाबोध्या

॥ तामहंहृदिसंगतामनिशंभृशंरमयामि ॥

॥ किंवनेनुसरामितामिहकिंवृथाविलपामि ॥ ४ ॥

तामिति अहंत्वदिसंगताराधांअनिशंवारंवारं भृशमतिशयेनस्मयामि की दृशा नीतिभावः इत्थमनेतांराधांकिमनुसरामित्वदिसंगतत्वादेववृथाव्यर्थमेव किंचिज्जपामिविलापंकरोमि

॥ तन्विखिन्नमसूययाहृदयंतवाकलयामि ॥

॥ तन्नवेद्मिकुतोगतासिनतेनतेनुनयामि ॥ ५ ॥

त्वदिसंगतातां प्रत्याह तन्वीति हेतान्विअसयया आविष्णुत्वेनदुःखितंतव हृदयंआकलयामितर्कयामितत्स्मादहंनवेद्मिन जानेकुतःकुत्रगतासि तेन कारणेनतेतुभ्यंनानुनयामिनप्रसादयामिकेआर्यापदमितिचतुर्थीतेइति

॥ दृश्यसेपुरतोगतागतमेवमेविदधासि ॥

॥ किंपुरेवससंभ्रमंपरिरंभणंनददासि ॥ ६ ॥

दृश्यसेइति हेराधेत्वंममपुरतःअग्रेगतागतंगमनागमनमेवविदधासिकरोषी तिदृश्यते तर्हिपरेवपूर्ववत्ससंभ्रमंसवेगंपरिरंभणमालिंगनंकिंकेनकारणेन नददासिविरहिणाहिचिंतानुषंगात्स्वंतस्तामेवपश्यंति

॥ क्षम्यतामपरंकदापितवेदृशंनकरोमि ॥

॥ देहिसुंदरिदर्शनंममन्मथेनदुनोमि ॥ ७ ॥

क्षम्यतामिति हेसुंदरिपूर्वकृतमपराधंक्षम्यतां अपरमीदृशंतवापराधंकदा पिनकरोमिनकरिष्यामि अतएवममदर्शनंदेहि यतः अहंमन्मथेनकामे नदुनोमि पीडामनुभवामि

॥ वर्णितंजयदेवकेनहरेरिदंप्रणतेन ॥
॥ किंदुबिल्वसमुद्रसंभवरोहिणीरमणेन ॥ ८ ॥
॥ इतिश्रीगीतगोविंदेसप्तमःप्रबंधः ॥

वर्णितमिति जयदेवकेनस्वार्थेकःइदंगीतंवर्णितं कीदृशेनजयदेवकेन हरेःप्रणतेनकृष्णस्याराधनेन पुनःकीदृशेन किंदुबिल्वंजयदेवकुलंतदेवसमुद्रस्तस्मात्संभवोयस्य एतादृशोरोहिणीरमणश्चंद्रइव यथासागरादुत्पन्नश्चंद्रस्तथाकिंदुबिल्वोत्पन्नोजयदेवइति यद्वा किंदुबिल्वग्रामः

॥ हृदिबिसलताहारोनायंभुजंगमनायकः ॥
॥ कुवलयदलश्रेणीकंठेनसागरलद्युतिः ॥
॥ मलयजरजोनेदंभस्मप्रियारहितेमयि ॥
॥ प्रहरनहरभ्रांत्यानंगक्रुधाकिमुधावसि ॥ १ ॥

इदानींकामएवमेदुःखंप्रयच्छतीतितमुपालंभंगांचयंकरोमीत्याशयेनाह हृदीति हेअनंग त्वंमयिहरभ्रांत्यामहादेवभ्रमेणनप्रहर प्रहारंकुरुक्रुधाकोपेन किमर्थंमिति धावसिधावितुंधावनंकरोषि कीदृशेमयिप्रियारहितेराधावियोगिनिमयिहरभ्रांत्यानप्रहरप्रहारंमाकुरु सर्वदाप्रियायुक्तोअहंवधुनाप्रियारहितइतिमयिहरभ्रमोनयुक्तइतिभावः हरभ्रांतिंपरिहरति हेकाममममहृदिबिसलतायाःहारोमृणालकृतायाहारस्तद्विरहजन्यसंतापशांत्यर्थंवृतः नायंभुजंगमनायकःशेषः इयंकंठेकुवलयदलानांनीलोत्पलानांश्रेणीपंक्तिःशैत्यायधृतानतुसागरलद्युतिर्हालाहलदीप्तिः इदंमलयजरजोचंदनलेपोसर्वांगेतापशांत्यर्थंधृतंनतभस्मविभूतिः

॥ पाणौमाकुरुचूतसायकममुंमाचापमारोपय ॥

॥ क्रीडानिर्जितविश्वमूर्छितजनाघातेनकिंपौरुषं ॥

॥ तस्याएवंमृगीदृशोमनसिजप्रेंखत्कटाक्षानिल ॥

॥ ज्वालाजर्जरितंमनागपिमनोनाद्यापिसंधुक्षते ॥ २ ॥

पुष्पसायकत्वेनकामः प्रसिद्धोतः इमान्चूतमंजरीरूपानेषबाणान्धनुष्या रोप्यमांताडयिष्यतीतिशंकयापुनरपिकामायैवदैन्यंकरोति पाणाविति हेक्रीडानिर्जितविश्वक्रीडयालीलयाजितंभुवनंयेनसः अमुंचूतसायकं आ म्रपुष्पबाणंपाणौहस्तेमाकुरुचापंधनुः मारोपय सशरंमाकुरु हस्तेपि चेत्करोषितर्ह्यमुंसायकंमासंधेहीत्यर्थः हेमनसिजमदनयतःमूर्छितस्यमूर्छां प्राप्तस्यमादृशजनस्याघातेनपीडयाकृतेपौरुषंकस्तवपुरुषार्थः नकिमपीत्यर्थः मूर्छितत्वेकारणमाह तस्याएवमृगीदृशोहारिणीनयनायाः तस्याएवेतिविर हातिशयेनराधानामग्रहणाशक्तिःप्रतिपाद्यते प्रेंखंतोचलंतोकटाक्षाएवान लाःवन्हयस्तेषांज्वालापंक्त्याजर्जरितंखंडखंडीभूतंममवमनःमनागपिस्वल्पमपि नाद्यापिसंधुक्षतेस्वस्थंनभवति क्वचित्कटाक्षाशुगेतिपाठःतदाकटाक्षएवा ऽशुगाबाणाः

॥ भ्रूपल्लवंधनुरपांगतरंगितानि ॥

॥ बाणागुणाःश्रवणपालिरितिस्मरेण ॥

॥ तस्यामनंगजयजंगमदेवताया ॥

॥ मस्त्राणिनिर्जितजगंतिकिमर्पितानि ॥ ३ ॥

ननुतत्कटाक्षादिचिंतनादेवतवदुःखंभवतिमदनस्यतर्हिकोपराधस्तत्राह भ्रू पल्लवमिति इतीत्थंप्रकारेणस्मरेणकामेनतस्यांराधायांअस्त्राणिअर्पितानि

स्थापितानि किंतर्कयामि किंवितर्केनन्वस्त्राणिवीरेणस्वहस्तेसंस्थापयितुमु
चितानिनत्वन्यत्रेत्याह निर्जितानिजगंतियैस्तानितैरेवतैर्जगत्रयंजित्वा
तत्रस्थापितानीतिभावःतर्ह्यन्यत्रकिंस्थापितानीत्याह अनंगस्यकंदर्पस्यजयेत्रै
लोक्यविजये जंगमदेवतायांगमनशीलदेवतारूपायां इतीतिकिं भ्रूपल्ल
वंभ्रूलतातदेवधनुःअपांगतरंगितानिकटाक्षनिरीक्षणानिएवबाणाः श्रवणपा
लिःकर्णप्रदेशएवगुणःप्रत्यंचा

॥ भ्रूचापेनिहितःकटाक्षविशिखोनिर्मातुमर्मव्यथां ॥
॥ श्यामात्माकुटिलःकरोतुकबरीभारोपिमारोद्यमं ॥
॥ मोहंतावदयंचतन्वितनुताबिंबाधरोरागवान् ॥
॥ सद्वृत्तस्तनमंडलस्तवकथंप्राणैर्ममक्रीडति ॥ ४ ॥

अधुनामनोविषयीकृतांराधांप्रतिस्वीयंदुःखमाह भ्रूचापइति हेतन्विकृशां
गिभ्रूचापेभ्रुवावेवचापंधनुस्तत्रनिहितःअर्पितःकटाक्षविशिखःकटाक्षबाणःम
र्मव्यथांमर्मपीडांतावन्निर्मातुकरोतु विशिखस्यमर्मव्यथाजनकत्वंयुज्यतएवे
तिभावः अनुचश्यामात्माश्यामवर्णःकुटिलःवक्राकारःकबरीभारोपिकेशस
मूहोपिमारोद्यमंकामोनत्यंतावत्करोतु योतमेलिनःकुटिलश्चभवतिसोन्यमा
रणाययत्तएवेतिसूचितं अयंचबिंबाधरःबिंबोष्ठःमोहंतनुताविस्तारयतां
कथंभूतोबिंबाधरःरागवान्लोहितवर्णःरागिणोविषयिणः मोहोममत्वंयुज्यत
एव सद्वृत्तःसाधुवर्तुलःतवस्तनमंडलःममप्राणैः कथंक्रीडतियेसद्वृत्तासन्मार्ग
प्रवर्तकास्तेतुपरप्राणघातकाःनभवंतिविरोधनामालंकारः

॥ तानिस्पर्शसुखानितेचतरलस्निग्धादृशोर्विभ्रमाः ॥

॥ स्तद्वक्त्रांबुजसौरभंसचसुधास्यंदीगिरांवक्रिमा ॥
॥ साबिंबाधरमाधुरीतिविषयासंगेपिमन्मानसं ॥
॥ तस्यांलग्नसमाधिहंतविरहव्याधिःकथंवर्तते ॥ ५ ॥

तानीति तान्येवस्पर्शसुखानि यानिपुरानायिकासंगमानुभूतानि एते
नत्वागेंद्रियविषयलाभः तेचतरलाश्चंचलाःस्निग्धाःप्रेमान्विताःदृशोश्चक्षुषोर्वि
भ्रमाविलासाःएतेनरूपं तदेववक्त्रांबुजसौरभंवदनकमलसौरभितं एतेनगंध
त्वंसचसुधास्यंदीअमृतद्रवयुक्तःगिरांवचसांयःवक्रिमावक्रत्वंएतेनशब्दःसाच
बिंबाधरमाधुरीबिंबसदृशोष्ठमाधुर्यंतदेवएतेनरसःइत्येवंप्रकारेणविषयासंगे
पितस्याःस्पर्शादीनांतामिच्छेपियममानसंमनस्तस्यांराधायांलग्नसमा
धिमास्थानवदपि तदाहंतइतिखेदेविरहः व्याधिःव्यथाकथंवर्ततेध्यान
युक्तस्ययोगिनोव्याधिनाशात्

॥ तिर्यक्कंठविलोलमौलितरलोत्तंसस्यवंशोच्चर ॥
॥ द्गीतस्थानकृतावधानललनालक्षैर्नसंलक्षिताः ॥
॥ संमुग्धंमधुसूदनस्यमधुरेराधामुखेंदौमृदु ॥
॥ स्पंदंप्रक्षवितास्चिरंददतुवःक्षेमंकटाक्षोर्मयः ॥ ६ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकविराजश्रीजयदेवकृतेमुग्ध
मधुसूदनोनामतृतीयःसर्गः ॥ ३ ॥

अथभक्तान्कविःसर्गांतेभक्तानाशीर्वचयति तिर्यकंठेति मधुसूदनस्यकृष्णस्यक
टाक्षोर्मयःकटाक्षदर्शनतरंगाःवःयुष्माकंभक्तानांक्षेमंकल्याणंददतुप्रयच्छंतु

कीदृशाःमधुरेसुंदरेराधायाःमुखमिंदुमिवतस्मिन् संमुग्धंअल्पकंमृदुस्पंदांके
ि स्खलनंचयथास्यात्तथा कंदलिताःपल्लविताःइंदुदर्शनात्तरंगाः अतीमंद
तीतिकटाक्षाणांतरंगसाम्यं नन्वन्यासुपश्यंतीषुकथंराधामुखचंद्रएवपल्ल
विताउर्म्यःअतआह वंशावदुच्चरन्त्येवजोर्नेर्गच्छतु गीतस्थानेषुगानपदेषु
कृतावधानैर्दत्तमनोभिर्लक्षितोगोपांगनासहस्रैर्नसंलक्षिताःनज्ञाताः कथं
भूतस्यमधुसूदनस्यातिर्यग्वक्रःकंठोयस्यविलोलश्चंचलोमौलिर्मस्तकःकीरिटो
वायस्यतरलश्चंचलउत्तंसअवतंसोयस्य नःपश्चात्कर्मधारयःलक्षपदंबहुत्वोपल
सकंमुग्धोहरिर्विरहीत्यर्थः

॥ यमुनातीरवानीरनिकुंजेमंदमास्थितं ॥
॥ प्राहप्रेमभरोद्भ्रांतंमाधवंराधिकासखी ॥ १ ॥

इदानींराधासखीकृष्णंप्रत्याह यमुनेति राधिकायाःसखीमाधवंकृष्णंवक्ष्य
माणंप्राह उक्तवती कीदृशंमाधवंयमुनायास्तीरेयःवानीरनिकुंजःवेतसापल
क्षितलतागृहमंदतूष्णीं आस्थितंआसीनंपुनःकीदृशं प्रेम्णाराधायांप्रेमातिशयेनउद्भ्रांतं उद्विग्नचित्तं कथंमयिप्रसादंयास्यतीत्युद्भ्रांतं

॥ कर्णाटकरागेणएकतालीतालेनगीयते ॥
॥ निंदतिचंदनमिंदुकिरणमनुविंदतिखेदमधीरं ॥
॥ व्यालनिलयमिलनेनगरलमिवकलयतिमलयसमीरं ॥ १ ॥

॥ साविरहेतवदीना ॥

॥ माधवमनसिज ॥ विशिखभयादिवभावनयात्वयिलीना ॥

॥ ध्रुवपदं ॥

उक्तश्लोकार्थंगीतेनाह निंदतीति अस्यकर्णाटकरागः तल्लक्षणं कपोलपाणिर्गजदंत तत्रमेकंवहन्दक्षिणकर्णपुरेसंस्तूयमानःसुरचारणौघैःकर्णाटरागःसितनीलकंठःइति अत्रगीतेविरहोत्कंठावर्णनीयावासकशय्यासोत्कंठास्वाधीनभर्तृकास्तथाकलहांतारिताची।पिवप्रलब्धाानसीरकांखिडतोप्रोषितौचवनीकाश्चाष्टसंस्मृताःतत्रोत्कंठालक्षणंभरतोक्तं यस्याःसमुचितेप्यन्हिप्रिवासीनेतिवल्लभःसास्मरानलसंतप्ताविरहोत्कंठितामता इति गीतार्थस्तुहेमाधवसाराधातवविरहेसतिदीनादुःखिता त्वयित्वद्विषयेभावनयाअनुचिंतनेनकामबाणःकृष्णःहृदयेप्रविश्यास्थितांमांनपीडयिष्यतीतिभावनयालीनाप्रविष्टाकस्मादिव मनसिजविशिखभयादिव केनप्रकारेणेत्याह हेकृष्णसाराधाचंदनंनिंदति इंदुकिरणंचंद्रदीप्तिं अनुलक्षीकृत्य अधीरंअनल्पखेदंविंदतिलभते मलयसमीरंमलयवातं व्यालनिलयंसर्पस्थानं चंदनवृक्षस्तस्यांमिलनेनस्पर्शनेनगरलमिवाविषमिवकलयतिमन्यते

॥ अविरलनिपतितमदनशरादिवभवदवनायविशालं ॥
॥ स्वहृदयमर्मणिवर्मकरोतिसजलनलिनीदलजालं ॥ २ ॥

अविरलेति हेकृष्णसाराधास्वहृदयमर्मणिसजलनलिनीदलजालंसजलकमलिनीपत्रसमूहमेववर्मतनुत्रंकरोतिकस्मैप्रयोजनायभवदवनायस्वहृदयास्थितस्यभवतोरक्षणाय कस्मादिवअविरलंनिरंतरंपतितोयोमदनशरःकामबाणस्तस्मादिव कीदृशंवर्म।विशालंविस्तीर्णंत्वंतस्याहृदयेसर्वदाइतिभावः

॥ कुसुमविशिखशरतल्पमनल्पविलासकलाकमनीयं ॥
॥ व्रतमिवतवपरिरंभसुखायकरोतिकुसुमशयनीयं ॥ ३ ॥

कुसुमेति कुसुमशयनीयंपुष्पशय्यांकरोति कीदृशंअनल्पविलासकलाभिः बहुतरक्रीडाभिःकमनीयंसुंदरंपुष्पशय्यास्वयमेवमनोज्ञा इयंशय्याविरचना कुशलाशय्याभावेपुष्पशय्यांकरोतीत्यर्थः कमिव कुसुमविशिखःकामस्तस्य शरः:पुष्पाणितान्येवतल्पशय्यातादृशंव्रतमिवशरशय्याशयनरूपंदारुणव्रतमि तिभावःकिमर्थंव्रतमित्यतआह तवपरिरंभसुखाय आलिंगनसुखंप्राप्तुमित्यर्थः

॥ वहतिचगलितविलोचनजलधरमाननकमलमुदारं ॥
॥ विधुमिवविकटविधुंतुददंतदलनगलितामृतधारं ॥ ४ ॥

वहतीति साराधाउदारंमनोज्ञंआननकमलंवहतिधारयति कीदृशंचालि तं उच्छ्वसितंयद्विलोचनजलंनेत्राश्रु तद्धारयतीति कमिव विधुमिवकीदृ शंविधुं विकटेनदारुणेनमहताविधुंतुदस्यराहोर्दंतेनदलनात्गलितामृतधा रायस्मात्

॥ विलिखतिरहसिकुरंगमदेनभवंतमसमशरभूतं ॥
॥ प्रणमतिमकरमधोविनिधायकरेचशरंनवचूतं ॥५ ॥

विलिखतीति हेकृष्णसाराधा असमशरभूतंकंदर्परूपंभवतंत्वां रहसिए कांतेकुरंगमदेनमृगमदेमकस्तूरीकयाविलखति अधःकामरूपस्यभवतोऽध स्तान्मकरंकामवाहनंविनिधायकृत्वाकरेहस्तेनवचूतंनूतनाम्ररूपंशरंबाणंच विनिधायसंस्थाप्यप्रणमतिपूजानंतरप्रणामोयुज्यतएवमकरस्यध्वजत्वेप्रसि द्धेवाहनत्वेपिनदोषः

॥ प्रतिपदमिदमपिनिगदतिमाधवंतवचरणेपतिताहं ॥
॥ त्वयिविमुखेमयिसपदिसुधानिधिरपितनुतेतनुदाहं ॥ ६ ॥

प्रतिपदमिति हेकृष्णसाराधाप्रतिपदंप्रतिक्षणंइदमपिनिमदतिइदंकिं हे माधवहेकृष्णतवचरणेऽहंपतिता किमित्यतआह त्वयिविमुखेपराङ्मुखेस तिमायिसपदितत्क्षणंसुधा॰ धिर॰ चं॰ पितनुदाहंबारीरपीडांतनुतेविस्तारय तियतथंप्राप्यंवंकृतवेअतस्तवचरणेपतिता

॥ ध्यानलयेनपुरःपरिकल्प्यभवंतमतीवदुरापं ॥

॥ विलपतिहसतिविषीदतिरोदितिचंचतिमुंचतितापं ॥ ७ ॥

ध्यानेतिहेकृष्णअतिविदुरापंदूतिद्वारा॰ विदुर्लभंभवंतंध्यानलयेनचित्रैकाग्र्यवशे वेण पुरोग्रेपरिकल्प्यकल्पनांकृ वार्मीयस्नेहंइदानीमपिनकरोर्तीतिविलापंकरो तीति हसतितवदर्शनेन विषीदतिहास्यानंतरआनर्थक्यात् अतएवरो दिति चंचतिस्थानांतरंगच्छ॰ ॰स्थानांतरेआलिंगनादिकंकारिष्यतीति अत एवता॰ मुंचतिमनस्तापंत्यजति

॥ श्रीजयदेवभणितमिदमधिकंयदिमनसानटनीयं ॥

॥ हरिविरहाकुलबल्लवयुवतिसखीवचनंपठनीयं ॥ ८ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेपंचमःप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेनभणितंकथितंगीतं मनसाचित्तेनअधिकंसाति शयं॰दि नटनीयंनृत्तयितव्यं तदाहरिविरहेणकृष्णवियोगेनाकुलाया:बल्लव युवत्या: राधाया:सखीवचनंगीतरूपंपठनीयंश्रीजयदेवगीतेष्विदमातिशयि तव्यमितिभाव:

॥ आवासोविपिनायतेप्रियसखीमालापिजालायते ॥
॥ तापोपिश्वसितेनदावदहनज्वालाकलापायते ॥
॥ सापित्वद्विरहेणहंतहरिणीरूपायतेहाकथं ॥
॥ कंदर्पोपियमायतेविरचयन्शार्दूलविक्रीडितं ॥ १ ॥

गीतोक्तमर्थंश्लोकेनाह आवासइति हेकृष्णहंतेतिखेदानुकारे साराधापित्वद्विरहेणभवद्वियोगेन हरिणीरूपायतेमृगीरूपमिवाचरति कथमित्यतआह आवास:गृहंविपिनायतेवनमिवाचरतीति त्वद्विरहात् प्रियसखीमालापिसखीसमूहोपिस्वेच्छागमननिवारकतयाजालायतेजालमिवाचरति तापोपिदेहदाहोपिश्वसितेनश्वासोच्छ्वासेनदावदहनज्वालाकलापायते अरण्यवन्हिज्वालापरंपरेवाचरति कंदर्पोपिकामोयमायतेयमइवाचरति हाशब्द:स्वात्मनोदु:खाभिव्यसूचनार्थ: कीदृश:कदर्प:शार्दूलविक्रीडितंव्याघ्रचेष्टितंविरचयन् मृगीमरणशार्दूलादेवभवति

॥ देशाखरागेणएकतालीतालेगीयते ॥

॥ स्तनविनिहितमपिहारमुदारं ॥
॥ सामनुतेकृशतनुरतिभारं ॥ १ ॥
॥ राधिकाविरहेतवकेशव ॥

॥ ध्रुवपदं ॥

इदानींसखीपुनरपिराधायादु:खचेष्टितंगीतेनाह स्तनेति गीतस्यास्यदेशाखराग:एकतालीताल:तल्लक्षणं आस्फोटनविःकृतरांमहर्षानिंद्रुसन्नद्ध विशालबाहु: हेकेशवकृष्णतवविरहेजातेसति साराधाएवंचेष्टते कीदृशीत्य

तआह कृशतनुःविरहकृशशरीरासास्तनविनिहितमपिस्तनयोःस्थापितंउदा
रंबहुमूल्यंहारमपिभारमिवमनुते

॥ सरसमसृणमपिमलयजपंकं ॥
॥ पश्यतिविषमिववपुषिसशंकं ॥ २ ॥

सरसमिति साराधासरसमसृणंसार्द्रंचिक्कणंद्रवरूपमलयजपंकमपिचंदनले
पमपि वपुषिसशंकंविषमिवपश्यतितवविरहात्

॥ श्वसितपवनमनुपमपरिणाहं ॥
॥ मदनदहनमिववहतिसदाहं ॥ ३ ॥

श्वसितेति साराधाश्वसितपवनंनिश्वासवायुंमदनदहनमिवकामाग्निमिववह
तिधारयति वायोरपिदाहकत्वात् कीदृशं अनुपमःउपमारहितःपरिणा
होविशालतायस्यतं अतिदीर्घंसदाहंउष्णत्वाद्दाहयुक्तं

॥ दिशिदिशिकिरतिसजलकणजालं ॥
॥ नयननलिनमिवविगलितनालं ॥ ४ ॥

दिशीति साराधासजलकणजालं अश्रुबिंदुसमूहसहितंनयनमेवनलिनंप
द्मंदिशिदिशिभवद्दर्शनवांछयाविकिरतिक्षिपति कीदृशमिवगलितदंडमिव
सर्वतःपश्यतीत्यर्थः

॥ नयनविषयमपिकिशलयतल्पं ॥
॥ कलयतिविहितहुताशविकल्पं ॥ ५ ॥

नयनेति सा राधा नयनविषयमपिनेत्रगोचरमपिकिशलयतल्पंपल्लवशयनीयं नकलयतिनजानातिकथंभूतं विहितःकृतःहुताशस्याग्नेःविकल्पःसंशयो त्रतंअतिसंतापजनकत्वात्तांदृशंगणयतिमनुते

॥ त्यजतिनपाणितलेनकपोलं ॥

॥ बालशशिनमिवसायमलोलं ॥ ६ ॥

त्यजतीति सापाणितलेनहस्ततलेनकपोलंगंडस्थलंनत्यजति शंकितत्वा त् कमिव सायंसंध्याकालेअलोलंनिश्चलंबालशशिनमिवद्वितीयाचंद्रमिवह स्तेनाच्छादितत्वात्संध्यासाम्यं

॥ हरिरितिहरिरितिजपतिसकामं ॥

॥ विरहविहितमरणेवनिकामं ॥ ७ ॥

हरिरितिसानिःकाममतिशयेनसकामंसाभिलाषंहरिहरिरितिजपतिकथंभूतेव विरहेणत्वद्वियोगेनविहितंकृतंमरणंयस्याःसैवअन्येपिमरणेहरिरितिमंत्रंजपंति

॥ श्रीजयदेवेभणितमितिगीतं ॥ सुखयतुकेशवपदमुपनीतं ॥ ८

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेनवमःप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवोक्तंइतिपूर्वगीतंकेशवएवपदंविश्रांतिस्थानंयस्यतत्भक्तंसुखयतु- कीदृशं उपनीतंउपस्थितीकृतं

॥ सारोमांचतिसीत्करोतिविलपत्युत्कंपतेताम्यति ॥

॥ ध्यायंत्युद्भ्रमतिप्रमीलतिपतत्युद्यातिमुर्छत्यपि ॥

॥ एतावत्यतनुज्वरेवरतनुर्जीवेन्नकिंतेरसः ॥
॥ स्वर्वैद्यप्रतिमप्रसीदासियदित्यक्तोन्यथाहस्तकः ॥ १ ॥

अधुनासातवविरहेणावश्यंमृगयतइतिसूचयन्शार्दूलविक्रीडितवृत्तेनश्लोके- नाह सारोमांचतीति हेस्वर्वैद्यप्रतिम अश्विनीकुमारतुल्य यदित्वंप्रसीदासि प्रसन्नोभवसि वरतनुः सुकुमारांगीसाराधाएतावति अतनुज्वरेसातितवर सात्किंनजीवेत् अपिजीवेदेव रसःशृंगारःऔषधंच अन्यथाप्रसंगताभावे हस्तकःहस्तालंभस्त्यक्तः ज्वरेसातिएतान्याधयोभवंति तेतस्यांवर्त्ततइत्याह साराधारोमांचातिरोमांचाभवंतीत्यर्थःसीत्करोतिसीत्कारशब्दंकरोतीत्यर्थःविलपतिविलापंकरोति उत्कंपतेसकंपाभवतिभ्राम्यतिग्लानियुक्ताभवति ध्यायतिचिंतयति उद्भ्रमतिउच्चैर्भ्रांताभवति प्रमीलतिनेत्रनिमीलनंकरोति पततिशय्यादौगच्छति उद्यातिउच्चैर्गच्छतिमूर्च्छांप्राप्नोतिज्वरिणःपुरुषस्यएतावद्भवतीति

॥ स्मरातुरांदैवतवैद्यहृद्यत्वदंगसंगामृतमात्रसाध्यां ॥
॥ विमुक्तबाधांकुरुषेनराधामुपेंद्रवज्रादपिदारुणोसि ॥ २ ॥

पुनरुपेंद्रवज्रावृत्तेनाह स्मरातुरामिति हेदैवतवैद्यवत् अश्विनीकुमारवत् हृद्यसुंदर हेउपेंद्रइंद्रानुज त्वंराधांविमुक्तबाधांत्यक्तपीडांनकुरुषे अतोवज्रात्कुलिशादपिदारुणोसि अधिकविषमोसि स्मरातुरांकामार्त्तांपुनःकीदृशीं त्वदंगसंगतवशरीरसंबंधएवामृतंतन्मात्रेणसाध्यांप्रतिकार्यां

॥ कंदर्पज्वरसंज्वराकुलतनोराश्चर्यमस्याश्चिरं ॥
॥ चेतश्चंदनचंद्रमःकमलिनीचिंतासुसंतप्यति ॥

॥ किंतुक्षांतिवशेनशीतलतनुंत्वामेवमेकाप्रियं ॥
॥ ध्यायंतिरहसिस्थिताकथमसौक्षीणाक्षणंप्राणिति ॥ ३ ॥

एवंविधापिराधात्वाच्चिंतनेनैवजीवितेत्याह कंदर्पेति हेकृष्णअस्याराधायाश्चे तोमनः चिरंचिरकालं चंदनस्यचंद्रमसः कमलिन्याश्चचिंतामुस्मरणेष्व पिसंताम्यतिग्लानिंप्राप्नोति इदंमहदाश्चर्यं कीदृश्याः अस्याः कंदर्प ज्वरेणतापेनयः संज्वरः पीडातेनाकुलाचंचलातनुः शरीरंयस्यास्तस्याःकिं तुरहसिएकांतस्थितासौराधात्वामेवएकंअसाधारणंप्रियंवल्लभंध्यायति क्ष णंमुहूर्त्तंक्षांतिवशेनक्षांतायत्ततयात्वकांतिवशेनेतिपाठः तदाअस्मिन्क्षणेना यातःक्षणांतरेआगमिष्यतीति अनुरागेणकथंप्राणीतिजीवतीति कथमि तिप्रश्नेकीदृशीक्षीणाकृशांगी

॥ क्षणमपिविरहःपुरानसेहेनयननिमीलन
खिन्नयाययाते ॥ श्वसितिकथमसौरसालशा
खांचिरविरहेणविलोक्यपुष्पिताग्रां ॥ ४ ॥

पुनरपिउद्दीपनविभावेनविरहोद्रेकंपुष्पिताग्रावृत्तेनाह क्षणमिति हेकृष्णय याराधयातेवियोगः पुरांपूर्वंक्षणमपिनसेहेनसोढः कीदृश्याराधयानयनयो- र्नेत्रयोर्निमीलनेनानिरंतरदर्शनघाताच्चक्षुर्निमेषेणखिन्नयादुःखितया असौ राधाचिरविरहेणतवचिरवियोगेनकथंकेनप्रकारेण श्वसितिजीवतीनजाय ते किंकृत्वावसंतेपुष्पितोग्रभागोयस्यास्तांरसालस्यांत्रस्यशाखांविलोक्यदृष्ट्वा

॥ वृष्टिव्याकुलगोकुलावनरसादुधृत्यगोवर्धनं ॥

॥ बिभ्रद्वल्लवसुंदरीभिरधिकानंदाश्चिरंचुंबितः ॥
॥ कंदर्पेणतंदर्पिताधरतटीसिंदुरमुद्रांकितो ॥
॥ बाहुर्गोपतनोस्तनोतुभवतांश्रेयांसिकंसद्विषः ॥ ५ ॥

इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकविराजश्रीजियदवकृते
॥ स्निग्धमाधवोनामचतुर्थसर्गः ॥ ४ ॥

इदानींकथोपक्रमंत्यक्त्वाकविर्भक्तानाशिषयति शार्दूळविक्रीडितवृत्तेन-वृष्टीति गोपतनोर्गोपशरीरस्यकंसद्विषः कृष्णस्यबाहुर्हस्तभवतस्तवभक्तस्येत्यर्थः श्रेयांसिकल्याणानितनोतुविस्तारयतुकथंभूतःबाहुःवृष्टयाजलवर्षेणव्याकुलस्यदुःखितस्यगोकुलस्यगोपसमूहस्यअवनंपालनंतत्ररसोनुरागोवीर्यंवात-स्मात्गोवर्द्धनंपर्वतंउत्धृत्यउत्पाद्याचिरंसप्ताहांबिभ्रत्धारयन् पुनःकीदृशःवल्लवीभिःगोपीभिरधिकानंददातिहर्षाश्चुंबितःकदर्पेणकामवशात्ताभिर्गोपीभिःअर्पितास्थापिताःअधरतरएवसिंदुराचिन्हातिलोहितत्वात्तैरंकितान्हितःस्निग्धितःस्नेहवान्

॥ अहमिहनिवसामियाहिराधामनुनयमद्वच
नेनचानयेथाः ॥ इतिमधुरिपुणासखीनियु
क्तास्वयामिदमेत्यपुनर्जगादराधां ॥ १ ॥

इदानींकृष्णप्रेगितासखीराधामाह अहमिवि इतिमधुरिपुणाकृष्णेननियुक्ताप्रेरितासखीस्वयमेत्य इदंवक्ष्यमाणंराधांपुनर्जगादऊचे इतीतिकि हेसखि अहमिह कुंजेनिवसामिस्थितोस्मित्वंराधांप्रतियाहि अनुनयचसांत्वय मद्वचनेनमद्वचसाराधामानयेथाश्चआनयस्वइति

॥ वरांडीरागेणरूपकतालेगीयते ॥

॥ वहतिमलयसमीरेमदनमुपनिधाय ॥

॥ स्फुटतिकुसुमनिकरेविरहिहृदयदलनाय ॥ १ ॥

॥ तवविरहेवनमालीसखिसीदति ॥

॥ ध्रुवपदं ॥

यत्सखीजगादतदेवगीतेनाह वहतीति गीतस्यास्यवराडीराग:रूप कताल: तल्लक्षणं विनादयंतीदयितंसुकेशीसुकंकणाचामरचाल नेन कर्णेदधानासुरपुष्पगुच्छंवरांगनेयंकथितावराडी अभिसारिका नायिकावर्णनीयारासिकरसस्वे संस्कृताप्राकृतामिष्टाततोपभ्रंशभाषणा तत:प्रियतरावेश्यासर्वतश्चाभिसारिका इति तस्या:लक्षणंभरते लज्जांहित्वासमाकृष्ययौवनेनमदेनवा अभिसारयतेकांतंकीर्तीतासाभि सारिका गीतार्थस्तु हेसखिराधेत्वद्विरहेत्वद्वियोगेवनमालीकृष्ण:सी दतिदु:खितोभवतिकस्मिन्सतिमदनंकामंउपनिधायसाहायंकृत्वामलयसमीरे दक्षिणसंबंधिनिपवनेवहातिसति विरहिणांवियोगिनांहृदयदलनायआस्फो टनाय कुसुमानांनिकरेसमूहेस्फुटातिसतिविकसतिसति

॥ दहतिशिशिरमयूखेमरणमनुकरोति ॥

॥ पततिमदनविशिखेविलपतिविकलतरोति ॥ २ ॥

दहतीति हेराधेस:कृष्ण:शिशिरमयूखेहिमकरेदहातिसतिसंतापंजनयतिस तिमरणमनुकरोतिदशम्यवस्थाजनितपीडामनुभवतित्वत्प्राप्त्याशयाकेष्टन

जीवनंधारयतीत्यर्थः मदनविशिखेकामबाणेपततिसति अतिविलपति अतिशयेनविलापंकरोति कीदृशः कृष्णःविकलतरःविह्वलतरः

॥ ध्वनतिमधुपसमूहेश्रवणमपिदधाति ॥
॥ मनसिवलितविरहेनिशिरुजमुपयाति ॥ ३ ॥

ध्वनतीति मधुपिबंतीतिमधुपाभ्रमरास्तेषांसमूहेध्वनतिशब्दंकुर्वतिसतिश्रवणंकर्णौअपिदधाति अंगुल्यग्रेणाच्छादयति मनसिवलितविरहेसतिनिनिशि निशिप्रतिरात्रिरुजंपीडांउपयातिप्राप्नोति

॥ वसतिविपिनवितानेत्यजतिललितंधाम ॥
॥ लुठतिधरणिशयनेबहुविलपतितवनाम ॥ ४ ॥

वसतीति सविपिनवितानेअरण्यविस्तारेवसतितिष्ठति अपरंललितंधाम सुंदरंगृहंत्यजति पृथ्विशय्यायांलुठतिविचेष्टतेतवनामबहुअनेकवारंविलपति अथवाधामशरीरंआखिललावण्यास्पदंश्रीविग्रहमपित्वांविनानाशास्तइत्यर्थः

॥ भणतिकविजयदेवेविरहिविलसितेन ॥
॥ मनसिरभसविभवेहरिरुदयतुसुकृतेन ॥ ५ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेदशमःप्रबंधः ॥

भणतीति कविजयदेवइति विरहिणांवियोगिनांविलसितेनविलासितेन भणतिसति वियोगिचेष्टितंकथयतिसतीत्यर्थः हरिःकृष्णःमनसिजयदेवसं

बंधीचौरसुकृतेनपूर्वेणार्जितपुण्येनहेतुनाउदयपलुउवयंप्राप्नोतु कीदृशेमन
सिरभतस्यहर्षविभवआधिक्यंयस्मिन्

॥ पूर्वंयत्रसमंत्वयारातिपतेरासादिताःसिद्धय ॥
॥ स्तस्मिन्नेवनिकुंजमन्मथमहातीर्थेपुनर्माधवः ॥
॥ ध्यायंस्त्वामनिशंजपन्नपितवैबालापमंत्रावली ॥
॥ भूयस्त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरीरंभामृतंवांछति ॥ १ ॥

किंचत्वत्प्राप्त्यर्थंतपःकरोतीत्याह पूर्वमिति श्रीकृष्णःतस्मिन्नेवनिकुंजम
न्मथमहातीर्थेनिकुंजमेवलतागृहंमन्मथमहातीर्थंकामतीर्थंतत्र पुनस्त्वांआनि
शंवारंवारंध्यायन् तवैवआलापमेवसंभाषणमेवमंत्रावलींमंत्राक्षरसमूहंजपन्नपि
बभूयःपुनरपि त्वत्कुचकुंभनिर्भरपरिरंभामृतंत्वदीयस्तनकलशगाढालिंगनं
पीयूषमिवामृतमिववांछति तस्मिन्कस्मिन्यत्रमहातीर्थेत्वयासमंपूर्वंरातिपतेः
कामस्यसिद्धयोमनोरथाः आसादिताःप्राप्ताः तस्यतांसिद्धिंप्राप्स्यनंतरंमोक्षाम्
तंप्राप्यतेतद्वत्

केदाररागेणएकतालीतालेगीयते
॥ रतिसुखसारेगतमभिसारेमदनमनोहरवेषं ॥
॥ नकुरुनितंबिनिगवनविलंबनमनुसरतंहृदयेशं ॥ १ ॥
॥ धीरसमीरेयमुनातीरेवसतिवनेवनमाली ॥
॥ गोपीपीनपयोधरमर्द्दनचलितचपलकरशाली ॥
॥ ध्रुवपदं ॥

इतिपदार्थपाठः कुत्रचिदस्ति गोपीपीनपयोधरयोर्मर्दनेनचपलेनकरयुगेनशो
दयःआढ्यःशालीतिविख्यातः हेराधेयमुनातीरेवनेयमुनावीरविषयेवने अथ
वर्वितस्यवनेवनमालीश्रीकृष्णोवसति किंभूतेवनेधीरःमंदःसमीरःवायुर्यत्र
एतेनवायोस्त्रैविध्यमुक्तं तस्याश्वस्यानमुत्कंठितानिता इतिध्रुवपदं
हेनितंबिनि त्वंतंवनमालिनमनुसरअनुगच्छ गमनविलंबनंअभिसाराय
कालातिक्रमंनकुरुमाकुथाः नितंबिनि हेवृहन्नितंबत्वाचालितुनशक्नोती
तित्वांत्वरयति किंभूतं रतिसंभोगसुखसारमुत्कृष्टंयत्र आभोग्नियतेऽस्मि
न्नित्यभिसारःसंकेतस्थानंतत्रगतंप्राप्तंपुनःसःईश्वरःतवमनस्तदधीनमित्यर्थः
अथवात्त्दयेवर्तमानंतंवनमालिनमितियोज्यंकिंभूतं आयुर्वेदामीतिकेवलसु
खहेतुत्वात्तशमेवं अपिच

॥ नामसमेतंकृतसंकेतंवादयतेमृदुवेणुं ॥
॥ बहुमनुतेतनुतेतनुसंगतपवनचालितमपिरेणुं ॥ २ ॥

नामसमेनमिति हेराधेहरिःमृदुवेणुंकोमलवंशंवादयते मृद्वीतिक्रियावि
शेषणांतः कथंयथास्यात् तवनामाक्षरसंयुक्तंकृतसंकेतंयथास्यात्तथा च
पुनः ततोवनेनुसंगीतपवनचलितुरेणुंअपिबहुमनुते कथंयथाभवतिअतनु
अनल्पंयथाभवति

॥ पततिपतत्रेविचलतिपत्रेशंकितभवदुपयानं ॥
॥ रचयतिशयनंसचकितनयनंपश्यतितवपंथानं ॥ ३ ॥

पततीति हेराधेकृष्णःशयनंरचयति तवपंथानंपश्यति कथंभवतिसचकि
तनयनयथानंयस्यात् किंभूतं तवपंथानंशंकितेभवत्याउपयानं आगमोयत्रतं
पुंवद्भावःभवतीशब्दस्यपुंस्त्वं कसति पतत्रेपाक्षिणिपततिवृक्षांतरंगच्छति सति

पुनःकसतिवृक्षपवेचलतिमाति

॥ मुखरमधीरंत्यजमंजीरंरिपुमिवकेलिसुलोलं ॥

॥ चलसखिकुंजंसतिमिरपुंजंशीलयनीलनिचोलं ॥ ४ ॥

हेसखिराधेत्वंकुंजंचल अभिसारानुरूपांसामग्रीशिक्षयति मंजीरंनूपुरंत्यज किंभूतंनूपुरं अधीरंअज्ञंअतएवमुखरंवाचालंअभिसारोचितंनजानाति अथवासाध्व्येतन्मंजीरस्यमुखरस्ययतेनिमित्तवन्मैमितकंकुतःमंजीरंअधुनावित्युत्पते पुनःकिंभूतं केलौक्रीडायांसलोलंअतएवारिपुमिव अपिच नीलनिचोलंनीलंकृष्णंवस्त्रंशीलयपरिधेहीकिंविशिष्टंकुंजं तिमिरपुंजेनसहितंअथवासतिमिरपुंजंयथास्यात्तथाचलउद्योतेहीनाभिसारोयुक्तः

॥ उरसिमुरारेरुपहितहारेघनइवतरलबलाके ॥

॥ तडिदिवपीतेरतिविपरीतेराजसिसुकृतविपाके ॥ ५ ॥

हेपीतेपीतवर्णेगौरि त्वंमुरारेःउरसिसुकृतविपाकेदुरापपरिणामेराजसिराजयिष्यसि वर्त्तमानसामीप्येकिंविशिष्टेउरसि उपहितहारे आरोपितहारे कथंकस्मिन्निवतरलबलाकेघनइवमेघइव चंचलपक्षिविशेषे केव तडिदिव कदा रतिविपरीतेपुरुषायितसुरतसमयेउपहितहारउरःतरलबलाकाघनेनोपमीयते सापितातडिदिवातस्यापुरुषायितेत्वचलत्वं

॥ विगलितवसनंपरिहृतरसनंघटयजघनमपिधानं ॥

॥ किशलयशयनेपंकजनयनेनिधिमिवहर्षनिधानं ॥ ६ ॥

हेराधेकिशलयशयनेपंवर्त्तमानेपंकजनयनेपुंडरीकाक्षेजघनंघटयरोपय किं

भूतं विगलितवसनंस्वयमेवततएवत्यक्तमेखलं अतएववसनाभावान्नपरिधानरहितंअतएवनिधिनोपमीयते किमिवनिधिमिव किंभूतंनिधिंधने-चहर्षनिधानंहर्षस्यआदिकारणं

॥ हरिरभिमानीरजनीरिदानीमियमपियातिविरामं ॥
॥ कुरुममवचनंसत्वररचनंपूरयमधुरिपुकामं ॥ ७ ॥

अपिचहारिरिति हेराधेसत्वररचनशीघ्रसाधनंयथास्यात्तथाममवचनंकुरु किंतन्ममवचनं मधुरिपुकामंश्रीकृष्णवांछांपूरय पूरयतेचेत्किंस्यात् हरिरभिमानीततोलाघवंनसहते पश्चात्त्वांत्यक्षति पश्चादपिकरिष्यसेचेत् इदानीमेवकुरु अन्यथेयंरात्रिरपिविरामंअवसानंयातिगच्छतिआभिसारिककालोपियास्यति बर्त्तमानयथास्यात्

॥ श्रीजयदेवेकृतहरिसेवेभणतिपरमरमणीयं ॥
॥ प्रमुदितहृदयंहरिमतिसदयंनमतसुकृतकमनीयं ॥ ८ ॥
॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येएकादशःप्रबंधः ॥

हेवैष्णवाःहरिंनमतनमस्कुरुत किंभूतंहरिंजयदेवेसदयंकिंविशिष्टेजयदेवेपरमरमणीयंइदंपूर्वोक्तंभणतितदेवप्रमुदितहृदयंकिंभूतेकृतहरिसेवे किंभूतंहरिंसुकृतमियकमनीयंसुकृतेनवाकमनीयआभिलक्षणीयं

॥ विकिरतिमुहुःश्वासान्नाशांपुरोमुहुरीक्षते ॥
॥ प्रविशतिमुहुःकुंजंगुंजन्मुहुर्बहुताम्यति ॥
॥ रचयतिमुहुःशय्यांपर्याकुलंमुहुरीक्षते ॥

॥ मदनकदनक्लांतःकांतेप्रियस्तववर्तते ॥ १

इदानींसत्वरगमनायप्रोत्साहयति हेकांतेतवप्रियःमदनेनकदनेनकदनंग्लानिःक्लांतः प्राप्तोवर्त्तते तथाविधःसन्किंकरोतीत्याहत्वंनागतैवेत्ति कृत्वामुहुःश्वासान्विकिरतिनिश्वासधाराः मुंचतिनागतैवेत्तिकृत्वापुरःअग्रेमुहुर्वारंवारंआशाःदिशःईक्षतेविलोकयति व्याकुलतयाकस्याःदिशआगमिष्यतीतिसर्वादिशःएककालमवलोकयति तत्राप्यदृष्ट्वाबहिर्निर्यातस्तत्रैवनिन्हुतइयतिष्ठतीतिमुहुर्मुहुःप्रविशति वारंवारंकुतोनागता किंकेनचिन्निवारिता उतकुतोभयाद्वाइत्यादितस्यागमनेहेतुंविमृश्यमुहुर्वारंवारंअव्यक्तशब्दंतास्यतिशापयति अथवावृथेदंविमर्शनंआगमिष्यत्येवेतिमुहुः शय्यांरचयतितथाप्यदृष्ट्वापर्याकुलंयथास्यात्तथाममानुरागादधुनागमिष्यत्येवेतिमुहुरीक्षते इतिकदनशब्दस्यतात्पर्यं हरिणीछंदःदीपकालंकारः

॥ त्वद्वाक्येनसमंसमग्रमधुनातिग्मांशुरस्तंगतो ॥

॥ गोविंदस्यमनोरथेनचसमंप्राप्तंतमःसांद्रतां ॥

॥ कोकानांकरुणस्वनेनसदृशीदीर्घामदभ्यर्थना ॥

॥ तन्मुग्धेविफलंविलंबनमसौरम्योभिसारक्षणः ॥ २ ॥

इदानींसांप्रतमेवगंतुं सांप्रतमितिहेतुमाहत्वद्वाक्येनेति हेमुग्धेमूढेत्वद्वाक्येनासूयामानसहितेनसमंसह समग्रसामग्र्येनाधुनाइदानींतिग्मांशुःसूर्यःअस्तंगतःअसूयामानसहितः सूर्योस्तंगतःअभिसरणकालोयमित्यर्थःगोविंदस्यकृष्णस्यमनोरथेनइदानींराधाआगमिष्यतीतिवांछयासमंसहतमः अंधकारःसांद्रतांनिबिडतांप्राप्तं तमसिअभिसरणयोग्यमित्यर्थःदीर्घामदभ्यर्थनाइयं

गम्यतामितिमदीयाप्रार्थना कोकानांचक्रवाकानांकरुणस्वनेनविरहदर्पाश ब्देनसदृशी यथाकोकानांकरुणस्वनोनानाप्रकारःश्रूयते तदामदीयाःका कूक्तयःसंप्रतिवायेभवंतीत्यर्थःतस्माद्धेतोर्विलंबनंविफलं असौअभिसारक्ष णोअभिसारकालोस्म्योगमनयोग्यइत्यर्थः सहोक्तिरलंकारः शार्दूलविक्री डितंवृत्तं

॥ आश्लेषादनुचुंबनादनुनखोल्लेखादनुस्वांतजात् ॥
॥ प्रोद्बोधादनुसंभ्रमादनुरतारंभादनुप्रीतयोः ॥
॥ अन्यार्थंगतयोर्भ्रमान्मिलितयोःसंभाषणैर्जानतो ॥
॥ दंपत्योर्निशिकोनकोनतमसिव्रीडाविमिश्रोरसः ॥ ३ ॥

अभिसारेरसाधिक्यंभवतीत्याहआश्लेषादितिदंपत्योर्जायापत्यो स्तमसिअंध कारेव्रीडाविमिश्रोलज्जायुक्तःकःकःरसोनभवतूइतिनअपितुसव्रीडः सर्वएव शृंगारादिःरसोभवत्येव कथंभूतयोर्दंपत्योःअन्यार्थंपरस्त्रीपरपुरुषार्थंगतयोःसं केतस्थानंप्राप्तयोःपुनःकीदृशयोःभ्रमाभ्रांतःगाढांधकारेरसात्मिलितयोः सं गतयोः अनंतरंआश्लेषादिविशेषणानियोजनीयानितत्रएवंसंभोगक्रमःप्रथमं आलिंगनंततश्चुंबनंततोनखक्षतंततःकामोद्बोधःततःसत्वरःततोमैथुनंततः प्रीतिस्ततोभावनमिति क्रममाहआश्लेषादितिआश्लेषादालिंगनादनुपश्चा नखोल्लेखादनुनखक्षतात्पश्चात्स्वांतजात्प्रोद्बोधादनुकामबोधात्पश्चात्संभ्र मादनुवेगात्पश्चाद्रतारंभात्अनुसरतोद्योगात्पश्चात्प्रीतयोस्तृप्तयोःपुनःकीदृ शयोसंभाषणैरालापैर्जानतोःअयमेयंभार्यानायंममपतिरिति

॥ सभयचकितंविन्यस्यंतीदृशंतिमिरेपथि ॥

॥ प्रतितरुमुहुःस्थित्वामंदंपदानिवितन्वतीं ॥
॥ कथमपिरहःप्राप्तामंगैरनंगतरंगिभिः ॥
॥ सुमुखि सुभगःपश्यन्सत्वामुपैतु कृतार्थतांम् ॥ ४ ॥

इदानींत्वल्लाभात्कृष्णःकृतार्थोभवतीत्याह सभयेति हेसुमुखिसुवदनेराधे सुभगःसौभाग्यवानसकृष्णस्त्वांपश्यन्कृतार्थतांउपैतुप्राप्नोतु कीदृशींत्वांति मिरेअंधकारसहितेपथिमार्गेसभयचकितंभयविस्मयाभ्यांसहितंयथास्यात्तथा दृशंनेत्रंविन्यस्यंतीनिरीक्षयंतीमितिबिडांधकारदर्शनाद्भयंअंधकारेनिःशंकागम नात्ताद्विस्मयः पुनःकीदृशीं प्रतितरुवृक्षेमुहुःपुनःपुनःस्थित्वामंदंशनैर्पदानिच रणव्यापारान्वितन्वतीं मेप्रियतमोयत्रैवागमिष्यतीति मंदंचरणारविंदं- धारयंतीतिभावःपुनःकीदृशीं कथमपिअंधकारस्यनिबिडत्वात्केनापिप्रका रेणरहःएकांतस्थलंप्राप्तां पुनःकीदृशीं कामस्ययस्तरंगःपुनरुद्बोधकोयेषु कामोल्लासाःयैर्वातरंगैहस्तपादादिभिरुपलक्षितउपलक्षणेतृतीया

॥ राधामुग्धमुखारविंदमधुपस्त्रैलोक्यमौलिस्थली ॥
॥ नेपथ्योचितनीलरत्नमवनीभारावतारक्षमः ॥
॥ स्वच्छंदंव्रजसुंदरीजनमनस्तोषप्रदोषश्चिरं ॥
॥ कंसध्वंसनधूमकेतुरवतुत्वांदेवकीनंदनः ॥ ५ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकविराजश्रीजयदेवकृतेअभिसारिकावर्णनेसाकांक्षपुंडरीकाक्षोनामपंचमःसर्गः ॥ ५ ॥

इदानींकविःसर्गांतेभक्तजनमाशिषयति राधेति देवकीनंदनःश्रीकृष्णःत्वाम

क्वचिरंअवतुदुरिताद्रक्षतु कदृशः कृष्णःराधायामुग्धंसुंदरंयन्मुखारविंदंमुख कमलंयस्यंमधुपोभ्रमरइवंनीलत्वान्मुखपानकर्तृत्वाच्च पुनःकीदृशःअवन्याभा रावतारेक्षमःसमर्थःअवनेभारावतारांतकःइतिपाठःतदावन्याभुवः भाररूपो ऽवतारोयेषामसुराणांतेषामंतकोनाशकःपुनःकीदृशः स्वछंदानांस्वाधीनानां व्रजसुंदरीजनानांगोपीनांमनस्तोषेचित्तप्रतीतौप्रदोषरात्रिमुखमिव रात्रिमु खेहिनार्य्यस्तुष्यंति पुनःकीदृशःत्रैलोक्यस्यलोकत्रयस्ययामौलिस्थलीवृंदाट वीतस्यानेपथ्योचितमलंकारयोग्यंनीलिरत्नमिवस्थितं पुनःकीदृशःकंसस्य मातुलस्यशरणेधूमकेतुरिवास्थितःराधागमनेसकांक्षइत्यर्थः

॥ अथतांगंतुमशक्तांचिरमनुरक्तांलतागृहेदृष्ट्वा ॥
॥ तच्चरितंगोविंदेमनसिजमंदेसखीप्राह ॥ १ ॥

अथेति अथशब्दोमंगलार्थः अनंतरंवासखीगोविंदेकृष्णांतिकमागत्येत्यर्थः तच्चरितंराधाचरितंप्राहउक्तवती किंकृत्वालतागृहेतांराधांआगंतुअशक्तांदृष्ट्वा कीदृशीराधाचिरंअनुरक्तांअनुरागिणीं कीदृशगोविंदेमनसिजेनकामेनमं देपीडिते

॥ गुणकरीरागेणरूपकतालेगीयते ॥
॥ पश्यतिदिशिदिशिरहसिभवंतं ॥
॥ त्वदधरमधुरमधूनिपिबंतं ॥ १ ॥
॥ नाथहरेजयनाथहरेसीदातिराधावासगृहे ॥ ध्रु० ॥

गुणकरीरागःरागलक्षणं रतोत्सुकाकांतपथप्रतीक्षामालापयंतीमृदुपुष्पतल्पे इतस्ततःप्रेरितदृष्टिरार्त्ताश्यामातनुर्गौणकरीप्रदिष्टा इति अस्मिन्वासकश

प्रावर्णने वासवेश्मनिकल्पिततल्पेव । समागमविधिविदधाना 'पश्यतिप्रिय समागमशय्यापश्यतीसमप्रियवासकशय्या इति पश्यतीति हेनाथहेहरेरोद्धि रुक्तिःसाराधांतववासगृहेसंकेतिकनिकुंजमंदिरेत्वत्त्वत्तःहेतोःसीदतिःअवस न्नाभवति कथमित्यतआह साराधाएकांतेस्थितासतीदिशीदिशिभवंतं त्वांपश्यतिअवलोकयतिकीदृशंत्वांअधरवत्नायकाधरामृतवत्मधुराणिमधू निमाध्वीकानिपीबंतं

॥ त्वदभिसरणरभसेनवलंती ॥
॥ पततिपदानिकियंतिचलंती • ॥ २ ॥

नन्वेवांचेत्तर्हिकिमितिनागतेत्यतआह त्वदाभिसरणेतवाभिसारेरभसउ त्साहस्तेनवलंतीअभिमुखीभवंति कियंतिकातिपयानिपदानिचलांतेसति पततित्वद्विरहमूर्च्छयागंतुंअसमर्थेत्यर्थः

॥ विहितविशदबिसकिसलयवलया ॥
॥ जीवतिपरमिहतवरतिकलया ॥ ३ ॥

हाकष्टमेवचेदशक्तातर्हिकथंजीवतीत्यतआहहेकृष्णसाराधातवरतेःकलयासुर तलेखचितनेनइहसमयेपरंकेवलंजीवति जीवनहेतुरन्योनास्तीत्यर्थःकीदृशी विहिताःकृताःविशदाः शुभ्रबिशाकिशलयाः मृणालांकुराएववलयाः कंक णानियया: सा

॥ मुहुरवलोकितमंडनलीला ॥
॥ मधुरिपुरहमितिभावनशीला • ॥ ४ ॥

मुहुरिति साकीदृशीपूर्वपदेनान्वयः पुनःपुनःअवलोकितायामंडनली

लाअलंकारविलासोययातेनविनानिरर्थकमितिपुनः पुनः वदतिइतिकीदृशी अहंमधुरिपुःकृष्णइतिभावनंध्यानमेवशीलंस्वभावःसद्वृत्तंयस्याःसा

॥ त्वरितमुपैतिनकथमभिसारं ॥
॥ हरिरितिवदतिसखीमनुवारं ॥ ५ ॥

तदेवाह त्वरितमिति हरिःमच्चित्तापहारिअभिसारंसंकेतस्थलं त्वरितंशीघ्रंकथंकस्माद्धेतोः नोपैतिनागच्छतीत्यनुवारंसखींवदति

॥ श्लिष्यतिचुंबतिजलधरकल्पं ॥
॥ हरिरुपगतइतितिमिरमनल्पं ॥ ६ ॥

अपिचश्लिष्यतीति साहरिरुपगतःप्राप्तइतिबुध्याऽनल्पंबहुतिमिरमंधकारंश्लिष्यति आलिंगति चुंबतिच किंदृशंतिमिरंजलधरकल्पंमेघसदृशंस्निग्धत्वान्नीलत्वाच्चकृष्णसाम्यंतिमिरस्य

॥ भवतिविलंबिनिविगलितलज्जा ॥
॥ विलपतिरोदितिवासकसज्जा ॥ ७ ॥

भवतीति भवतित्वयिविलंबिनिविलंबंकुर्वतिसति विगलितलज्जागतलज्जासाराधाविलपति हानेःकपकथमेतावदौदास्यमपित्वयाचरितमितिविलापंकरोतिरोदितिअश्रूणिमुंचति .कीदृशीवासकसज्जाविहितसंविधानेत्यर्थःलक्षणंतूक्तमेव

॥ श्रीजयदेवकवेरिदमुदितं ॥

॥ रसिकजनंतनुतामतिमुदितं ॥ ८ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेद्वादशःप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेतिश्रीजयदेवकवेःउदितंभाषितंइदंगीतं रसिकजनंशृंगाररस भावनाभावितांतःकरणं अतिमुदितंअतिशयेनहर्षयुक्तंतनुतांकरोत्वित्यर्थः

॥ विपुलपुलकपालिःस्फीतसीत्कारमंत ॥

॥ र्जनितजडिमकाकुव्याकुलंव्याहरंती ॥

॥ तवकितवविधायामंदकंदर्पचिंता ॥

॥ रसजलनिधिमग्नाध्यानलग्नामृगाक्षी ॥ १ ॥

इदानींतस्याः त्वदेकपरत्वमाह हेकितवधूर्तसामृगाक्षीमृगशावलोचना तव रसजलनिधिमग्नात्वच्छृंगाररससागरेनिमग्नालीनाबभूवेत्यध्याहारः किंकृत्वा अमंदकंदर्पस्यमहतः कामस्यचिंतांस्मरणंविधायत्वदंदिकृत्वाध्यानेनतवैवाचि त्तेलग्नातत्पराससागरमग्नायाश्चेष्टितमाह विपुलामहतीपुलकावलीरोमांच पंक्तिर्यस्याःसाध्यानकल्पिततवकरस्पर्शेनरोमांचतीत्यर्थः किंकुर्वंती त्वदत्तं दंतनखक्षतादिकंपरिकल्प्य स्फीतसीत्कारंप्रवृद्धसीत्कारंयथास्यात्तथाव्याह रंती अंतरभ्यंतरेजनितउत्पादितः जडिमाजडत्वंयस्यांक्रियायांतद्यथातथा. काकुनाध्वनिनाध्वनिविकारविशेषेणाकुलंयथास्यात्तथाव्याहरंती ध्यानेनत वस्तनालंभनाधरपानंनीविबंधनोन्मोचनासक्तंपरिकल्प्यमुंचमुंचननमांमामे तिनिषेधवाक्यंवदंतीत्यर्थः ॥ १ ॥

॥ अंगेष्वाभरणंकरोतिबहुशःपत्रेपिसंचारिणि ॥
॥ प्राप्तंत्वांपरिशंकतेवितनुतेशय्यांचिरंध्यायति ॥
॥ इत्याकल्पविकल्पतल्परचनासंकल्पलीलाशत ॥
॥ व्यासक्तापिविनात्वयावरतनुर्नैषानिशांनेष्यति ॥ २ ॥

अंगेष्विति एषावरतनुः सुंदरांगी एषेतिबुध्याप्रत्यक्षीकृत्यवदति राधाअंगेषुहस्तादिषुआभरणंअलंकारंबहुशः करोति अनेनाकल्पः कथितःपत्रेपिवृक्षपत्रेपिसंचारिणिपक्षादिनाचलतिसति त्वामागतंपरिशंकतेसर्वतः वितर्कयतीत्यर्थः अनेनविकल्पः अपित्वत्वामागतंज्ञात्वातवकामकेलिनिमित्तंशय्यांवितनुतेकुरुते अनेनतल्पः कथितः चिरंबहुकालंध्यायतित्वदागमनोपायांचिंतयति रचनेयंदर्शिता कृष्णसंगमेमयाइदमिदंकर्तव्यमित्यनेनसंकल्पलीलाशतमुक्तं इतिपूर्वोक्तप्रकारेणआकल्पोभूषणंविकल्पस्तर्कःतल्परचनाशय्यारचनासंकल्पलीलाशतंएतेषुव्यासक्तापित्वयाविनात्वामृतेनिशांरात्रिंननेष्यतिप्रभातंप्रापयितुंसमर्थानभविष्यतीत्यर्थः

॥ किंविश्राम्यसिकृष्णभोगिभवनेभांडीरभूमीरुहि ॥
॥ भ्रातर्यासिनदृष्टिगोचरमितःसानंदनंदास्पदं ॥
॥ राधायावचनंतदध्वगमुखान्नंदांतिकेगोपतो ॥
॥ गोविंदस्यजयंतिसायमतिथिप्राशस्त्यगर्भागिरः ॥ ३ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकविराजश्रीजयदेवकृते ॥
॥ वासकसज्जावर्णनेसोत्कंठवैकुंठोनामषष्टःसर्गः ॥

अधुनाकविः सर्गांतेभक्तानाशिषयति किमिति गोविंदस्यकृष्णस्यागिरः वाचः अयंतिसर्वोत्कर्षेणवर्तते कीदृशाः गिरः सायंकालेऽतिथीनाप्राशस्त्यंप्रशंसारतद्गर्भेआशयेयासांताः व्याजोक्तिनामालंकारः कथंभूतस्यगोविंदस्यनंदांतिकेनंदगोपपार्श्वेतत्ताद्दक्संकेतसूचनारूपंअध्वगमुखाभिःसृतं राधायाःवचनंगोपसंगोपनंकुर्वतः शृण्वतः किंतद्वचनंतत्राह हेभातःपथिकइतिकोमलामंत्रणे भांडीरभूमिरुहि भांडीरनाम्निवटवृक्षेकिंविश्राम्यसिविश्रामंमाकुथाःतत्रहेतुः कृष्णश्चासौभोगीचतस्यभवनेकालसर्पवासेपक्षेकृष्णस्यभोगिनः शृंगारिणोविलासगृहे पक्षद्वयेनेहस्थेयमितिभावपदोपादानं श्लेषालंकारश्चात्रतर्हिंक्वयामीत्यतआहइतोविटात्तद्दृष्टितोगोचरंप्रत्यक्षीक्रियमाणंतत्सानंदंसकलर्द्धिमंतंनंदस्यास्पदंनंदगोपगृहंनयासि अपितुयाहीतिराधावचनंअध्वगमुखान्नंदांतेअतोगोविंदस्यागिरोजयंतीत्यर्थः सोत्कंठउत्कंठासहितोवैकुंठश्रीकृष्णोयत्र

॥ अत्रांतरेचकुलटाकुलवर्त्मपात ॥
॥ संजातपातकइवस्फुटलांछनश्रीः ॥
॥ वृंदावनांतरमदीपयदंशुजालै ॥
॥ र्दिक्सुंदरीवदनचंदनबिंदुरिंदुः ॥ १ ॥

अधुनाचंद्रोदयव्याजेनराधायाविरहव्यथाधिक्यंवर्णयन्नाह अत्रांतरइति अत्रांतरेऽस्मिन्नवसरेइंदुश्चंद्रःअंशुजालैःकिरणसमूहैःवृंदावनांतरंवृंदावनमध्यप्रदेशंअदीपयत्प्रकाशितवान्विप्रलंभहेतुत्वंवर्णयन्विशिनष्टिकीदृशःइंदुः स्फुटाव्यक्तालांछनश्रीःकलंकशोभायस्य कथंभूतइव कुलटानांकृष्णाभिसारिकाणांकुलस्यसमूहस्यवर्त्मपातः संकेतमार्गगमनेरोधकस्तेनसंजातमुत्पन्नंपा

तकंपस्यतादृशइव कुपांतांकितः कलंकोव्यक्तोभवतीतिचंद्रस्योद्दीपनत्वमाह पुनःकीदृशःदिशएवसुंदर्य्यःनायिकास्तासांवदनस्यमुखस्यचंदनबिंदुःश्रीखंडतिलकइवस्त्रीतिलकोवर्तुलोभवति असतीनांचंद्रोदयेगमनाभावाद्धर्मपातः अत्ररूपकोत्प्रेक्षेऽलंकृती

॥ प्रसरतिशशधरबिंबेविहितविलंबेचमाधवेविधुरा ॥
॥ विरचितविविधविलापंसापरितापंचकारोच्चैः ॥ २ ॥

अत्रविप्रलब्धानायिकावर्ण्यते तल्लक्षणंभरतेप्रविलसदनुरागाद्दूतिकांप्रेष्यपूर्वंसरभसमभिधायक्वापिसंकेतभूमौनमिलतिखलुयस्याःवल्लभोदैवयोगात्प्रवदतिभरतस्तांनायिकांविप्रलब्धां प्रसरतीति साराधाविरचितःकृतःविविधोनानाप्रकारविलापोयत्र उच्चैर्महांतंपरितापंदुःखंचकारकृतवती क्वसतिशशधरबिंबेचंद्रमंडलेप्रसरतिउद्गच्छतिसति माधवेकृष्णेवविहितविलंबेसंकेतागमनंप्रतिकालातिक्रमंकृतवतिसति

॥ गौडमालवरागेणप्रतिमंठतालेगीयते ॥

॥ कथितसमयेपिहरिरहहनययौवनं ॥
॥ ममविफलमेतदनुरूपमपियौवनं ॥ १ ॥
॥यामिहेकमिहशरणंसखीजनवचनवंचिता ॥ ध्रु० ॥

विलापमेवगीतेनाह कथितेति गीतस्यास्यमालवगौडीरागःप्रतिमंठस्तुतालः हेइतिस्वचित्तसंबोधनं इहनिर्जनेवनेसख्याएवजनस्यवचनैःकृष्णगमनवेदकैर्वंचिताप्रतारिता अहंकंपुरुषंशरणंरक्षितारंयामिगमिष्यामिकिंतुकमेवजलमेवशरणंयामि जलप्रवेशोवरमित्यर्थःकिमित्यतआह अहहेत्याश्चर्येहरिः कृष्णःकथितसमयेपिउक्तकालेपिवनंवृंदावनंसंकेतस्थानंनययौनजगाम कृष्णोपभोगाभावात्ममैतदनुरूपंयोग्यमपियौवनंविफलंनिरर्थकं

॥ यदनुगमनायनिशिगहनमपिशीलितं ॥

॥ तेनमम त्हदयमिदमसमशरकीलितं ॥ २ ॥

यदिति मयायस्यकृष्णस्यानुगमनायसुरतेनसंतोषयितुंनिशिरात्रौगहनमपिनिर्जनवनमपिशीलितंसेवितं तेनकृष्णेनहेतुनाममइदंहृदयंमदीयंचित्तं असमशरेणकामेनकीलितंविद्धं कृष्णागमनाभावात्

॥ मममरणमेववरमतिवितथकेतना ॥

॥ किमितिविषहामिविरहानलमचेतना ॥ ३ ॥

ममेति इहवनेअचेतनाज्ञानशून्याविरहानलंवियोगाग्निंकिमितिविषहामिसहामि तस्मान्ममरणंएववरंश्रेष्ठं मरणेविरहानलाभावात् कीदृशीअहं अतिवितथंअतिव्यर्थमेवशरीरंयस्याःकृष्णेनशरीरसौंदर्योपभोगाभावात्

॥ मामहहविधुरयतिमधुरमधुयामिनी ॥

॥ कापिहरिमनुभवतिकृतसुकृतकामिनी ॥ ४ ॥

मामिति अहहेतिदुःखानुकारे मधुरमधुयामिनीमनोज्ञावसंतरात्रिर्मांविधुरयतिविक्षलयाति कापिकृतंसुकृतंपुण्यंययातादृशीकामिनीकांताहरिंःकृष्णमनुभवतिउपभुंक्ते

॥ अहहकलयामिवलयादिमणिभूषणं ॥

॥हरिविरहदहनवहनेनबहुदूषणं ॥ ५ ॥

अहहेति अहंवलयादिमणिभूषणंकंकणप्रभृतिमुक्तालंकारं हरिविरहदहनवहनेन कृष्णवियोगधारणेनहेतुनाबहुदूषणं अतिशयापरंकलयामिमन्ये प्रियदर्शनेनस्त्रीणांअलंकारसाफल्यमितिभावः .

॥ कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया ॥
॥ स्रगपित्दिदहंतिमामतिविषमशीलया ॥ ६ ॥

कुसुमेति स्रगपिपुष्पमालापिअतनुशरलीलया कंदर्प्पबाणविलासेनमां हृदिहंति कीदृशींमांकुसुमवत्सुकुमाराकोमलातनुःशरीरंयस्याःसा की दृश्या अतनुशरलीलया अतिविषमंअतिदारुणंशीलंस्वभावोयस्याः त याबाणनहिक्षतांक्रियतेनपुष्पादिना

॥ अहमिहनिवसामिनगणितवनवेतसा ॥
॥ स्मरतिमधुसूदनोमामपिनचेतसा ॥ ७ ॥

अहमितिगणितवनवेतसागणिताप्रतिवनंकृष्णमन्वेषयंत्यापरिसंख्यातावन वेतसवृक्षाययासा अहंइहकुंजेकिंननिवसामिअपितुवसाम्येव अत्रतुनअस मस्ताशिरश्चालने एवंविधामपिमांमधुसूदनःकृष्णश्चेतसापिनस्मरतिआश्च र्यमित्यर्थः

॥ हरिचरणशरणजयदेवकविभारती ॥
॥ वसतुत्दिदियुवतिरिवकोमलकलावती ॥ ८ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेत्रयोदशःप्रबंधः ॥

हरीति हरिचरणौरक्षितारौयस्यसच सौजयदेवकविस्तस्यभारतीगीतरूपा सरस्वती भक्तानांहृदिमनसिवसतु कीदृशीभारतीकोमलाअनिष्ठुरवर्णा कलावतीकविस्वकलायुक्ताच केव युवतिरिवयथानायकहृदयेकोमलक लावतीसुकुमारांगी चतुःषष्टिकामकलायुक्ताचनायिकावसति

॥ तत्किंकामपिकामिनीमभिसृतःकिंवाकलाकेलिभि ॥
॥ र्बद्धोबंधुभिरंधकारिणिवनोपांतेकिमुभ्राम्यंति ॥
॥ कांतःक्लांतमनामनागपिपथिप्रस्थातुमेवाक्षमः ॥
॥ संकेतीकृतमंजुवंजुललताकुंजेपियन्नागतः ॥ १ ॥

कृष्णस्यविलंबेतर्कमाह तत्किमिति कांतःकृष्णःसंकेतीकृतःअभिसरण स्थानं संपादितःयो मंजुमनोहरः वंजुललताकुंजःवेतसलतागृहंतस्मिन्न पियस्मान्नागतः नायातः तस्मात्कारणात्कामपिकामिनींनायिकामभिसृत. तदभिमुखंगतः किंवाथवा बंधुभिर्मित्रैःकलाकेलिभिः हास्यादिक्रीडाभिः बद्धःयंत्रितःअथवाअंधकारवमोयुक्तेवनोपांतेकिंभ्राम्यति तमसिमार्गभ्रमात् भ्रमणंयुज्यतएव अभ्यस्तस्यभ्रमाभावइतिचेत्तत्राह क्लांतमनाःमन्मिमित्तंस माकुलमंतःकरणयस्यसन्पथिमनागपिअल्पमपिप्रस्थातुंआगंतुंअक्षमः किं असर्थःमीकअत्रअपिशब्दःकिमर्थःउक्ताचेयंनायिकाउक्ताभवतिसायस्याःसं केतंनागतःप्रियःतस्यनागमनेहेतुंचिंतयंत्याकुलायथेति संशयाक्षेपालंकारोयं

॥ अथागतंमाधवमंतरेणसखीमियंवीक्ष्यविषादमूकाम् ॥
॥ विशंकमानारमितंकयापिजनार्दनंदृष्टवदेतदाह ॥ २ ॥

अथेतिअथानंतरंइयंराधामाधवंकृष्णमतरेणविनाआगतांसखींवीक्ष्यदृष्ट्वा ए तद्वक्ष्यमाणमाह कीदृशींसखींविषादेनकार्यासिध्यामूकां वक्तुमक्षमां कीदृशीराधाजनार्दनंकृष्णंकयापिकामिन्यारमितंक्रीडितंविशंकमानातर्क यंती कथंदृष्टवत्कामिन्यासहितंकृष्णंदृष्ट्वेत्यर्थः यद्वादृष्ट्वाभिधीयतेतथा प्राहेत्यर्थःउक्तिःएषाउन्मादतःअत्रोपेंद्रवज्रावृत्तं

॥ वसंतरागेणएकतालीतालेगीयते ॥

॥ स्मरसमरोचितविरचितवेशा ॥

॥ गलितकुसुमदलविलुलितकेशा ॥ १ ॥

॥ कापिचपलामधुरिपुणा ॥ विलसतियुवतिराधिकगुणा ॥

॥ ध्रुवपदं ॥

दृष्टवादित्युक्तंतद्गीतेनाह गीतस्यास्यवसंतरागः स्मरेति हेसखिकापि युवतिःकामिनीमधुरिपुणाकृष्णेनसहविलसतिक्रीडति कीदृशीसाअधिक गुणा अतिशयितसौंदर्यादिगुणैर्युक्तास्मरसमरोचितःकामयुद्धयोग्यः विरचितःकृतःवेशोलंकारादिर्ययासा पुनःकीदृशी गलितानिकुसुमानि येभ्यः तादृशाःदरविलुलिताईषदितस्ततोव्यस्ताः केशाःयस्याः साविपरी तरतियुक्ता

॥ हरिपरिरंभणवलितविकारा ॥

॥ कुचकलशोपरितरलितहारा ॥ २ ॥

हरेःपरिरंभणेनालिंगनेनवलितः संभक्तोललितोमनोहरोवा विकारो कामभावोयस्याः साकुचकलशयोरुपरिस्तनघटयोर्मस्तकेतरलितश्चंचलो हारोयस्याःसा

॥ विचलदलककलितानानचंद्रा ॥

॥ तदधरपानरभसकृततंद्रा ॥ ३ ॥

विचलदिति विचलद्भिः कंपमानैरलकैः चूर्णकुंतलैः ललितः सुंदरः आननचंद्रो मुखचंद्रो यस्याः सा पुनः कीदृशी तस्य कृष्णस्य ओष्ठपानहर्षेण कृता तंद्रा रतिसुखानुभवनिद्रा ययासा

॥ चंचलकुंडलललितकपोला ॥

॥ मुखरितरशनजघनगतिलोला ॥ ४ ॥

चंचलेति चंचलाभ्यां दलितौ संघृष्टौ कपोलौ यस्याः सा पुनः कीदृशी मुखरिता शब्दसहिता रशना कांची यस्मिन् जघने तस्य गत्या चांचल्येन लोला चंचला

॥ दयितविलोकितलज्जितहसिता ॥

॥ बहुविधकूजितरतिरसरासिता ॥ ५ ॥

दयितेति दयितस्य कृष्णस्य विलोकनेन मुखवीक्षणेन लज्जितं संजातलज्जं हसितं हास्यं यस्याः सा पुनः कीदृशी बहुविधं पिकशिखिकलहंसादीनामिव नानाप्रकारकूजितं यत्र एतादृशो रतिरसः क्रीडारसस्तेन रासिता दृष्टा

॥ विपुलपुलकपृथुवेपथुभंगा ॥

॥ श्वसितनिमीलितविकसदनंगा ॥ ६ ॥

विपुलेति विपुला बहुलाः पुलका रोमांचा यस्याः पृथुर्महान् वेपथुः कंपो भंगश्च यस्याः सा च पुनः कीदृशी श्वसितं तु रसायासेन जानितो निःश्वासः निमीलितं परमानंदावाप्त्या जनितं नेत्रनिमीलितं च ताभ्यां विकसन् प्रकटीभवन् अनंगः कामो रेतोलक्षणो यस्याः सा निमीलितेत्यनेन च्युतकालः सूचितः

॥ श्रमजलकणभरसुभगशरीरा ॥

॥ परिपतितोरसि रतिरणधीरा ॥ ७ ॥

श्रमेति श्रमजलकणभरेण सुरतायासघर्मजलाधिक्येनसुभगंमनोज्ञंशरीरं यस्याःसा एतेनसात्विकभावोत्पत्तिःसूचिता सात्विकाभावाःपूर्वमुक्ताः पुनःकीदृशी उरसिपरिपतिता कृष्णवक्षस्थलंप्राप्यस्थिता रतिःसुरतंरणइव तत्रधीरा

॥ श्रीजयदेवभणितमतिललितं ॥

॥ कलिकलुषंशमयतुहरिरमितं ॥ ८ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेचतुर्दशःप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितमुक्तंवर्णितमित्यर्थ यद्धरेःरमितंकृष्णस्यसंभोगःतत्कलेःकलियुगस्यकलुषंपापंगायकानांश्रोतृणांचपरिशभितंशांतंशमयतुशमनंकरोतु

॥ विरहपांडुमुरारिमुखांबुजद्युतिरयंतिरयन्नापिवेदनां ॥

॥ विधुरतीवतनोतिमनोभुवःसुहृदयेत्हृदयेमदनव्यथां ॥ १ ॥

विरहेति अये हेसखिचंद्रदर्शनाविषादेनसखींप्रतिब्रूते अयंविधुश्चंद्रः ममत्हृदयेमदनव्यथांकामपीडांअतिवात्यर्थेनतनोतिविस्तारयाति उद्दीपकविभावनत्वात् कीदृशोविधुः विरहेणमद्वियोगेनपांडुधूसरंयन्मुरारेः मुखांबुजं कृष्णस्यवदनकमलंतस्यद्युतिरिवद्युतिर्यस्यसः पुनः कीदृशः वेदनामपितिरयन् आच्छादयन्व्यथाजनकत्वेहेतुमाह मनोभुवः कामस्यसुहृन्मित्रं

॥ गुर्जरीरागेणएकतालीतालेगीयते ॥

॥ समुदितमदनेरमणीवदनेचुंबनवलिताधरे ॥

॥ मृगमदातिलकंलिखातिसपुलकंमृगामिवरजनिकरे ॥ १ ॥

॥ रमतेयमुनापुलिनवने ॥ विजयिमुरारिरधुना ॥

॥ ध्रुवपदं ॥

पूर्वगीतेनकस्याश्चिद्विपरीतंस्तदुक्तं अधुनाकस्याश्चित्स्वाधीनभर्तृकायाना यककर्तृकांक्रीडामाह समुदितेति स्वाधीनभर्तृकालक्षणं यस्यारतिगुणाकृष्टः पतिःपार्श्वंनमुंचति विचित्रविभ्रमैर्युक्तास्वाधीनपतिकायथा इति गुर्जरीरागः हेसखि अधुनाअस्मिन्कालेयमुनापुलिनेयद्वनंतस्मिन् विजयी जयशीलोमुरारिःकृष्णोरमतेक्रीडाति कथंरमतइत्यतआह रम्यतेऽस्यामिति रमणीतस्याःमुखेसपुलकंरोमांचसहितंयथास्यात्तथा मृगमदतिलकंकस्तूर्याः तिलकंलिखाति कीदृशेवदने समुदितःसमुपचितःमदनःकामोयत्रसकामइत्यर्थः चुंबनेनवलितःमुमुखीकृत्यसंकोचितःअधरोयस्यतस्मिन्चुंबनंदत्वातिलकंलिखतीत्यर्थः कस्मिन्कइव रजनिकरेचंद्रेमृगमिवालिखतीत्यर्थः

॥ घनचयरुचिरेरचयतिचिकुरेतरलिततरुणानने ॥
॥ कुरुबककुसुमंचपलासुषमंरतिपतिमृगकानने ॥ २ ॥

घनेति तस्याघनचयरुचिरे मेघसमूहमनोहरेचिकुरेकेशे जातावेकवचनं कुरबककुसुमं अम्लानपुष्पंवाकोटिपुष्पंवा रचयतियथास्थानमर्पयति पुनः कीदृशे तरलितानिचंचलीकृतानितरुणानामाननानिमुखेनयेनअतिसुंदरतयावीक्षणार्थं कीदृशंकुसुमं चपलावतविद्युदिवसुषमाशोभायस्यलक्ष्यलक्षितंयालोहितत्वाच्चाविद्युत्साम्यंपुनःकीदृशे रतिपतिःकामःसएवमृगस्तस्यकानने यथामृगवासोवनेतथाचिकुरेकामइतिकामंजनकेइत्यर्थःअस्मिन्नेवमेघेविद्युद्वातितरुणानांमेघसमयःकामजनकइतिमेघोदयेहरिणानामतिंमुखमुत्पद्यते

॥ घटयतिसुघनेकुचयुगगगनेमृगमदरुचिरूषिते ॥
॥ मणिसरममलंतारकपटलंनखपदशशिभूषिते ॥ ३ ॥

घटयतीति सुघनेनिबिडेकुचयुगगगनेस्तनद्वयाकाशेअमलंनिर्मलंमणिसरंमुक्ताहारमेवतारकपटलंनक्षत्रसमूहंघटयतियोजयति मृगमदरुचिः कस्तूरिकादीभिस्तयाभूषितेपुनःकीदृशे नखपदंनखक्षतंतदेवशशीद्वितियाचंद्रस्तेनभूषितेअलंकृतेगगनपक्षेशोभिताघनामेघायस्मिन्नित्यभूतोपमार्थं

॥ जितबिसशकलेमृदुभुजयुगलेकरतलनालिनीदले ॥
॥ मरकतवलयंमधुकरनिचयंवितरतिहिमशीतले ॥ ४ ॥

जितेति मृदुभुजयुगले कोमलबाहुद्वयेमरकतवलयंमरकतखचितकंकणमेवमधुकरनिचयंभ्रमरसमूहंवितरतिददातिविरचतीत्यर्थः कीदृशेभुजयुगले जितबिसशकलेजितंसदृशीकृतंमृणालखंडयेन पुनःकीदृशेकरतलमेवनालिनीदलंपद्मपत्रंयत्र हिमवत्शीतलेसंतापहरत्वात् पाणिपत्रयुक्तेबिसशकलेभ्रमरसमूहास्तिष्ठतीतिरूपकालंकारः

॥ रतिगृहजघनेविपुलापघनेमनसिजकनकासने ॥
॥ मणिमयरशनंतोरणहसनंविकिरतिकृतवासने ॥ ५ ॥

रतीति रतेःशृंगारस्यगृहेआश्रयेजघनेनितंबे मणिमयरसनंमुक्तामयीमेखलांविकिरतिददाति कीदृशेजघनेविपुलंमहत्तरंअपघनंशरीरंयस्य अतिमांसलइत्यर्थः पुनःकीदृशे मनसिजस्यकामस्यकनकनिर्मितसिंहासनेइव कीदृशंमणिमयरसनं तोरणस्यवंदनमालिकायाहसनंउपहासोयस्मात् यदाराजासिंहासनेउपविशन्ति तदावंदनमालिकाबध्यते पुनःकीदृशे

कृतं द तं वासनं वस्त्रं यस्मिन् वस्त्रोपरि मेखलां बध्नातीत्यर्थः यद्वा कृतं कामिनवासनं स्थानं यत्र तादृशे

॥ चरणकिसलये कमलानिलये नखमणिगणपूजिते ॥
॥ बहिरपवरणं यावकभरणं जनयति हृदियोजिते ॥ ६ ॥

चरणेति चरणाकेश ठयं ःदेमेवपल्लवे यावकभरणं असक्तकपूरणं जनयति करोतीत्यर्थः कीदृशे चरणकिसलये हृदियोजिते कृष्णानुरागातिशयात्स्वहृदयप्रापिते स्वहृदये तस्याश्चरणं कृत्वा यावकं रचयतीत्यर्थः कीदृशे कमलायाः निलये आश्रये कीदृशे किश ठयेनखा एव मणिगणाः पुष्परागादिरत्नसमूहास्तैः पूजिते अर्चिते कीदृशं यावकभरणं बाह्यमाच्छादकं तद्वितरतीति

॥ रमयति सुदृशं कामपि सदृशं खलहलधरसोदरे ॥
॥ किमफलमवसं चिरमिह विरसं वद सखि विटपोदरे ॥ ७ ॥

रमयतीति हे सखि खले दुर्जने बलभद्रस्य सोदरे भ्रातरि कृष्णे कामपि सुदृशं शोभने दृशौ नेत्रे यस्यास्तां नायिकां सदृशं यौवनरूपगुणादिभिरतुल्यं यथास्यात्तथा रमयति सति क्रीडति सति इह विटपोदरे लतागृहे अफलं निःप्रयोजकं विरसं सरहितं यथा स्यात्तथा चिरं बहुकालं किमवसं स्थितास्मि हे सखि त्वं वद कथय हलवाहकस्य सोदर इति साभिप्रायं खल इति क्रोधविभावना

॥ इह रसभणने कृतहरिगुणने मधुरिपुपदसेवके ॥
॥ कलियुगचरितं नवसतु दुरितं कविनृपजयदेवके ॥ ८ ॥
॥ इति श्रीगीतगोविंदे पंचदशः प्रबंधः ॥

इहमयिकवीनांनृपेजयदेवकेकलियुगेचरितमाचरितंकाळियुगेनचरितंवादुरि तंपापंनवसतुनतिष्ठतु प्रार्थनायांलोट् कीदृशेरसस्यशृंगाररसस्यभणनंकथनं यस्यमधुरिपोः कृष्णस्यचरणसेवकेकर्तरियुक्अतएवकृतंहरेर्गुणानांगुणनं चिंतनंयेन

॥ नायातःसखिनिर्दयोयदिशठस्त्वंदूतिकिंदूयसे ॥
॥ स्वच्छंदंबहुवल्लभःसरमतेकिंतत्रतेदूषणं ॥
॥ पश्याद्यप्रियसंगमायदयितस्याकृष्यमाणगुणै ॥
॥ रुत्कंठार्तिभरादिवस्फुटदिदंचेतःस्वयंयास्यति ॥ १ ॥

कृष्णस्यागमनातूदुःखितांसखीमाश्वासयंत्याह नायातइति हेसखिहेदूति दूत्यकर्मकुशले यदिनिर्दयः दयारहितः शठः धूर्तवंचकः कृष्णोनायातः तर्हिकिंत्वंदूयसेसंतप्ताभवसि अनागमनेकारणमाह बव्हयोवल्लभास्त्रियोयस्यसःकृष्णःस्वच्छंदंस्वेच्छयातत्रस्थानेरमतेक्रीडातितेतवाकिंदूषणं कःअपराधः नकोपीत्यर्थःतर्हिकथमत्रागमिष्यतीत्यतआहपश्येतिहेसखि अद्येदानींममइदंचेतोमनः प्रियसंगमायकृष्णसंभोगार्थंस्वयमेवयास्यति इतित्वंपश्यजानीहि कीदृशंचेतःदयितस्यकृष्णस्यगुणैः सौंदर्यादिभिः आकृष्यमाणंवशीकृतं पुनः कीदृशंउत्कंठाऔत्सुक्यंआर्तिः कामपीडातयोःभरोतिशयस्तस्मादिवस्फुटत्बहिर्भवत् अपरमपिवस्त्वंतरसंकुलेस्थानेस्थितंवस्तुसांकर्याद्बहिर्भवतीति स्फुटत्बिदलदितिवा अन्योपिगुणैरज्जुभिराकृष्टः सन्प्रयातीति अत्रोत्प्रेक्षालंकारः

॥ देशांकरागेणरूपकतालेगीयते ॥

॥ अनिलतरलकुवलयनयनेम ॥

॥ तपतिनसाकिसलयशयनेन ॥

॥ सखियारमितावनमालिना ॥ ध्रु० ॥ १ ॥

देशांकराग: अनिलेति हेसखियानायिकावनमालिनाकृष्णेनरमिताक्रीडिता साकिसलयशयनेनवपल्लवशय्यायांनतपतिनोपतप्ताभवति अथवा यावनमालिनाअरमिता मादृशीसा किशलयशयनेनतपतिअपितु तपत्येवेतिकाका कीदृशेनवनमालिना अनिलेनवायुनातरलंचंचलंयत्कुवलयंनीलोत्पलंतद्वत्नयनेयस्यसतेनसार्द्धंरसावलोकनादिविभाव: अस्मिन्गीतेसंभोगवियोगौज्ञातव्यौ

॥ विकसितसरसिजललितमुखेन ॥

॥ स्फुटतिनसामनसिजविशिखेन ॥ २ ॥

विकसितेति विकसितंप्रफुल्लितंयत्सरसिजंकमलंतद्वन्मनोहरंललितंआननंयस्यसएवंभूतेनवनमालिनायारमिता सामनसिजविशिखेनकामबाणेननस्फुटतिनविद्धाभवतीतिसंभोगे वियोगेतुनस्फुटत्येवेति काका

॥ अमृतमधुरतरमृदुवचनेन ॥

॥ ज्वलतिनसामलयजपवनेन ॥ ३ ॥

अमृतेति अमृतवत्मधुराणिमनोज्ञानि मृदुतराणिअतिकोमलानिवाक्यानियस्यतेनवनमालिनायारमिता सामलयजंपवनेनमलयानिलेननज्वलतिनसंदीप्यतेसंभोगेवियोगेतुसानज्वलति अपितुज्वलत्येवं

॥ स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन ॥
॥ लुठतिनसाहिमकरकिरणेन ॥ ४

स्थलेति स्थलोद्भवजलरुहाणांपद्मानांरुचेरिवरुचिर्येषांतादृशःकरौचरणौ चयस्यतेनवनमालिनायारमितासाहिमकरस्यकिरणेनचंद्रस्यदीप्यानलुठति नोतप्ताभवतिइतिसंभोगेवियोगेतुनतपति अपितुतपत्येव स्थलेपद्मस्या तिलोहितत्वेनोपादानं

॥ सजलजलदसमुदयरुचिरेण ॥
॥ दलतिनसाहृदिचिरविरहेण ॥ ५ ॥

सजलेति सजलजलदसमुदयवत् सोदकमेघोदयवत् रुचिरःसुंदरस्तेन वनमालिनायारमिता साहृदिमनसिविरहभरेणविरहाधिक्येननदलातेन विदीर्यते इतिपर्ववत्ज्ञेयं

॥ कनकनिकषरुचिशुचिवसनेन ॥
॥ श्वसतिनसापरिजनहसनेन ॥ ६ ॥

कनकेति कनकनिकषस्यसुवर्णरेखायारुचिरिवरुचिर्विमलंवस्त्रंयस्यपीतांब रेणेत्यर्थः तेनवनमालिनायारमितासापरिजनहसनेनलोकहास्येनसखीहा स्येननश्वसतिसंभोगे वियोगेतुपरिजनहसनेनसपत्नीहसनेनश्वसति अ पितुश्वसत्येव

॥ सकलभुवनजनवरतरुणेन ॥
॥ बहतिनसारुजमातिकरुणेन ॥ ७ ॥

सकलेति सकलभुवनेत्रैलोक्येयेजना:युवानस्तेभ्योपिवरेणश्रेष्ठेनतरुणेनयु नाअतिवरुणेनातिदयावतावनमालिनायारमिता सारुजंपीडांनवहतिइति संभोगे वियोगेतुसारुजंवहत्येव कीदृशेनकृष्णेन करुणांदयांअतिक्रांतेनानि र्दयेनेत्यर्थः

॥ श्रीजयदेवभणितरमणेनं ॥

॥ प्रविशतुहरिरपिह्हृदयमनेन ॥ ८ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेषोडशःप्रबंधः ॥

अनेनश्रीजयदेवभणितंयद्वचनंगीतरूपंतेन हरि:कृष्णोपिन्हृदयंभक्तानांचि त्तंप्रविशतु पुण्यदातृत्वात् कीदृशंहृदयं हरिचरणचिंतनानुविनष्टपापमि तिभाव:

॥ मनोभवानंदनचंदनानिलप्रसीदरेदक्षिणमुंचवामतां ॥
॥ क्षणंजगत्प्राणविधायमाधवंपुरोममप्राणहरोभविष्यसि ॥ १

पीडयंतंमलयानिलंप्रार्थयते मनोभवेति हेचंदनाऽनिलमलयसंबंधिवात प्रसीदममोपरिप्रसन्नोभव रेइत्याक्षेपसंबोधनंदु:खकारित्वात् दक्षिणतववा मतांप्रतिकुलतांमुंचत्यज चंदनसंसर्गित्वात्तववक्रत्वंनोचितमितिभाव: न नुमायेवामत्वंनास्तीत्यतआह हेमनोभवानंदनकाममानंदयसीति तदुद्बो धेनैवमत्प्रातिकुल्यमाचरसीत्यर्थ: यदिचवामतांमापिनमुंचसितदाहेजगत्प्रा णजगतांप्राणभूत क्षणंअल्पकालंमाधवंपुरोविधाय कृष्णमग्रेकृत्वा मम प्राणहरोभविष्यसि प्राणगमनसमयेहिकृष्णदर्शनंअतिदुर्लभं हविजगतां प्राणस्यप्राणसंरक्षणंसमुचितमितिभाव:दक्षिणस्यवामत्वंजगत्प्राणस्यप्राणह- रत्वमितिविरोधनामालंकारश्च

॥ रिपुरिवसखीसंवासोयंशिखीवहिमानिलो ॥
॥ विषमिवसुधारश्मिर्दंदुनोतिमनोगते ॥
॥ हृदयमदयेतस्मिन्नेवंपुनर्वलतेबलात् ॥
॥ कुवलयदृशांवामःकामोनिकामनिरंकुशः ॥ २ ॥

पुनरपि सखींप्रत्याह रिपुरिति सअयसखीसंवासःसखीभिःसहसम्यक्वासो वासस्थानंरिपुरिवशत्रुरिवममअंनितिसंतापयति हिमानिलः शीतलवायुः शिखीवन्हिरिवममनोदुनोति सुधारश्मिश्चंद्रोविषंकालकूटमिवदुनोत्य तिसंतापयति तस्मिन्अदयेकरुणारहितेप्रियेएवंविचारितमेव ममहृदयं पुनःपुनरपिबलात्हठाद्वलते निवार्यमाणमपितत्रैवनिर्गच्छतीत्यर्थः यतः कुवलयदृशांनीलोत्पलाक्षीणां कामःकंदर्पोनिकामनिरंकुशःअतिशयेनस्वे च्छाचारी अपरतंत्रइत्यर्थःअतएववामःक्रूरःतदुक्तंरासिकरहस्ये निषिद्धेवर्त्त तेप्रायःकामोवामःस्वभावतइति सखीनांरिपुवद्धिमानिलस्यवान्हिवत्सुधांशो र्विषवदितिविरोधालंकारश्चात्र

॥ बाधांविधेहिमलयानिलपंचबाण ॥
॥ प्राणान्गृहाणनगृहंपुनराश्रयिष्ये ॥
॥ किंतेकृतांतभगिनिक्षमयातरंगैः ॥
॥ रंगानिसिंचममंशाम्यतुदेहदाहः ॥ ३ ॥

पुनरपिजीवितानिरपेक्षत्वेनमलयानिलादीन्प्रत्याह बाधामिति हेमलयानि लचंदनवायो बाधांममपीडांविधेहिकुरु हेपंचबाणकामत्वंममप्राणान्गृहा ण यथापुनरपिअहंगृहंनाश्रयेनयास्यामि तथाप्राणान्गृहाणेत्यर्थःहेकृतांतभ

गिनि यमस्वसःयमुने तवक्षमयाइयांत्याकिंयमभगिन्यास्तवशांतिर्नोचिते तिभावःत्वत्तरंगैःस्वकीयैः कल्लोलैःमेअंगानिसिंचयप्लावय तेनममदेहदाहःशरी रतापःशाम्यतुमरणमेवभवत्वित्यर्थः

॥ सांद्रानंदपुरंदरादिदिविषद्वृंदैरमंददादरा ॥
॥ दानम्रैर्मुकुटेंद्रनीलमणिभिःसंदर्शितेंदीवरम् ॥
॥ स्वच्छंदंमकरंदसुंदरगलन्मंदाकिनीमेदुरं ॥
॥ श्रीगोविंदपदारविंदमशुभस्कंदायवंदामहे ॥ ४ ॥
॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकविराजश्रीजयदेवकृते ॥
॥ श्रीनागरनारायणोनामसप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥

सर्गांतेकविःनमस्करोति सांद्रेति श्रीगोविंदस्यपदारविंदंश्रीकृष्णस्यचरण पद्मंवंदामहे नमामःकिमर्थं अशुभस्कंदायअशुभनाशार्थं कथंभूतपदार विंदं सांद्रानंदाः निबिडहर्षायेषांचत पुरंदरादिदिविषदःइंद्रादिदेवास्ते षांवृंदैः समूहैरमंदादरान्अतिशयितबहुमानादानम्रैः समंतान्नतियुक्तैःकर्तृ भूतैःमुकुटानामिंद्रनीलमणिभिःनीलवर्णैः मणिभिःकरणभूतैः संदर्शितंइंदी वरभ्रमोयत्र पुनःकीदृशं स्वच्छंदयथास्यात्तथामकरंदवत्सुंदरं पुष्परसवन्म धुरंयथास्यात्तथागलंत्यांमंदाकिन्यावियद्गंगयामेदुरंसांद्रंस्निग्धमित्यर्थः श्री शब्दउत्कर्षार्थनागरश्चतुरोनारायणोयत्रसःतथा शार्दूलविक्रीडितवृत्तं

॥ अथकथमपियामिनींविनीयस्मरशरजर्ज
रितापिसाप्रभाते ॥ अनुनयवचनंवदंतम
ग्रेप्रणतमपिप्रियमाहसाभ्यसूयं ॥ १ ॥

अधुनाराधाप्रियंप्रातरागतंदृष्ट्वा साभ्यसूयवचनमेवमाह अथेति अथानंतरं मंगलार्थंवा कथमपिसकष्टंयामिनींरात्रिंनिनीयनीत्वास्थितासाराधाप्रियंकृष्णंसाभ्यसूयंसेर्ष्यंयथास्यात्तथाह उक्तवती कीदृशीसा स्मरशरैःकामबाणैः जर्जरितापिविद्धापि कीदृशंप्रियं प्रातःसमयेअनुनयाय प्रबोधायवचनंवाक्यं वदंतंपुनःकीदृशं अग्रेप्रणमंतमपिनम्रमपि

॥ भैरवरागेणयतितालेगीयते ॥

॥ रजनिजनितगुरुजागररागकषायितमलसनिमेषं ॥
॥ वहतिनयनमनुरागमिवस्फुटमुदितरसाभिनिवेशं ॥ १ ॥
॥ हरिहरियाहिमाधवयाहिकेशवमावदकैतववादं ॥
॥ तामनुसरसरसीरुहलोचनयातवहरतिविषादं ॥ ध्रु० ॥

अस्मिन्खंडितानामनायिकावर्ण्यते तल्लक्षणं उल्लंघ्यसमयंयस्याःप्रेयानन्योपभोगवान् भोगलक्ष्म्यांकितःप्रातरागच्छेत्साहिखंडिता ॥ १ ॥ निद्राकषायकलुषीकृतताम्रनेत्रोनारीनखव्रणाविशेषविचित्रितांगः यस्याःकुतोपिगृहमेतिपतिःप्रभातेसाखंडितेतिकथिताकविभिःपुराणैः ॥ २ ॥ साभ्यसूयवचनमेवगीतेनाह रजनीति भैरवरागः तल्लक्षणं सरोवरस्थेस्फटिकस्यमंडपेसरोरुहैःशंकरमर्चयंती तालप्रभेदप्रतिपन्नगीतागौरीतनुर्नारदभैरवीयं इति हरिहरिखेदानुकारेअव्ययं हेकेशवयाहि हेमाधवयाहि कोपाधिक्येनद्विरुक्तिःकैतववादंचकपटवाक्यंमावद हेसरसीरुहलोचनकमलनयन तांनायिकांअनुसरगच्छयातवविषादंहरतिदूरीकरोति कथंविषादस्त्वमित्याह हेकृष्णतवनयनंनेत्रंस्फुटंव्यक्तंतस्याअनुरागमिववहतिधारयति कीदृशंनयनं रजनीजनितेनरात्रिकृतेनगुरुणातिशयेन जागररा

गेणजागरोत्पन्नलोहितरागेण कषायितं आरक्तंकृतं पुनःकीदृशं रात्रिंजा गरेणालसोमंथरोनिमेषःपक्ष्मचलनंयस्य कीदृशं अनुरागंउदितःकथितःरस स्यअन्यकामिनीविषयशृंगाररसस्याभिनिवेशस्तत्परतायेनमालक्ष्मीःतस्याः धवइत्यनेनतत्पातित्वेनचांचल्यंद्योतितं केशवेत्यनेनक्लेशनाशकत्वेनापिक्लेशश द्धानवृत्तित्वमनुचितमितिद्योतितं

॥ कज्जलमलिनविलोचनचुंबनविरचितनीलिमरूपं ॥
॥ दशनवसनमरुणंतवकृष्णतनोतितनोरनुरूपं ॥ २ ॥

ननुत्वदन्वेषणार्थंजागरान्मेनेत्रयोर्लौहित्यमलंदुःशंकयेत्यतआह कज्जलेति हेकृष्णतवारुणंतांबूलरागेणलोहितंदशनवसनं अधरःतनोःशरीरस्यानुरूपं सादृश्यंतनोतिविस्तारयति कीदृशंदशनवसनं कज्जलेनांजनेनमलिने श्यामेयेविलोचनेनेत्रे तयोश्चुंबनेनविरचितंकृतं नीलिमरूपंश्यामतारूपंय स्य आरक्ताधरस्यनेत्रचुंबनेनश्यामताप्रतिपादनात् तनोरनुरूपत्वं अ न्यायांकामिन्यांकृष्णस्याऽनुरागःसूचितः

॥ वपुरनुवहतितवस्मरसंगरखरनखरक्षतरेखं ॥
॥ मरकतशकलकलितकलधौतलिपेरिवरतिजयलेखं ॥ ३ ॥

किंच वपुरितिहेकृष्णतववपुःशरीरंरतिजयलेखंसुरतविजयप्रशस्तिलेख नपत्रं अनुवहतिअनुकरोति कीदृशंवपुः स्मरसंगरेकामयुद्धेखराणांतीक्ष्णा नांनखानांक्षतान्येवरेखायत्रकस्याइव मरकतशकलेनीलमणिखंडेकलिता निर्मितायाकलधौतलिपेःसुवर्णविरचिताक्षरस्यविन्यासस्येव वपुषोनीलत्वा न्नखक्षतस्फुटत्वान्मरकतखंडार्पितसुवर्णाक्षरसाम्यं

॥ चरणकमलगलदलक्तकासिक्तमिदंतवहृदयमुदारं ॥
॥ दर्शयतीवबहिर्मदनद्रुमनवकिशलयपरिवारं ॥ ४ ॥

ननु मार्गविस्मृत्य गच्छतो मेवपुषिवनेकंटकादिस्पर्शादेवंदृश्यते नतु नखांकमित्य तआह चरणेति इदंउदारमनोहरंतव हृदयं मदनद्रुमस्यकामवृक्षस्यहृ दयांतर्गतस्यनवकिशलयपरिवारं नूतनपल्लवसमूहंबहिर्दर्शयतीव प्रकटयतीव कीदृशं हृदयं चरणकमलादन्यस्त्रीपादपद्मान्गलतास्रवता अलक्तकेनसिक्तं उक्षितं किशलयपदेनैवनूतनत्वाभिधाना पुनर्नवपदं अद्यतनत्वसूचनार्थं रूपकालंकारश्चात्र

॥ दशनपदंभवदधरगतंममजनयतिचेतसिखेदं ॥
॥ कथयतिकथमधुनापिमयासहतववपुरेतदभेदं ॥ ५ ॥

ननुतवखेदेनत्वयाऐक्यान्मत्पृदयेव्याधिर्विक्रियाजाताकथमन्यथाकल्प्यते स त्यंयदितवमयाऐक्यंनस्यात्तदातवशरीरगतक्षतेनममवेदनानस्यादित्याह द शनेति भवदधरगतंतवाधरोष्ठवर्त्तमानंदशनपदंअन्यकामिनीदंतक्षतंममचे तसिखेदंसंतापंजनयतिकरोतीत्यर्थः एतादृशंनवपदंतववपुरधुनापीदानीम पि मयासह अभेदंकथंकथयतीत्यर्थः नविद्यतेभेदोयस्यपूर्वंमयासहतवव पुषोभेदोनास्तीतिनिश्चितं इदानींतुतद्विपरीतमितिमयासहएवेति विभावना लंकारश्चात्र

॥ बहिरिवमलिनतरंतवकृष्णमनोपिभविष्यतिनूनं ॥
॥ कथमथवंचयसेजनमनुगतमसमशरज्वरदूनं ॥ ६ ॥

ननुतवोपायनार्थंकमलत्रोटनंकुर्वतिमयिपद्मकोशादापतताभृंगेणममाधरो

दष्टोनतुदंतक्षतमित्यतआह बहिरिवेति नूनमेवेतिवितर्केहेकृष्णतवाचि त्तमपिबहिरिवमलिनतरंश्यामभविष्यतीतिनूनंतर्कयामि ननुमालिन्यंत्वया कथंज्ञातमित्यतआह अथाऽन्यथात्वं असमशरःकामस्तस्यज्वरेणपीडया दूनमुपतप्तं अनुगतंत्वामनुसृतंमल्लक्षणंजनं कथंवंचयसेप्रतारयासि अतः कृष्णत्वंकौटिल्यमेवेति नूनमितिशब्दोपादानादुत्प्रेक्षालंकारः

॥ भ्रमतिभवानबलाकवलायवनेषुकिमत्रविचित्रं ॥
॥ प्रथयतिपूतनिकैववधूवधनिर्दयबालचरित्रं ॥ ७ ॥

भ्रमतीति अबलाकवलायस्त्रीणांग्रसनार्थंभवान्वनेषुअरण्येषुभ्रमति अत्र स्त्रीपापेकिंविचित्रं नाकिमपीत्यर्थः यतःपूतनिकैवराक्षसीववधूवधेस्त्रीवधा र्थंनिर्दयंदयारहितंतवबालचरित्रंबालचेष्टितंप्रथयतिख्यापयति यद्वा हे वधूवधनिर्दयशिशुनात्वयायाराक्षसीहता तस्मिंस्त्वयियूनिसंप्रतिकोमलांगी नामस्माकंमारणंकिंचित्रमितिभावः

॥ श्रीजयदेवभणितरतिवंचितखंडितयुवतिविलापं ॥
॥ शृणुतसुधामधुरंविबुधाविबुधालयतोपिदुरापं ॥ ८ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेसप्तदशःप्रबंधः ॥ १७ ॥

श्रीजयदेवेति हेविबुधाःपंडिताःश्रीयुक्तोजयदेवेनभणितउक्तश्चासौरतिवं चितखंडितयुवतिविलापस्तंशृणुतआकर्णयत कीदृशंविलापं सुधातोपि मधुरंमनोहरं तत्रहेतुमाह विबुधालयतोपिस्वर्गादपिदुरापंदुर्लभं तदुक्तं तवकथामृतमितिश्रीभागवते

॥ तवेदंपश्यंत्याःप्रसरदनुरागंबहिरिव ॥
॥ प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणद्योतिहृदयं ॥
॥ ममाद्यप्रख्यातप्रणयभरभंगेनकितव ॥
॥ त्वदालोकःशोकादपिकिमपिलज्जांजनयति ॥ १ ॥

तवेदमिति हेकितववंचक त्वदालोकस्तवदर्शनंप्रख्यातस्य लोकप्रसिद्धस्य प्रणयभरस्यप्रेमातिशयस्यभंगेननाशेनयः शोकस्तस्मादपिममअद्य किंअनिर्वचनीयांलज्जां जनयति कीदृश्यांमम तवेदंहृदयंपश्यंत्याःकीदृशं हृदयं प्रियायाःपादालक्तकेनचरणसंबंधियावकेनच्छुरितंव्याप्तं अतएव अरुणारक्ताछायादीप्तिर्यस्यतादृशं अरुणद्योतीतिपाठे अरुणःसंध्याराग स्तद्वद्योतितुंशीलमस्येतितादृशंहृदयंसमीक्ष्यकुतेबहिःप्रसरदनुरागमिव बाह्य प्रसरन्अनुरागोयस्यरागोहिअरुणोवर्ण्यते

॥ प्रातर्नीलनिचोलमच्युतमुरःसंवीतपीतांशुकं ॥
॥ राधायाश्चकितंविलोक्यहसतिस्वैरंसखीमंडले ॥
॥ व्रीडाचंचलमंचलंनयनयोराधायराधानने ॥
॥ स्वादुस्मेरमुखोयमस्तुजगदानंदायनंदात्मजः ॥ २ ॥
॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकविराजश्रीजयदेवकृते ॥
॥ खंडितावर्णनेविलक्षलक्ष्मीपतिर्नामअष्टमःसर्गः ॥

इदानींसर्गांतेकविर्भक्तानाशिषयति प्रातरिति नंदात्मजोयंकृष्णःजगदा नंदायास्तुलोकसुखार्थंभवतु कीदृशःव्रीडयाचंचलं लज्जयाचलायमानंनयन योर्नेत्रयोरंचलंअर्पणंकटाक्षः राधाननेराधामुखेआधायअर्पयित्वास्मेरंमुख

मीषद्धास्ययुक्तंमुखंयस्यसः स्मेरमुखकारणमाहकस्मिन्सति प्रातः उषासिअच्यु
तंकृष्णंनीलंनिचोलंवस्त्रंयस्यश्यामवस्त्रधरंविलोक्यदृष्ट्वा अनुचरोधायाउरः
वक्षस्थलंसंवीतपीतांशुकंपरिधानीकृतपीतांबरंचकितंसविस्मयंयथास्यात्तथा
विलोक्यसखीसमूहेस्वैरंशनैःहसतिसति वस्त्रपरिवर्त्तनमालोक्यहासइत्यर्थः
विलक्षइतिविस्मयान्वितः विषयीइतिभावप्रसिद्धः शब्दः शार्दूलाविक्रीडितंवृत्तं

॥ अथतांमन्मथखिन्नांरतिरसभिन्नांविषादसंपन्नां ॥
॥ अनुचिंतितहरिचरितांकलहांतरितामुवाचरहःसखी ॥ १ ॥

प्रणयकोपात्हरिमाधिक्षिप्येदानींकृतपश्चात्तापांसखीआह अथेति अथानंतरं
मंगलार्थंवासखीतांराधांउवाचोक्तवती कीदृशींतांमन्मथेनकामेनखिन्नांदी
नां पुनः कीदृशींरतिरसेनभिन्नांरहितां अतएवविषादेनदुःखेनसंपन्नां
युक्तां अतएवानुवारंवारंचिंतितंहरेश्चरितंपुराविलासोययातां कलहेनप्रीति
कलहेनांतरितांव्यवहितां अत्रकलहांतरितानायिकावर्ण्यते तल्लक्षणंभर
तेनोक्तं प्राणेश्वरप्रणयकोपभरेणलभ्यं तंचाटुकारमचिरादवधार्यपश्चात् सं
तप्यतेमदनवन्हिशिखासहस्रैर्बाष्पाकुलानुकलहांतरितेतिसास्यादीति

॥ गुर्जरीरागेणयतितालेगीयते ॥

॥ हरिरभिसरतिवहतिमधुपवने ॥
॥ किमपरमधिकसुखंसखिभुवने ॥ १ ॥

॥ माधवेमाकुरुमानिनिमानमये ॥ ध्रु० ॥

गुर्जरीरागः यतितालस्तु हरिरिति अयेहेमानिनिअभिमानवति राधेमाधवेकृ
ष्णेमानंअभिमानंमाकुरुमाकार्षीरितिप्रार्थनायांलोट्। यतः मधुपवनेवसंतवा

यौवहतिसातिहरिःअभिसरति स्वयमेवत्वदीयासंकेतभूमिमागच्छतीति हेसाखिराधेभुवनेपिगृहेपिअपरंअधिकसुखंअतिशयसुखंकिं अपितुनकिंचिद स्तिनायकस्यस्वयमागमनात्कोपोनयुक्तइत्यर्थः

॥ तालफलादपिगुरुमतिसरसं ॥
॥ किंविफलीकुरुषेकुचकलशं ॥ २ ॥

अपिच तालेति हेराधेतालफलादपिकाठिण्येन स्थौल्येनवर्त्तुलत्वेनच तालफलादपिगुरुंअधिकंकुचकलशंस्तनघटंकिंकिमर्थंविफलीकुरुषेकृष्णहस्तव्यापारपरिशीलनाभावाद्वैफल्यमितिभावः कीदृशं अतिसरसंअतिशयरसयुक्तं तस्मिन्दृष्टेयूनांरसाविर्भावात्धृदयाल्हादकरमितियावत्

॥ कतिनकथितमिदमनुपदमचिरं ॥
॥ मापरिहरहरिमतिशयरुचिरं ॥ ३ ॥

ननुयदाहरिरागतस्तदात्वयानकथितमित्यतआह कतीति हेराधेइदंअनुपदंस्थाने अचिरंसांप्रतं कतिकतिवारान्मयानकथितं किंतुबहुकथितमेवांकतदित्यतआह त्वंअतिशयरुचिरंअतिकमनीयं हरिंकृष्णमापरिहरमावज्ञासीःरतिमात्यज

॥ किमितिविषीदसिरोदिषिविकला ॥
॥ विहसतियुवतिसभातवसकला ॥ ४ ॥

एवंसुमुखींप्रत्याह किमितीतिविकलाअसावधानेंद्रिया॰ किमितिकस्मात् विषीदसि दुःखिताभवसि रोदिषिक्रंदसि मदुक्तानिराकरणात् इदा

नीविषदोरोदनंचव्यर्थमिति सकलासंपूर्णायुवतिसभातरुणीसमाजः भव
त्याविहसतिउपहासंकरोति तवेतिकर्मण्यपीतिकेचिदितिषष्ठी

॥ मृदुनलिनिदलशीतलशयने ॥
॥ हरिमवलोकयसफलयनयने ॥ ५ ॥

तर्हिकिंकरोमीत्यतआह मृदुनलिनीदलेनकोमलपत्रेणशीलितेकृतेशयने
शय्यायांस्थितंहरिंकृष्णमवलोकयपश्य दर्शनान्नयनेनेत्रेसफलयसफलेकुरु

॥ जनयसिमनसिकिमितिगुरुखेदं ॥
॥ शृणुममवचनमनीहितभेदं ॥ ६ ॥

विचारयंतींप्रत्याह हेराधेत्वंमनसिगुरुमहत्खेदंदुःखंकिमितिजनयसिउत्पा
दयसि तस्मान्ममवचनंवाक्यंशृणु आकर्णय कीदृशंवचनंअनीहितःअ
नाकांक्षितोभेदोविरहोयेन भवत्याहितमेववचनंवदामीत्यर्थःअतएवशृणु

॥ हरिमुपयातुवदतुबहुमधुरं ॥
॥ किमितिकरोषिहृदयमतिविधुरं ॥ ७ ॥

कीदृशंवचनमित्यतआह हरिरिति हरिः कृष्णउपयातुवदंतिकंआगच्छतु
बहुमधुरंतवानुनयवचनंवदतु त्वंहृदयंमनःअतिविधुरंअतिविव्हलंकिमिति
करोषिनाकिंचित्प्रयोजनमित्यर्थः

॥ श्रीजयदेवभणितमतिललितं ॥
॥ सुखयतुरसिकजनंहरिचरितं ॥ ८ ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवभणितंउक्त हरिचरितंकर्तृ रसिकजनंकृष्णेभा विकंजनंसुखयतुसुखिनंकरोतु कीदृशंअतिललितंअति सुंदरंश्राव्यमित्यर्थः कीदृशंजन सुविनीतं अतिविनययुक्तंपाठे

॥ स्निग्धेयत्परुषासियत्प्रणमतिस्तब्धासियद्रागिणि ॥

॥ द्वेषस्थासियदुन्मुखेविमुखतांयातासितस्मिन्प्रिये ॥

॥ तद्युक्तंविपरीतकारिणितवश्रीखंडचर्चाविषं ॥

॥ शीतांशुस्तपनोहिमंहुतवहःक्रीडामुदोयातनाः ॥ १ ॥

इदानींप्रणतमपिप्रियमतिरोषात्त्यजंतीराधानिदतींसखीप्राह स्निग्धइति हेविपरीतकारिणिविपर्ययविधायिनिराधे त्वंस्निग्धेमधुरवादिनि तस्मिन्प्रिये कृष्णेयत्परुषासिनिष्ठुरभाषिणीअसिवर्तसे किंच तस्मिन्प्रियेप्रणमतिसतिविन ययुक्तेसतियत्स्तब्धासिस्थाणुवत्स्थितासियत्रागिणिसानुरागेप्रिये द्वेषस्था सि असंतुष्टासि यत्उन्मुखेसंमुखेतस्मिन्प्रियेविमुखतांपरावृत्ततायातासि तस्मात्श्रीखंडचर्चाचंदनकथापितवविषामिवशीतांशुश्चंद्रस्तपनः सूर्यइव हिमंतुषारःहुतवह अग्निरिवक्रीडामुदःक्रीडासंतोषाः यातनावेदनावृत्तियुक्तमे वयोग्यमेवतवमदीयवचनविपरीतकारित्वात्विरोधालंकारः शार्दूलविक्री डितंवृत्तं

॥ अंतर्मोहनमौलिघूर्णनवलन्मंदारविस्रंसनः ॥

॥ स्तब्धाकर्षणदृष्टिहर्षणमहामंत्रःकुरंगीदृशां ॥

॥ दृप्यद्दानवदूयमानदिविषद्दुर्वारदुःखापदां ॥

॥ भ्रंशःकंसरिपोर्व्यपोहयतुवोश्रेयांसिवंशीरवः ॥ २ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकविराजश्रीजयदेवकृते ॥
॥ मुग्धमुकुंदवदनोनामनवमःसर्गः ॥ ९ ॥

इदानींकविर्भक्तानाशिषयतिअंतरिति कंसारेपोःकृष्णस्यवंशीरयोवेणुनादःवःयुष्माकंभक्तानांअश्रेयांसिअशुभानिव्यपोहयतुखंडयतु कीदृशोवंशीरवः कुरंगीदृशांहरिणनयनानांअतमोहनंमनोमोहः मौलिघूर्णनंसाधुसाध्विति शिरःकंपनं वलन्मंदारविस्रंसनंगुंफितपारिजातपुष्पाधःपतनं सात्विकभावात्स्तंब्धाकर्षणंस्तब्धस्यअनिच्छोराकर्षणं दृष्टिहर्षणंनेत्रोत्साहः एतेषुसर्वेषुमहामंत्रः वंशीरवाकर्षेसर्वानायिकाःकामभावापन्नाभविष्यंतीतिभावःपुनः कीदृशःदर्प्पयाद्भिर्दानवैर्दैत्यैर्दूयमानांदिविषदांदेवतानांदुर्वाराअनिवार्य्याः आपदःस्वसाधनीभूताःविपत्तयस्तासांभ्रंशःनाशकःवंशीरवंश्रुत्वादुःखितापिदेवाःमुदमुद्वहंतीत्यर्थः मुग्धोमूढःअलसः

॥ अत्रांतरेमसृणरोषवशामसीम ॥
॥ निःश्वासनिःसहमुखींसुमुखीमुपेत्य ॥
॥ सव्रीडमीक्षितसखीवदनांदिनांते ॥
॥ सानंदगद्गदपदंहरिरित्युवाच ॥ १ ॥

इदानींसोत्कंठः कृष्णोराधांदृष्ट्वाअनुनयन्नाह अत्रेतिअत्रांतरेअस्मिन्नवसरेहरिः दिनांतेसंध्यासमये तांसुमुखींराधांसमुपेत्यसमीपमागत्यसानंदानिअतएवगद्गदानिकंठादल्पंनिर्गच्छंति यस्यांक्रियायांतद्यथाभवति तथा वक्ष्यमाणंउवाच कीदृशींराधां मसृणस्यकर्कशस्यक्रोधस्यवशाअधीनां पुनःकिंभूतांअसीमस्यमहतोनिश्वासस्यानिःसहंसोढुंअसमर्थंमुखंयस्याःसातां

कोपवदनामित्यर्थः पुनःकिंभूतांसव्रीडंसलज्जंईक्षितंदृष्टंसख्याःवदनंमुखंयया सातांपश्यकृष्णचेष्टितमित्यर्थः

॥ देशवराडीरागेणआडवतालेगीयते ॥

॥ वदसियादिकिंचिदपिदंतरुचिकौमुदी ॥

॥ हरतिदरतिमिरमतिघोरं ॥

॥ स्फुरदधरसीधवेतववदनचंद्रमा ॥

॥ रोचयतिलोचनचकोरं ॥ १ ॥

॥ प्रियेचारुशीलेप्रियेचारुशीले ॥

॥ मुंचमयिमानमनिदानं ॥

॥ सपदिमदनानलोदहतिममामानसं ॥

॥ देहिमुखकमलमधुपानं ॥ धृ० ॥

उक्तमर्थंगीतेनाहवदसीति गीतस्यास्यदेशवराडीरागः अष्टतालीतालः रागलक्षणं आरब्धगमनमुद्रानिद्राघूर्णायमाननयनयुग्माढ्या सुखशायिनिनिजदयितेदेशवराडीभवद्गौरीतिलघुद्रुतौलघुश्चेत्यष्टतालीप्रकीर्त्तितेति गीतार्थस्तु हेचारुशीलेमनोहरसद्वृत्तेप्रियेराधे त्वंमयिअनिदानंअकारणंमानंमुंचत्यजकिमितिमानत्यागस्तत्राह मदनानलःकामाग्निर्ममानसंदहतिअतःकारणात्सपदिदाहानंतरमेवमुखकमलमधुपानंमुखमेवपद्मंतत्संबंधिमधुपानंदेहि मधुनावन्हिदाहःप्रशाम्यतिध्रुवपदं -हेराधेत्वयदियदाकिंचिदपिवदसितदानव

दंतानांयारुचिः दीप्तिःसैवकौमुदीचंद्रज्योत्स्ना अतिघोरंअतिशयेनभयंकरं दरःभयंसएवतिमिरमंधकारंहरतिनाशयति अनुचतववदनचंद्रमाइवसः स्फुरदधरसीधवेदीप्यमानाधरामृतार्थं तादर्थ्येचतुर्थी ममलोचनचकोरंनेत्र पक्षिविशेषंरोचयतिरुचिंइच्छांकारयति ममलोचनकोरंचकोरःपक्षिविशेष चंद्रामृतलोलुपोभवत्येव :

॥ सत्यमेवासियदिसुमतिमयिकोपिनी ॥
॥ देहिखरनखरशरघातं ॥
॥ घटयभुजबंधनंजनयरदखंडनं ॥
॥ येनवाभवतिसुखजातं ॥ २ ॥

मृषारोषप्रकारयंतीमाहसत्यमिति हेसुदतिशोभनदंतेयदिमयिविषयेसत्य मवकोपिनीक्रोधवतीअसि तदाखरास्तीक्ष्णायेनखराःनखास्तेएवशराना राचास्तैर्घातंप्रहारंदेहि तेनापिचेन्नतुष्यसितर्हिभुजाभ्यांबंधनंघटयकुरुरदैः दंतखंडनंघातंजनयविरचय वाअथवायेनमुष्ट्यादिनासुखजातंसुखमभूहोभव तितदेवकुरु प्रभूणांहिसापराधेषुजनेषुताडनबंधनखंडनादयोदंडाःसमुचिताः

॥ त्वमसिममभूषणंत्वमसिममजीवनं ॥
॥ त्वमसिममभवजलधिरत्नं ॥
॥ भवतुभवतीहमयिसततमनुरोधिनी ॥
॥ तत्रममहृदयमतियत्नं ॥ ३ ॥

ननुयातप्रियासादंडंविदधातुकिंमयाऽतआह त्वमसीति हेराधेत्वंममजी वनंप्राणोसि त्वांविनास्थातुमशक्यत्वात् त्वंममभूषणंअलंकारोसि त्वंमम

भवजलधौसंसारसागरेरत्नमसि जातौजातौयदुत्कृष्टंतद्रत्नमभिधीयते इ
तिस्त्रीरत्नंउक्तं इहएतादृशेमयिभवतीसततंनिरंतरंअनुरोधिनीअनुकूला
भवतु तवानुकूल्येममत्हृदयंमनः अतियत्नंअतिशययत्नयुक्तंभवति तवानु
कूल्यार्थंअतिशयंयत्नंकरोतीत्यर्थः

॥ नीलनलिनाभमपितन्वितवलोचनं ॥

॥ धारयतिकोकनदरूपं ॥

॥ कुसुमशरबाणभावेनयदिरंजयसि ॥

॥ कृष्णमिदमेतदनुरूपं ॥ ४ ॥

नीलेतिहेतन्विकृशांगि नीलनलिनस्यनीलोत्पलस्येवाभाकांतिर्यस्यतत्तवलो
चनंकोकनदरूपंरक्तोत्पलसरूपतांधारयतिधत्तेरोषारुणत्वात् यदिइदंचक्षुः
कृष्णंश्यामंकुसुमशरःकामस्तस्यबाणःपुष्पाणितेभ्योभावउत्पत्तिर्यस्यमधुनस्ते
नरंजयसिरक्तंकरोषितदाएतद्रक्तंरूपंअनुरूपंयोग्यंभवति यदिमधुपानंकरो
षितदानेत्रस्यरक्तत्वमुचितंनरोषादितिभावः

॥ स्फुरतुकुचकुंभयोरुपरिमणिमंजरीरंजयतुतवत्हृदयदेशं ॥
॥ रसतुरसनापितवघनजघनमंडलेघोषयतुमन्मथनिदेशं ५

किंचप्रसन्नांवीक्ष्याह स्फुरत्विति हेराधेमणिमंजरीहारलतात्वत्कुचकुंभ
योःकुचकलशयोरुपरिस्फुरतुशोभतां सारत्नलतातवहृदयदेशंवक्षःप्रदेशंरं
जयतुस्वरश्मिभिःशोभयतु तवजघनमंडलेनिबिडकटिपुरोभागदेशेरशनापि
कांच्यपिरसतुशब्दंकरोतु साकांचीमन्मथनिदेशंकामाज्ञांघोषयतुशब्दायतां
वचनचातुर्येणस्फुरतुमणिमंजरीरसतुरसनादिइत्यादिनाविपरीतरतंयाचते

॥ स्थलकमलगंजनंममहृदयरंजनंजनितरतिरंगपरभागं ॥

॥ भणमसृणवाणिकरवाणिचरणद्वयंसरसलसदलक्तकरागं ६

हेमसृणवाणिस्निग्धवचनेभणाज्ञापयअहंतवचरणद्वयंसरसःसांद्रःसहरसेनशृंगारेणवर्त्ततेइतिवासरसंयथास्यादेवंलसतशोभमानः अलक्तकरागोयावकरागोयत्रएतादृशंकरवाणिकुर्यांप्रार्थनायांलोट् कथंभूतंचरणद्वयंस्थलकमलस्यगंजनंतिरस्कारकंसदृशमित्यर्थः पुनःकीदृशं ममहृदयरंजनंअनुरागकारकं पुनःकीदृशं जनितउत्पादितोरतिरंगेसुरतकौशलेसंभोगरागस्यवापरभागःपरस्परशोभायेन मयाऽलक्तकेनचेदिदंरज्यते तदेदमपिकौंच

बंधादौममहृदयेलग्नेलमांमत्पराशोभांपरस्परंदास्यतीतिभावः

॥ स्मरगरलखंडनंममशिरसिमंडनं ॥

॥ देहिपदपल्लवमुदारं ॥

॥ ज्वलतिमयिदारुणोमदनकदनानलो ॥

॥ हरतुतदुपहितविकारं ॥ ७ ॥

स्मरेति त्वंउदारंमनोहरंपदपल्लवममशिरसिमंडनंअलंकारमिवदेहिअर्पयकीदृशंपदपल्लवंस्मरगरलस्यकामविषस्यखंडनंनाशकंकामपीडानिवर्त्तकमित्यर्थः मयिदारुणःक्रूरकर्मामदनकदनानलःकामपरितापवन्हिःज्वलतिदीप्यतेपदपल्लवंकर्तृ तदुपहितविकारंमदनकृतोपतापंहरतु शिरःपीडानिवर्त्तनेनशरीरपीडानिवृत्तिरितिशिरसिदानं अथवापल्लवाच्छादितशिरसः सूर्यतापोनभवतीति॰

॥ इतिचटुलचाटुपटुचारुमुरवैरिणो ॥

॥ राधिकामधिवचनजातं ॥

॥ जयतिजयदेवकविभारतीभूषितं ॥

॥ मानिनीजनजनितशातं ॥ ८ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेऊनविंशतिमःप्रबंधः ॥ १९ ॥

इतीति इत्यमुनाप्रकारेणमुरवैरिणःकृष्णस्यराधिकांअधिअनुराधिकांलक्षीकृत्यप्रोक्तं वचनजातंवाक्यसमूहोजयतिउत्कर्षेणवर्द्धते कीदृशंचटुलंचाटुप्रीतियुक्तंचटुचतुरं चारुसुकुमारं पुनःकीदृशंजयदेवकवेःभारत्यावाण्याःभूषितंमानिनीजनस्यजनितंशातंसुखंयेनतत्ताहशं जयतिपद्मावतीरमणजयदेवकविभारतीभणितमतिशातंमितिपाठांतरेपद्मावतीजयदेवस्यपत्नीतस्याःरमणोवल्लभोयोजयदेवस्तेनभारतीसंज्ञायाकवित्वंवर्णितं पुनःकीदृशंअतिशातंअतिशायितमुखंयस्मात्ताहशमितिव्याख्यानंमंदंतथासातिपौनरुक्त्यापत्तेःप्रथमपाठस्तुसमीचिनएव

॥ परिहरकृतातंकेशंकांत्वयासततंघन ॥

॥ स्तनजघनयाक्रांतेस्वांतेपरानवकाशिनि ॥

॥ विशतिवितनोरन्योधन्योनकोपिममांतरं ॥

॥ स्तनभरपरीरंभारंभेविधेहिविधेयतां ॥ १ ॥

इदानीमात्मानंनिरपराधंज्ञापयन्संभोगार्थंप्रोत्साहयन्नाह परिहरेति हेकृतातंकेविहितकोपेराधेत्वंशंकांत्यजत्वयाक्रांतेव्याप्तेसतिवितनोःकामादन्योधन्यः

जनःकोपिममांतरंअभ्यंतरंनविशातिनप्रविशातिकीदृश्यात्वयाघनेकाठिनेस्तन जघनेयस्याःतया कीदृशोस्वांते अतएवपरानवकाशिनिअन्यस्यावकाशशून्ये हेप्रणायिनि यतोममांतरंकामएवविशातिअतस्तनभरपरिरंभारंभे स्तनातिशयालिंगनोद्योगे विधीयतांकर्त्तव्यतांविधेहिकुरुमांमालिंगेत्याशयः

॥ मुग्धेविधेहिमयिनिर्दयदंतदंशं ॥

॥ दोर्वल्लिबंधनिविडस्तनपीडनानि ॥

॥ चंडित्वमेवमुदमंचयपंचबाण ॥

॥ चंडालकांडदलनादसवःप्रयांति ॥ २ ॥

यद्येवंनप्रत्येषितदामय्यापराधानुकुलंदंडमाचरेत्याह मुग्धेति हेमुग्धेमूढे सुंदरिवा मयिनिर्दयदंतदंशं दयारहितदंतक्षतंविधेहिकुरु किंच दोर्वल्लिबंधोभुजलताबंधस्तेननिविडंदृढंयथास्यात्तथास्तनाभ्यांपीडनानिविधेहि हे चंडिकोपनशीलेत्वमेवममुदंप्रीतिंअंचजनयनत्वन्यस्यांममानुरागइत्यर्थः उद्वहेतिपाठेकुरु नोचेत् पंचबाणःकामःसएवचंडालस्तस्यकांडदलनाद्बाणक्षतात् असवःममप्राणाःप्रयांतिगच्छंति अतोमयिप्रसीदेत्यर्थः

॥ शशिमुखितवभातिभंगुरभ्रूर्युवजनमोहकरालकालसर्पः ॥

॥ यदुदितभयभंजनाययूनांत्वदधरसीधुसुधैवसिद्धमंत्रः ॥ ३ ॥

ननुकोपोनास्त्येवेत्यतआह शशीति हेशशिमुखिचंद्रवदनेतवभंगुरभ्रूकुटिःकुटिलाभ्रूर्भातिशोभते कीदृशीयुवजनानांतरुणजनानांमोहनाय करालाभीषणाकालसर्पःकृष्णाहिर्वधूः तस्याःभ्रुवःसकाशादुदितंउत्पन्नंयद्भयंतस्यभंजनायनाशाययूनांतरुणानांतवाधरसीधुमद्यंतदेव सुधापानसाम्यान्माधुर्याच्च

सैवसिद्धमंत्रःसाधितमंत्रःविषापहरणार्थंअधरपानंदत्वा तवकोपसर्पदष्टस्य ममजीवनंसंपादयेतिभावः

॥ व्यथयतिवृथामौनंतन्विप्रपंचयपंचमं ॥
॥ तरुणिमधुरालापैस्तापंविनोदयदृष्टिभिः ॥
॥ सुमुखिविमुखीभावंतावद्विमुंचनवंचय ॥
॥ स्वयमतिशयस्निग्धोमुग्धेप्रियोऽहमुपस्थितः ॥ ४ ॥

व्यथयतीति हेतन्विसुंदरि तववृथामौनंमांव्यथयति मांइतिज्ञातव्यंत स्मात्हेतरुणिमधुरालापैःकोमलवचनैः पंचमरागंप्रपंचय उद्गिर दृष्टि भिःअवलोकनैस्तापंमानसतापंविनोदयअपसारय हेसुमुखिसुवदनेविमुखी भावंदुष्टदृष्टित्वंविमुंचत्यज हेमुग्धेज्ञानशून्ये अहंप्रियःस्वयंआकरणंविनैव उपस्थितःआगतःअतएवमेयचननवंचयनोल्लंघस्व कीदृशःप्रिय अतिश यस्निग्धःमहावत्सलःस्वयमागतःहातुंनोचितामितिभावः

॥ बंधूकद्युतिबांधवोयमधरःस्निग्धोमधूकच्छवि ॥
॥ गंडश्चंडिचकास्तिनीलनलिनश्रीमोचनंलोचनं ॥
॥ नासाभ्येतितिलप्रसूनपदवींकुंदाभदंतिप्रिये ॥
॥ प्रायस्त्वन्मुखसेवयाविजयतेविश्वंसपुष्पायुधः ॥ ५ ॥

अधुनामानापनोदनायतदंगस्तुतिंकरोति बंधूकेति हेचंडिकोपनशीले तवायमधरः बंधूकपुष्पस्यद्युतिः कांतिस्तस्याबांधवोमित्रसदृशश्चकास्तिशो भते तथास्निग्धश्चिक्कणःगंडःकपोलश्चकास्तिकीदृशः मधुकपुष्पवत्छवि

दीप्तिर्यस्यसः तथातवलोचनंनेत्रंनीलनलिनश्रियंनीलोत्पलस्यकांतिंमोच यति तवनासानासिकातिलप्रसूनस्यातिलपुष्पस्यपदवींमार्गंसादृश्यमित्यर्थः अभ्येतिप्राप्नोति हेकुंदाभदंति कुंदपुष्पस्येवाभायेषांतादृशादंतायस्यास्ताह शिहेप्रियेवल्लभेप्रापइतितर्कयामिप्रसिद्धःपुष्पायुधःपुष्पमेवायुधंशस्त्रंयस्यसः का मस्त्वन्मुखसेवयाविश्वंजगद्विजयतेवशीकरोतीत्यर्थः यानिकामस्यपुष्पायुधा नितानिबंधूकमधूकनिलोत्पलतिलकुंदपुष्पादीनित्वन्मुखेवर्त्तंतइतिसयाकार बंधूकइतिदुपहरियामधूकइतिमहुआइतिकन्यकुब्जभाषायां

॥ दृशौतवमदालसेवदनमिंदुमत्यान्वितं ॥
॥ गतिर्जनमनोरमाविधुतरंभमूरुद्वयं ॥
॥ रतिस्तवकलावतीरुचिरचित्रलेखेभ्रुवा ॥
॥ वहोविबुधयौवनंवहसितन्विपृथ्वीगता ॥ ६ ॥

दृशाविति अहोइत्याश्चर्ये हेतन्विसुंदरि त्वंपृथ्विगताभूम्यास्थितापि विबुधयौवतं देवयुवतीनांसमूहंवहसि केनप्रकारेणेत्यतआह तवदृशौन यनेमदेनालसेमंथरे अवलोकनायमंदायतः तववदनंमुखंइंदुमत्याचंद्रबुध्या अन्वितंयुक्तं त्वन्मुखदर्शनेनसादृश्याचंद्रबुद्धिर्भवतीत्यर्थः तवगतिर्गमनंज नमनोरमा तवोरुद्वयंजंघायुग्मंविधुतास्वशोभयातिरस्कृतारंभाकदलीये नतवरतिःसुरतक्रीडाकलावती बहुमकलाकौशलयुक्ता तवभ्रुवौरुचि रान्चित्राणांलेखाययोस्ते यथाचित्रेरूपामालेखाविलिख्यंते तथेति तंद नयापदयोजनयामदालसाइंदुमती मनोरमा रंभाकलावतीचित्रलेखा संज्ञकाःअप्सरसःप्रतिपादिताः पृथ्वीगतेत्यपिच एकस्यामपित्वयिसर्वा सामप्सरसांगुणाःवर्त्तंतइत्याश्चर्यं प्रेयोनामालंकारःपृथ्वीकंचेदंछंदः

॥ प्रीतिंवस्तनुतांहरिःकुवलयापीडेनसार्धंरणे ॥
॥ राधापीनपयोधरस्मरणकृत्कुंभेनसंभेदवान् ॥
॥ पत्रेविभ्यतिमीलतिक्षणमपिक्षिप्रंतदालोकना ॥
॥ द्व्यामोहेनजितंजितंजितमभूत्व्यालोलकोलाहलः ॥ ७ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकविराजश्रीजयदेवकृते ॥
॥ मानिनिवर्णनेचतुरचतुर्भुजोनामदशमःसर्गः ॥ १० ॥

कविःसर्गांतेआशिषंप्रयुंक्ते प्रीतिमिति हरिःकृष्णोवःयुष्माकंगायतांशृण्वतांप्रीतिमानंदंतनुतांविस्तारयतु कीदृशःरणेसंग्रामेकुवलयापीडेनकंसहस्तिनासार्द्धंसह कुंभस्थलेहस्तेनसंभेदवान्संबद्धःअतस्तत्रकुंभेराधापीनपयोधरस्मरणकृत्राधिकाया मांसलस्तनस्मृतियुक्तःहस्तिदर्शनेनपीनकुचस्मरणंयुज्यतएव तदुक्तं सदृशादृष्टिचिंताद्याःस्मृतिजीवस्यबोधकाः पत्रेवाहनेबिभ्यतिभयंगतेसति अथचमीलतिमृतेसतिजितंजितंजितमिति कंससंबंधीव्यालोलश्चचलःकोलाहलः अभूत्जातःकंसोबालेनजितःइतिसर्वैर्जनैःकलकलशब्दःकृतइत्यर्थःवचनकौशलेनमानिनीमानदानात्चतुरःचतुर्भुजःकृष्णोयत्र

॥ सुचिरमनुनयेनप्रीणयित्वामृगाक्षीं ॥
॥ गतवतिकृतवेशेकेशवेकुंजशय्यां ॥
॥ रचितरुचिरभूषांदृष्टिमोषेप्रदोषे ॥
॥ स्फुरतिनिरवसादांकापिराधांजगाद ॥ १ ॥

अधुनाराधांप्रतितत्सखीब्रूते रुचिरमिति कापिसखीप्रदोषेरजनिमुखेस्फुर तिदीप्यमानेसतिप्राप्तेइत्यर्थः राधांजगाद वक्ष्यमाणमितिशेषः कस्मिन्सति केशवेकृष्णेअनुनयेनप्रीतिवचनेन रुचिरंबहुकालंमृगाक्षींराधांप्रीणयित्वा संतोषयित्वा कुंजशय्यांलतागृहशयनंगतवतिसति कीदृशेकेशवेकृतवेषेकृत शृंगारालंकारेराधायाइति कीदृशींराधां रचिताकृतारुचिरामनोहराभूषालं कारोयया कृष्णस्येति अन्योन्यालंकारकरणेनान्योन्यरागःसूचितः कीदृशे प्रदोषे अंधकाराधिक्येनदृष्टिमुष्णातीति दर्शचोरके पुनः कीदृशींराधां निरवसादांनिर्गतः मानसभंगरूपोऽवसादःउपतापोयस्यास्तां

॥ वसंतरागेणरूपकतालेगियते ॥

॥ विरचितचाटुवचनरचनंचरणैरचितप्रणिपातं ॥
॥ संप्रतिमंजुलवंजुलसीमनिकेलिशयनमनुयातं ॥
॥ मुग्धेमधुमथनमनुगतमनुसरराधिके ॥ ध्रु० ॥

वसंतरागः उक्तार्थंगीतेनाह विरचितेति हेराधिके मुग्धेमूढे अनुगतंअनुकू लं मधुमथनंकृष्णं अनुसरअनुगच्छ विरचिताउक्ताचाटुप्रियावचनरचना परंपरायेनतं पुनःकीदृशं चरणपादैरचितःकृतःप्रणिपातःप्रणामोयेनतं त न्मानभंगाय पुनःकीदृशं संप्रतिइदानींमंजुलोमनोहरोऽशोकोवेतसोवात स्यसीमनिपर्यंतेतटे केलिशयनंसुरतार्थशय्यांअनुयातंप्राप्तमित्यर्थः अतस्त्व याशीघ्रंगंतव्यमिति

॥ घनजघनस्तनभारभरेदरमंथरचरणविहारं ॥
॥ मुखरितमणिमंजीरमुपैहिविधेहिमरालविकारं ॥ २ ॥

तांप्रोत्साहयंतीत्वरयति घनेति घनयोर्मांसलयोर्जघनस्तनयोर्भारस्यभरो भाराधिक्यंयस्यास्तत्संबोधनेदरमंथरईषन्मंदश्चरणविहारःपादक्रमोयस्यांक्रियायांमुखरितःशब्दितःमणिमंजीरोमणिसहितमंजीरोयस्यां क्रियायांतंकृष्णमुपैहिउपगच्छअतएवमरालानांराजहंसानांविकारंविलासंविधेहिकुरु

॥ शृणुरमणीयतरंतरुणीजनमोहनमधुरिपुरावं ॥
॥ कुसुमशरासनशासनबंदिनिपिकानिकरेभजभावं ॥ ३ ॥

अन्यमप्युद्दीपनविभावंवर्णयति शृण्विति त्वंरमणीयतरंअतिमनोहरंश्राव्यं तरुणीजनानांमोहनंमधुरिपोःकृष्णस्यरावंवंशशब्दंशृण्वाकर्णय मधुपविरावमितिपाठे भ्रमरशब्दं किंचपिकनिकरे कोकिलसमूहे कुसुमान्येवशरासनंधनुर्यस्यतादृशःकामस्तदाज्ञातयाबंदिनिस्तावकेसति भावंकृष्णेऽनुरागंभजआश्रय हेमानिन्यःमानंत्यक्त्वायूयंभजनंकुरुतेति कोकिला घोषयंतीत्यर्थः

॥ अनिलतरलकिसलयनिकरेणकरेणलतानिकुरंबं ॥
॥ प्रेरणमिवकरभोरुकरोतिगतिंप्रतिमुंचविलंबं ॥ ४ ॥

अनिलेति हेकरभोरु कनिष्ठांतोमणिबंधपर्यंतंकरस्यबाह्यभागस्तद्वदूरुजंघाद्वयंयस्यास्तत्संबोधनं गतिंगमनंप्रतिविलंबंमुंच शीघ्रंगच्छेतियावत् यतः लतानिकुरंबंलतासमूहंअनिलेनतरलश्चंचलोयःकिशलयनिकरः पल्लवसमूहस्तद्रूपेणकरेणहस्तेनतवप्रेरणमिवज्ञापनमिवकरोतिअचेतनालतापित्वांप्रेरयतिकिंपुनरहं

॥ स्फुरितमनंगतरंगवशादिवसूचितहरिपरिरंभं ॥
॥ पृच्छमनोहरहारविमलजलधारममुंकुचकुंभं ॥ ५ ॥

अपिचस्फुरितमिति हेराधेत्वअमुंकुचकुंभंस्तनद्वयंपृच्छ सम्यग्गतिवर्तुलत्वात्काठिन्यत्वाच्चकुंभसाम्यं कीदृशंकुचंकुंभं अनंगस्यकामस्ययेतरंगाविकारास्तद्वशादिवस्फुरितंसकंपं अतएवसूचितःहरेःपरिरंभः आलिंगनंयेनअन्योपिकलशोनद्यांतरंगैःप्रेर्य्यमाणः सकंपोभवति इवशब्दोऽत्रोत्प्रेक्षकाद्योतकःपुनःकीदृशं मनोहरोयःहारःसएवविमलानिर्मलाजलधारायत्र

॥ अधिगतमखिलसखीभिरिदंतववपुरपिरतिरणसज्जं ॥
॥ चंडिरसितरशनारवडिंडिममभिसरसरसमलज्जं ॥ ६ ॥

अधिगतमिति हेचंडि अत्यंतकोपनेइत्याक्षेपेसंबोधनंअखिलसखीभिरपि तवेदं वपुःशरीरंरतिरणेसुरतसंग्रामेसज्जंसन्नद्धं अधिगतंज्ञातंतवमनसिअभिमानोनास्तीत्यर्थः एवंसतिरसिताशब्दितारसनाक्षुद्रघंटिकासैवआरवाडिंडिमोवाद्यविशेषोयस्यांक्रियायांसरसंसोत्कंठंयथास्यात्तथा अलज्जंलज्जारहितंयथास्यात्तथाऽभिसरकृष्णमित्यध्याहारः

॥ स्मरशरसुभगनखेनसखीमवलंब्यकरेणसलीलं ॥
॥ चलवलयक्वणितैरवबोधयहरिमपिनिजगतिशीलं ॥ ७ ॥

स्मरेति हेराधेत्वंकरेणहस्तेनसखींअवलंब्यसलीलंसविलासंयथास्यात्तथा चलगच्छकीदृशेनकरेणस्मरशरवत्कामबाणवत्सुभगानिसुंदराणिनखानियस्मि

नृरणेशास्त्राणिभवतिरतिरणेतुवलयान्येवस्मरस्यशस्त्राणीतिभावः गत्वाच वलयक्वणितैःकंकणशब्दैःहरिंकृष्णंअवबोधय अहमागतेतिज्ञापयेत्यर्थः अ पिक्रियासमुच्चये कथंभूतंहरिंनिजेआत्मनिगतिर्यस्यसनिजगतिः कामस्त स्मिन्शीलसमाधिश्चिंताभ्यंयस्यकामपरवशमित्यर्थः

॥ श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासितवामं ॥
॥ हरिविनिहितमनसामधितिष्ठतुकंठतटीमभिरामं ॥ ८ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेविंशतिमःप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवेनभणितंगीतंहरौकृष्णेविनिहितमारोपितंमनश्चित्तं यैस्तेषांभक्तानांकंठतटींअविरामंसर्वदाअधितिष्ठतु कंठदेशेवसत्वित्यर्थः अ धिशीङ्स्थाशामाधारिकर्म कीदृशंभणितंअधरीकृतःस्वगुणैर्हीनःकृतः मु क्ताहारोयेनपुनःकीदृशंउदासीनतास्वगुणैस्तिरस्कृतावामासुंदरीयेनयद्यपि हारस्यरमणंचकंठदेशस्थितस्ययाशोभातत्प्रदत्वंसभवतितथापितयोरागि णामेवशोभाप्रदत्वंनतुमुमुक्षूणांतत्रापितारुण्यएवनतुसर्वदाजयदेवभणितंतु कृष्णकथात्वेनहारापेक्षयाचाधिकमित्यर्थः

॥ सामांद्रक्ष्यतिवक्ष्यतिप्रियकथांप्रत्यंगमालिंगनैः ॥
॥ प्रीतिंयास्यतिरंस्यतेसखिसमागत्येतिचिंताकुलः ॥
॥ सत्वांपश्यतिवेपतेपुलकयत्यानंदतिस्विद्यति ॥
॥ प्रत्युद्गच्छतिमूर्छतिस्थिरतमःपुंजेनिकुंजेप्रियः ॥ १ ॥

इदानींसखीकृष्णस्यस्नेहातिशयमाह सामामिति हेराधेसाप्रियः कृष्णः

स्थिर: निश्चल:तमःपुंजेअंधकारसमूहेअन्यत्रतस्मिन्निकुंजेलतागृहेत्वांप श्यतिध्यानेनदृष्ट्वापिकिमियंपुरुषंमधुरंवदिष्यतीतिभयात्वेमतेकंपते पुलक यतिअंगानीत्यर्थात् ध्यानेनैवत्वदालिंगनंपरिकल्प्यसरोमांचोभवतीत्यर्थ: ध्यानेनत्वत्सुरतकेलिंपरिकल्प्यास्विद्यति पश्चात्केलिंकृत्वा .उत्थायगंतुंप्रवृत्ता यांत्वयिप्रत्युद्गच्छति प्रत्युत्थानंकरोति तत:ध्यानेनविच्छेदेत्वामदृष्ट्वामूर्छति कीदृश:प्रिय:चिंताकुल: चिंतायुक्त: इतीतिकिं हेसखिसाराधामांद्र क्ष्यतिअनुकूलतयाईक्षते दृष्ट्वाचप्रियकथांमनोहरांकथांवक्ष्यतिवादिष्यति उत्काप्रत्यंगंप्रतिअवयवंप्रति आलिंगनै:प्रीतिंसंतोषंयास्यति प्राप्स्यति समागम्यभिलिन्बारंस्यते मयासहक्रीडिष्यतिइतिप्रश्नसमागम्येतिपूर्वार्द्धस

र्वत्रयोज्यं दीपकालंकार: शार्दूळविक्रीडितंवृत्तं

॥ अक्ष्णोर्निक्षिपदंजनंःश्रवणयोस्तापिच्छगुच्छावलीं ॥
॥ मूर्ध्निश्यामसरोजदामकुचयोःकस्तूरिकापत्रकं ॥
॥ धूर्तानामभिसारसत्वरत्हृदांविष्वक्निकुंजेसखि ॥
॥ ध्वांतंनीलनिचोलचारुसुदृशांप्रत्यंगमालिंगति ॥ २ ॥

गमनकालयोग्यंअंधकारंवर्णयति अक्ष्णोरिति हेसखिराधेध्वांतंअंधकार: सुदृशांनायिकानांप्रत्यंगंप्रत्यवयवंआलिंगतिआश्लिष्यति किंकुर्वन् अक्ष्णो र्नेत्रयोरंजनंकज्जलंनिक्षिपत्विन्यस्यत् श्रवणयो:कर्णयो: तापिच्छगुच्छाव लींतमालपुष्पस्तबककर्णपूरपंक्तिंनिक्षिपत् कुचयो:स्तनयो: कस्तूरिकाप त्रकंमृगमदपत्रावलींनिक्षिपन्मस्तकेश्यामसरोजदामनीलकमलमालांनिक्षि पत् कीदृशीनांसुदृशांधूर्तानांपरिवंचकानां पुन:कीदृशीनांविष्वक्सर्वत्रनि कुंजेलतागृहे अभिसारसत्वरंगमनायसाहसंहृदयंयासांतास्तासां कीदृशंध्वांतं

नीलनिचोलवत् श्यामवस्त्रवत् चारु सदृशमित्यर्थः नीलवस्त्रस्थानेध्वांतंजा तमित्यर्थः अतोभूषणादिनिर्माणेनायिकालातिक्रमोनयुक्तइतिभावः

॥ काश्मीरगौरवपुषामभिसारिकाणा ॥
॥ माबद्धरेखमभितोमणिमंजरीभिः ॥
॥ एतत्तमालदलनीलतमंतमिस्रं ॥
॥ तत्प्रेमहेमनिकषोपलतांतनोति ॥ ३ ॥

अंधकारमेववर्णयति काश्मीरेति हेराधेएतत्तमिस्रंअंधकारःतत्प्रेमतासा मभिसारिकाणांयत्प्रेमप्रीतिस्तदेवहेमसुवर्णंतस्यनिकषोपलतां घर्षणपाषा णतांतनोतिविस्तारयाति कीदृशंतमिस्रंकाश्मीरकुंकुमंतद्वद्गौरंपीतंवपुर्यासां तासामभिसारिकाणांस्त्रीणांमंजरीभिःमणिकिरणैःअभितःसर्वतःआबद्धाऽ तरेखायस्मिन्तमालदलंनूतनपत्रंतद्वन्नीलतमंअतिश्यामं कांतार्थिनीतुयाया तिसंकेतंसाभिसारिकेत्यमरः इत्याभिसारिकालक्षणं अभिसारिकाणांप्रेमपरि क्षासमयस्त्वयमेव यदंधतमसिगमनमिति

॥ हारावलीतरलकांचनकांचिदाम ॥
॥ केयूरकंकणमणिद्युतिदीपितस्य ॥
॥ द्वारेनिकुंजनिलयस्यहरिंनिरीक्ष्य ॥
॥ व्रीडावतीमथसखीनिजगादराधां ॥ ४ ॥

हारावलीति अथानंतरं सखीराधांनिजगाद पुनरपिउवाचकथंभूतांराधांनि कुंजनिलयस्यलतागृहमेवनिलयंनिभृतगृहंतस्यद्वारेहरिंकृष्णंनिरीक्ष्यदृष्ट्वा भी

डावर्तीसलज्जांअस्मिन्मंयाकतीनिनिष्ठुराणिवचांसिउक्तानिसंप्रतितत्समक्षं कथयामीतिलज्जा कीदृशस्यनिलयस्य मुक्काहारमध्यद्युमणेःद्युत्याकांचनकां चीदाम्नःसुवर्णकांच्यारसनायाःकेयूरस्यबाहुभूषणद्युत्याःस्पुएतेषुखचितायेम णयस्तेषांद्युत्यास्युयेमणयस्तेषांद्युत्यादीपितस्यप्रकाशितस्यएतेनध्वांतेपिदर्श नयोग्यताउक्ता

॥ वराडीरागेणआडवतालेगीयते ॥

॥ मंजुतरकुंजतलकेलिसदने ॥ प्रविशराधे
॥ माधवसमीपमिहविलस ॥ रतिरभसहसितवदने ॥ १ ॥

तदेवगीतेनाह वराडिरागे मंजुतरेति हेराधेरतिरभसेनसुरतोत्साहेनहसि तं हास्ययुक्तंवदनंमुखंयस्यास्तत्संबोधनं इहअस्मिन्मंजुतरंमनोहरंनिकुंजा भ्यंतरदेशस्तदेवकेलिसदनंक्रीडागृहंतस्मिन् माधवसमीपंप्रविशगच्छपश्चा द्विलसक्रीडांकुरु

॥ नवभवदशोकदलशयनसारे ॥
॥ प्र० ॥ कुचकलशतरलहारे ॥ २ ॥

अपिच नवेति हेकुचकलशयोश्चंचलहारोमुक्ताहारोयस्यास्तत्संबोधनं हे राधेइहक्रीडागृहेमाधवसमीपंप्रविशविलसच कीदृशे इह नवानिनूतना निभवंतियानिअशोकदलानिपर्णानितत्कृताशय्या कृष्णशय्यातदेवसारोम हाधनंयस्मिन्

॥ कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे ॥
॥ प्र० ॥ कुसुमसुकुमारदेहे ॥ ३ ॥

कुसुमेति हेकुसुमकसुकुमारदेहोयस्यास्तत्संबोधनं कीदृशेइह कुसुमचयेनपुष्प समूहेनरचितंकृतं शुचिअनुपहतंनायिकांतरेणानुपभुक्तंयद्वासगृहंतत्रविलस

॥ मृदुचलमलयपवनसुरभिशीते ॥
॥ प्र० ॥ रसवलितललितगीते ॥ ४ ॥

मृदुचलेति हेरसवलितंकृतंललितंमनोहरंगीतंययातत्संबुद्धिः हेराधे इह केलिसदनेविलस कीदृशेइह चलश्चंचलोयोमलयपवनस्तेनसंपर्कवशा त्सुरभिएवंभूतंसत्शीतलंतस्मिन्

॥ विततबहुवल्लिनवपल्लवघने ॥
॥ प्र० ॥ चिरमीलितपीनजघने ॥ ५ ॥

विततेति हेचिरमीलिते बहुकालेअन्योन्यसंबंधे पीनेमांसलेजघनेयस्या स्तत्संबुद्धिः हेराधेइहविलस कीदृशेइह वितताइतस्ततोवीशीर्णाबहुवल्लयः वल्यस्तासांनवपल्लवास्तैर्घनेनिबिडे शयनमित्यध्याहरः निबिडशयनेत्यर्थः

॥ मधुमुदितमधुपकुलकलितरावे ॥
॥ प्र० ॥ मदनरभसरसभावे ॥ ६ ॥

मध्विति हेमदनरभसःकामरभसःशृंगारभावोऽभिप्रायोयस्यास्तत्संबुद्धिः की दृशेइह मधुनिपुष्परसेमीलितानितत्पानार्थमित्यर्थः यानिमधुपकुलानिभ्रमर समूहास्तैःकलितःकृतोरावःशब्दोयस्मिन्

॥ मधुतरलपिकनिकरनिनदमुखरे ॥
॥ प्र० ॥ दशनरुचिरुचिरशिखरे ॥ ७ ॥

मधुतरलेति हेदशनरुचिरे तवदंतदीप्तिरेवरुचिरांशिखरंमाणिक्यविशेषो यस्यास्तत्संबुद्धिः कीदृशेइह मधुनापुष्परसेनतरलश्चंचल:पिकनिकरोभ्रम रसमूहस्तस्यनिनदेनशब्देनमुखरेशब्दायिते पक्वदाडिमबीजाभंमाणिक्यंशिख रंविदुःइतिशाश्वतः

॥ विहितपद्मावतीसुखसमाजे ॥
॥ कुरुमुरारेमंगलशतानिभणतिजयदेवकविराजराजे ॥८ ॥
॥ इतिश्रीगीतगोविंदेएकविंशतिमःप्रबंधः ॥

विहितेति हेमुरारेकृष्णत्वंजयदेवकविराजेमंगलशतानिकुरु कीदृशे जय देवकविराजे विहितःकृतःपद्मावत्याःस्वस्त्रियःसुखसमाजःसभासमूहोयस्मिन् एतेनस्वनायिकायामेवप्रेमातिशयोदर्शितः नत्वन्यस्याः पुनःकीदृशे भण तिचगुणान्वदति क्वचित्प्रविशराधेमाधवसमीपभणितेतिपाठः

॥ त्वांचित्तेनचिरंवहन्नयमतिश्रांतोभृशंतापितः ॥
॥ कंदर्पेणचपातुमिच्छतिसुधासंबाधबिंबाधरं ॥
॥ अस्यांकंतदलंकुरुक्षणमिहभ्रूक्षेपलक्ष्मीलव ॥
॥ क्रीतेदासइवोपसेवितपदांभोजेकुतःसंभ्रमः ॥ १ ॥

त्वामिति हेराधे अयंकृष्णस्तवसुधाऽमृतेनसंबाधंगहनंबिंबाधरंपातुमिच्छति कीदृशःकृष्णःयतःचित्तेनमनसात्वांचिरंवहन् अतिश्रांतः यतःकंदर्प्पेणभृशं तापितःअन्योपिभारवाहीसूर्येतापितश्चजलानिपातुंइच्छतितद्वदित्यर्थः तत्त स्मादस्यकृष्णस्यांकंक्रोडंक्षणंमुहूर्तमात्रंअलंकुरुभूषय तत्समीपंगंतुंविमेमील्व

तआह इहकृष्णेसंभ्रमःभयंकुतःकीदृशेइह दासइव सेवकइवास्थिते पुनः कीदृशेभ्रूक्षेपःकटाक्षक्षेपःसएवलक्ष्मीः संपत्द्रव्यंतेनलवक्रीतेनूतनःक्रीतोदा सोऽतिभीतोभवतीतिभावः अतएवउपसेवितंपदांभोजंचरणकमलंयेन

॥ सांससाध्वससानंदगोविंदेलोललोचना ॥

॥ सिंजानामंजुमंजीरंप्रविवेशनिवेशनं ॥ २ ॥

सेति साराधानिवेशनंलतागृहंप्रविवेश सखीवचनात् कीदृशीराधा ससाध्वसंविदग्धःकृष्णःकथंमयारंजनीयइति सानंदसहर्षंचइतिनैकट्यात् गोविंदेकृष्णेलोलेलोचनेयस्याः सलज्जत्वात् पुनःकीदृशीमनोहरशब्द युक्तंमंजीरनूपुरंसिंजाना गमनवशात् सशब्दंकुर्वंती क्वचित्साध्वस सानंदगोविंदइतिपाठःतदाससाध्वसःपूर्वापराधात्सानंदःराधायाःआगमना त्एवंनागरयोःसमागमेरसोत्पत्तिरुक्ता

॥ वराडीरागेणरूपकतालेगीयते ॥

॥ राधावदनविलोकनविकासितविविधविकारविभंगं ॥

॥ जलनिधिमिवविधुमंडलदर्शनतरलिततुंगतरंगं ॥ १ ॥

॥ हरिमेकरसंचिरमभिलषितविलासं ॥

॥ सांददर्शगुरुहर्षवशंवदवदनमनंगनिवासं ॥ धृ०

लीलागृहप्रवेशंनिरूप्येदानींदर्शनमहोत्सवेनरसविक्रियांगीतेनाह वराडीरा गःरूपकतालः साराधाएवंभूतंहरिंददर्शसप्तपद्यांसर्वाणिहरिविशेषणानि की दृशंहरिं राधावदनाविलोकनेसविकासितःप्रकाशितःविविधःनानाप्रकारःवि भागःविभंगोकटाक्षादिरचनायेनतं पुनःकीदृशं जलनिधिसमुद्रमिवस्थितं

कीदृशंजलनिधिं विधुमंडलदर्शनेनचंद्रमंडलालोकेनतरलिताश्चंचलीकृताः तरंगाःकल्लोलायस्यतं पुनःकीदृशंएकरसं · एकस्यांराधायामेवरसःप्रीतिर्यस्यतं पुनःकीदृशंचिरंबहुकालंअभिलषितःप्रार्थितःविलासःकेलिर्येनतं पुनः कीदृशं गुरुहर्षस्यातिशयस्यहर्षस्यवशंवदंअधीनंवदनंमुखंयस्यसानंदमुखमित्यर्थः पुनःकीदृशं अनंगस्यकामस्यनिवासस्थानभूतंकंदर्पकोटिलावण्यमित्यर्थःअत्रागाधशृंगाररसाश्रयत्वेनकृष्णस्यजलनिधिसाम्यं राधामुखस्याल्हादकारित्वादिनाचंद्रसाम्यंबोध्यं उपमालंकारश्च

॥ हारममलतरतारमुरसिदधतंपरिलंबितदूरं ॥
॥ स्फुटतरफेनकदंबकरंबितमिवयमुनाजलपूरं ॥ २ ॥

हारमिति पुनःकीदृशं हारंमुक्ताहारंदधतंधारयंतंउरसिहृदये कीदृशं हारं अमलतरतारंअत्यंतविशुद्धबृहत्तरं पुनःकीदृशं स्फुटतरोयोफेनकदंबस्तेनकरंबितंमिश्रितंयमुनाजलपूरमिव श्रीकृष्णश्यामत्वाद्यमुनाप्रवाहसाम्यं हारशुभ्रत्वात्फेनसाम्यंबोध्यं

॥ श्यामलमृदुलकलेवरमंडनमधिगतगौरदुकूलं ॥
॥ नीलनलिनमिवपीतपरागपटलभरवलयितमूलं ॥ ३ ॥

श्यामलेति श्यामलंकृष्णंमृदुलंकोमलंकलेवरमंडनंशरीरालंकारोयस्यतं पुनः कीदृशं अधिगतंपरिहितंगौरदुकूलंपीतवस्त्रंयेम कमिव नीलोत्पलमिवेत्यर्थः कीदृशंनीलनलिनं पीतपरागानांकुंकुमरेणूनांपटलस्यसमूहस्यभरः अतिशयस्तेनवलयितंवेष्टितंमूलंयस्यतत्तथा

॥ तरलदृगंचलचलनमनोहरवदनजनितरतिरागं ॥
॥ स्फुटकमलोदरखेलितखंजनयुगमिवशरदितडागं ॥ ४ ॥

तरलेति कीदृशंहारिं तरलश्चंचलोयोकटाक्षस्तस्यचलनेनमनोहरंसुंदरंय द्वदनंतेनजनितउत्पादितोरसोरागोऽभिलाषोऽर्थात्नारीणांयेन नारीणा मतिकामकरमितिभावः कमिव शरदिशरत्कालेतडागमिव कीदृशंत डागं स्फुटकमलस्यविकाशितपद्मस्योदरमध्येखेलितंक्रीडितंखंजनयोर्युग्मं युगलंयत्रतंयथाशरत्कालेखंजनवर्णनमुचितमेव

॥ वदनकमलपरिशीलनमीलितमिहिरसमकुंडलशोभं ॥

॥ स्मितरुचिरुचिरसमुल्लसिताधरपल्लवकृतरतिलोभं ॥ ५

वदनेति वदनकमलस्यपरिशीलनायमीलितेमिहिरसमसूर्यतुल्येयेकुंडलेता भ्यांशोभायस्यतंतथा पुनःकीदृशं स्मितरुचिरोहास्यदीप्तिसुभगःसमुज्वलि तोदीप्यमानोयोऽधरपल्लवस्तेनकृतोरतौलोभोयुवतीनांरताभिलाषोयेनतं तथा तत्पक्षेत्वयिरतिलोभमित्यत्रगमकत्वात्समासः

॥ शशिकिरणच्छुरितोदरजलधरसुंदरकुसुमसुकेशं ॥

॥ तिमिरोदितविधुमंडलनिर्मलमलयजतिलकनिवेशं ॥ ६

शशिकिरणेति कीदृशंहारिंशशिकिरणनचंद्रदीप्त्याछुरितंमंडितंसुंदरमभ्यं तरंयस्य जलधरस्यमेघस्यतद्वत्सुंदराःपुष्पसहिताःकेशाःयस्यतं अत्रकेशा नांश्यामतयामेघसाम्यं तत्रस्थकुसुमानांचमेघांतश्चारिचंद्रकिरणसाम्यंबो ध्यं पुनःकीदृशंतिमिरेऽधकारेउदितउत्थितोयोविधुमंडलश्चंद्रबिंबस्तद्व न्निर्मलंमलयजतिलकंचंदनबिंदुस्तस्यानिवेशोऽवस्थानंयत्रतं शृंगारिणां नागराणांतिलकंवर्तुलमेवेतितस्यचंद्रसाम्यंचंद्रोदयेतिमिरस्यासंभवादभूतोप मेयंबोध्या

॥ विपुलपुलकभरदंतुरितंरतिकेलिकलाभिरधीरं ॥
॥ मणिगणकिरणसमूहसमुज्वलभूषणसुभगशरीरं ॥ ७ ॥

विपुलेति कीदृशंहरिं विपुलोऽधिकोयःपुलकभरोरोमांचातिशयःस्तेनदंतुरितंनिम्नोन्नतंव्याप्तमित्यर्थः पुनःकीदृशं रतिकेलिकलाभिःसुरतक्रीडाकथाभिरधीरंचंचलं पुनःकीदृशं मणिगणानांकिरणसमूहेनसमुज्वलंदीप्यमानंयद्भूषणंतेनसुभगंसुंदरंशरीरंयस्यतंतथा

॥ श्रीजयदेवभणितविभवद्विगुणीकृतभूषणभारं ॥
॥ प्रणमतहृदिविनिधायहरिंभवजलसुकृतोदयसारं ॥ ८ ॥

श्रीजयदेवेति श्रीजयदेवस्यभणितविभावेन भाषितप्रपंचेनद्विगुणीकृतस्यालंकारस्यभारोयस्यतंहरिं हेकृष्णभक्ताःप्रणमतनमस्कुरुत किंकृत्वा सुचिरंचिरकालंहृदिविनिधायस्थाप्य कथंभूतंहरिं सुकृतस्ययोउदयस्तस्यसारं यद्वा सुकृतोदयएवसारोधनंयस्मात्तं

॥ अतिक्रम्यापांगंश्रवणपथपर्यंतगमन ॥
॥ प्रयासेनेवाक्ष्णोस्तरलतरतारंपतितयोः ॥
॥ इदानींराधायाःप्रियतमसमालोकसमये ॥
॥ पपातस्वेदांवुप्रसरइवहर्षाश्रुनिकरः ॥ १ ॥

एवंभूतस्यकृष्णस्यदर्शनाद्राधायास्तदानींकिंजातमितिहरिराहअतिक्रम्येति इदानींप्रियतमसमालोकसमयेप्रवाहसदृशःराधायाःहर्षाश्रुनिकरः सात्विकभावेननेत्रांबुपूरःपपाततत्रोत्प्रेक्षते अपांगंनेत्रप्रांतंअतिक्रम्योल्लंघ्य श्रवणप

यस्यकर्णमार्गस्यपर्यंतगमनंयेनतेनयःप्रपातस्तेनैवाक्ष्णोःस्वेदांबुप्रसरोभूत्
कीदृशयोरक्ष्णोः तरलतरतारंचंचलाक्षकनीनिकंयथास्यात्तथापतितयोः
अन्यस्यापिगमनेनभ्रमोभवतितेनचपततितद्वत्

॥ भजंत्यास्तल्पांतंकृतकपटकंडूतिपिहिते ॥
॥ स्मितेयातेगेहाद्बहिरिवहितालीपरिजने ॥
॥ प्रियास्यंपश्यंत्याःस्मरशरवशाकूतसुभगं ॥
॥ सलज्जायालज्जाव्यगमदिवदूरंमृगदृशः ॥ २ ॥

भजंत्याइति मृगदृशःमृगाक्ष्याःराधायाःलज्जापिदूरंव्यगमदिवगतेव की दृश्याःराधायाःअवहितःसावधानोय आलीपरिजनःसखीसेवकवर्गस्तस्मिन् गेहाद्बहिःयातेगतेसति तल्पांतंशय्यापर्यंतंभजंत्याःप्राप्नुवत्याः कीदृशेपरि जनेकृताकपटेनकर्णादिकंडूतिःकंडूयनंतेनपिहितंछादितंहास्यंयेन पुनः कीदृश्याः प्रियास्यंकृष्णमुखंपश्यंत्याः कीदृशंप्रियास्यंस्मरशरवशंकाम बाणाधीनंआकूतंसुरताभिप्रायस्तेनसुभगंमनोहरं कामविकारहावभावा दिमनोहरमित्यर्थः पुनःकीदृश्याःसलज्जायाःलज्जासहितायाःतस्याश्चेष्टंदृ ष्ट्वावचनांतरेणअपृष्ट्वाबहिर्गमनात्सखीनांसाम्यत्वंसर्वाःसख्योगताःइतिकथम त्रस्थातव्यमितिलज्जापिगतेतिभावः

॥ जयश्रीविन्यस्तैर्महितइवमंदारकुसुमैः ॥
॥ स्वयंसिंदूरेणद्विपरणमुदामुद्रितइव ॥
॥ भुजापीडक्रीडाहतकुवलयापीडकारिणः ॥
॥ प्रकीर्णासृग्बिंदुर्जयतिभुजदंडोमुरजितः ॥ ३ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येकविराजश्रीजयदेवकृते ॥
॥ सानंदगोविंदोनामैकादशःसर्गः ॥

जयेती मुरजितःकृष्णस्यभूजदंडोदंडाकारबाहुर्जयतिसर्वोत्कर्षेणवर्त्तते भक्तानांरक्षणार्थमितिशेषः दंडशब्देनआजानुबाहुत्वंद्योतितं कीदृशोभुजदंडः प्रकीर्णाःसर्वत्रलग्नाः अमृग्बिंदवोरक्तबिंदवोयास्मिन् अतएवकुवलयापीडसंग्रामसंतोषेण स्वयंसिंदूरेणमुद्रितइर्वाचित्रितइव द्विपस्थोत्सिंदूरेणमुद्रितस्तर्हिमदीयोबाहुरपिसिंदूरमुद्रितोभवतु पुनःकीदृशइव जयश्रियाजयलक्ष्म्याविन्यस्तैर्विक्षिप्तैः मंदारकुसुमैःपारिजातपुष्पैर्महितइवपूजितइवजयिनःशूरस्योपरिपुष्पवृष्टिरुचिता कीदृशस्यमुरजितःभुजापीडस्यबाहुदंडस्य क्रीडयाहतःकुवलयापीडनामाकरीहस्तीयेन अनेनसामर्थलक्षणोनायकगुणउक्तः एवंभूतेभुजदंडेगाढालिंगनादिनाश्रीराधायाःनिःशंकक्रीडनंसूचितमितिभावः अत्रोत्प्रेक्षालंकारः सानंदोराधासमागमेन सौंदर्येतिक्षेपकः

॥ गतवतिसखीवृंदेमंदत्रपाभरनिर्भर ॥
॥ स्मरशरवशाकूतस्फीतास्मितस्नपिताधरां ॥
॥ सरसमनसंदृष्ट्वाराधांमुहुर्नवपल्लव ॥
॥ प्रसवशयनेविक्षिप्ताक्षीमुवाचहरिःप्रियां ॥ १ ॥

गतवतीति अथहरिःकृष्णःप्रियांवल्लभांराधांसरसमनसंरसोनुरागस्तत्सहितंमनोयस्यास्तांदृष्ट्वा उवाचवक्ष्यमाणमितिशेषः कस्मिन्सतिसखीवृंदेसखीसमूहेगतवतिसति कीदृशींराधांमंदोल्पोयोत्रपाभरोलज्जाभरस्तेननिर्भरोतिशयितोयःस्मरस्तत्परवशस्तदायत्तो आकूतोभिप्रायस्तेनस्फीतंप्रवृद्धंय

तरिंतमीषद्धासितंतेनस्नपितौव्याप्तावधरौयस्यास्तां अथमदकूरइतिस्मर विशेषणं पुनःकीदृशो मुहुःपुनःपुनःनवपल्लवप्रसवशयनेनवपल्लवपुष्पमये शयनेविक्षिप्ताक्षीनिहितनयनांशय्यालोकनेनसुरतेच्छाध्वन्यते अस्मिन्सर्गे स्वाधीनभर्तृकानायिकावर्ण्यते यस्यारतिगुणाकृष्टःपतिःपार्श्वंनमुंचति वि

चित्रविभ्रमासक्तासास्यात्स्वाधीनभर्तृका

॥ विभासरागेणएकतालीतालेगीयते ॥

॥ किसलयशयनतलेकुरुकामिनिचरणनलिनविनिवेशं ॥

॥ तवपदपल्लववैरिपराभवमिदमनुभवतुसुवेशं ॥

॥ क्षणमधुनानारायणमनुगतमनुसरभोराधिके ॥ध्रु० ॥ १ ॥

किशलयेति विभासरागःतल्लक्षणं स्वच्छंदसंमानितपुष्पचापःप्रियाधरस्वा दुसुखातितृप्तः पर्यंकमध्यास्यरुतेप्रवेशोभासोविपूर्वःकिलहेमगौरःइति हेरा धेअधुनाक्षणं अनुगतंआधीनंमांनारायणंअनुसरअनुगच्छ अनुसरणप्रकार माह हेकामिनि कामुकेत्वंकिशलयैराचितशयनेशय्यातले उपरिभागे चरणनलिनस्यविनिवेशंपादपद्मस्यार्पणंकुरु इदंकिशलयशयनंतवपदपल्लवे नवैरीतस्मात्पराभवंतिरस्कारंअनुभवतुप्राप्नोतु तवपदपल्लवस्यकांतिहर णात्शत्रुमस्तकेहिचरणादीयते कीदृशंइदं सुवेशंअपिपत्रचरनादिनाऽलं

कृतमपि

॥ करकमलेनकरोमिचरणमहमागमितासिविदूरं ॥

॥ क्षणमुपकुरुशयनोपरिमामिवनूपुरमनुगतिशूरं ॥ २ ॥

हेराधे अहंकरकमलेनतेचरणंकरोमिसंवाहयामि धातूनामनेकार्थत्वात्

यतःत्वंविदूरंआगमितासि मयाआनीतासि दूरागतस्यचरणसंवाहनमुचितं त्वंशयनोपरिक्षणंनूपुरंउपकुरु कमिव अनुगतिशूरंतवानुसरणेशूरंमामिव यथाआलिंगनादिनामामुपकरोपितथानूपुरमपिशय्यातलमलंकुरुइतिभावः

॥ वदनसुधानिधिगलितममृतमिवरचयबचनमनुकूलं ॥
॥ विरहमिवापनयामिपयोधररोधकमुरसिदुकूलं ॥ ३ ॥

वदनेति त्वंअनुकूलंवचनंवाक्यं अमृतमिवरचयवदकीदृशं वदनमेवसुधानिधिश्चंद्रस्तस्माद्गलितमुत्पन्नं अनंतरं उरसिवक्षसिवर्त्तमानंदुकूलंपटवस्त्रं विरहमिवअपनयामिस्फोटयामीत्यर्थः कीदृशं पयोधररोधकस्तनाच्छादकंविरहपक्षेस्तनाश्लेषप्रतिबंधकं

॥ प्रियपरिरंभणरभसवलितमिवपुलकितमन्यदुरापं ॥
॥ मदुरसिकुचकलशंविनिवेशयशोषयमनसिजतापं ॥ ४ ॥

कुटिलमवलोकयंतीमतिविह्वलःसन्नाह प्रियेति हेराधेत्वंमदुरसिममवक्षसिकुचकलशंविनिवेशयस्थापय स्तनकलशार्पणेन मनसिजतापंकामपीडां शोषय खंडय कीदृशंप्रियपरिरंभणायममालिंगनायरभसोत्साहेनवलितमिवसंमुखमिव पुनःकीदृशं संजातरोमांचं पुनःकीदृशंअतिदुःखेनप्राप्यतेइतिदुरापं सजलकुंभक्षेपेणतापशांतिर्युज्यतएव

॥ अधरसुधारसमुपनयभामिनिजीवयमृतमिवदासं ॥
॥ त्वयिविनिहितमनसंविरहानलदग्धवपुषमविलासं ॥ ५ ॥

त्वदेकजीवनंमांत्वमेवजीवयेत्याह अधरेति हेभामिनि कामकुशलेत्वंअ

धररसंओष्ठामृतरसं उपनयदेहि अनेनदासंसेवकंमांमृतमिवजीवय कीदृ
शं त्वयिविनिहितमनसंदत्तमानसं पुनःकीदृशं विरहानलेनावियोगाभि
नादग्धंवपुःशरीरंयस्यअतएवाविलासंनिश्चलंमृतस्तुनिश्चलोभवति

॥ शशिमुखिमुखरयमणिरसनागुणमनुगुणकंठनिनादं ॥
॥ ममश्रुतियुगुलेपिकरवविकलेशमयचिरादवसादं ॥ ६ ॥

चाटुकेनप्रसन्नांप्रत्याह शशीति हेशशिमुखिचंद्रवदनेत्वंमणिरसनागुणंम
णियुक्तकांचीदाममुखरयशब्दितंकारय कीदृशं अनुगुणःसदृशः कंठनिना
दोयस्य कंठगीतनादसदृशमित्यर्थः तेनशब्देनत्वंममश्रुतियुगलेकर्णयुग्मेचि
रात्तवविरहेणयोवसादःखेदस्तंशमयनाशय खेदकारणमाह कीदृशेश्रुतियु
गलेपिकरुतैःकोकिलशब्दैर्विकलेदुःखितेविरहिणोहिपिकरुतंदुःसहंभवति

॥ मामतिविफलरुषाविफलीकृतमवलोकितुमधुनेदं ॥
॥ मीलतिलज्जितमिवनयनंतवविरमविसृजरतिखेदं ॥ ७ ॥

किंचिदवलोकयंतीमाह मामिति हेराधेतवेदंनेत्रंनयनंअधुनामामवलो
कितुंद्रष्टुंलज्जितमिवमीलितमिव धत्ते कीदृशंमां अतिविफलरुषाअति
विफलकोपेनविफलीकृतंदुःखितंनयनविशेषणंवा विकलीकृतंकर्णांतरंप्रापि
तंअतएवरोषाद्विरमविरक्ताभवरतिखेदंक्रीडादैन्यंविसृजत्यज कोपंत्यक्त्वा
मयासहरमणंकुर्वित्यर्थः

॥ श्रीजयदेवकवेरिदमनुपदनिगदितमधुरिपुमोदं ॥
॥ जनयतुरसिकजनेषुमनोरमरतिरसभावविनोदं ॥ ८ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेत्रयोविंशतिमःप्रबंधः ॥

प्रीति श्रीजयदेवेनभणितमिदंगीतंरासिकजनेषुशृंगाररसलोकेषुमनोरमंम नःप्रीतिकरं रतिःसंभोगःरसःशृंगाररसःभावाःसंचारिसात्विकादयस्तेतेषां विनोदंकौतुकंजनयतुउत्पादयतुकीदृशमिदं अनुपदंपदेपदेनिगदितंउक्तंमधु रिपोःकृष्णस्यमोदोहर्षोयत्रगीतं

॥ प्रत्यूहःपुलकांकुरेणानिबिडाश्लेषेनिमेषेणच ॥
॥ क्रीडाकूतविलोकितेधरसुधापानेकथाकेलिभिः ॥
॥ आनंदाधिगमेनमन्मथकलायुद्धेपियस्मिन्नभू ॥
॥ दुद्भूतःसतयोर्बभूवसुरतारंभःप्रियंभावुकः ॥ १ ॥

इदानींसुरतारंभंनिरूपयति प्रत्यूहइतितयोः राधाकृष्णयो सःसुरतारंभः प्रियंभावुकःप्रियंभवितुंशीलंयस्यसः उद्भूतःप्रकटोबभूव सकः यस्मिन्सुरता रंभेनिबिडाश्लेषेगाढालिंगनेकर्तव्ये पुलकांकुरेणरोमोद्गमेनप्रत्यूहः विघ्नोऽ भूत् व्यवधानकर्तृत्वाद्रोमोद्गमस्य यस्मिन्सुरतारंभेक्रीडाकूतविलोकिते क्रीडासुअभिप्रायपूर्वकंयद्विलोकितंतस्मिन्कर्तव्ये निमेषेणपक्ष्मचलनेनप्रत्यू होभूत् यस्मिन्नधरसुधापानेओष्ठामृतपानेकर्तव्ये कथाकेलिभिः प्रत्यूहोभूत् अपिसमुच्चयेयस्मिन् मन्मथकलायुद्धेकामकलान्वितसुरतसंग्रामेकर्तव्ये आ नंदाधिगमेनआनंदप्राप्त्याप्रत्यूहोभूत्प्रीत्याआनंदप्राप्तिः

॥ दोर्भ्यांसंयमितःपयोधरभरेणापीडितःपाणिजै ॥
॥ राविद्धोदशनैःक्षताधरपुटःश्रोणितटेनाहतः ॥
॥ हस्तेनानमितःकचेधरमधुस्यंदेनसंमोहितः ॥
॥ कांतःकामपितृप्तिमापतदहोकामस्यवामागतिः ॥ २ ॥

तदेवविपरीताख्यंउक्तिवैचित्र्येणकथयति दोर्भ्यामिति कांतःकृष्णःका मपिअनीर्वचनीयांतृप्तिंसंतोषमापिप्रापत् कीदृशःकृष्णः दोर्भ्यांहस्ताभ्यांसंयमि तःबद्धःअर्थान्नायिकायाःपुनःकीदृशः पयोधरभरेणस्तनभरेणपीडितःपाणि जैर्नखैराविद्धःखंडितःदशनैर्दंतैः क्षतमधरपुटंयस्यसः पुनःकीदृशःश्रोणीतटे नकटिप्रदेशेनाहतस्ताडितः कचेकेशबंधेहस्तेनआनमितःनम्रीकृतःपुनःकी दृशःअधरमधुस्पंदेनअधरामृतरसेनमोहितः यत्क्रोधजनकंतदेवातिसंतोषका रकमतएव कामस्यमदनस्यवामाविपरीतैवगतिरित्यर्थः

॥ मारांकेरतिकेलिसंकुलरणारंभेतयासाहस ॥
॥प्रायंकांतजयायकिंचिदुपरिप्रारंभियत्संभ्रमात् ॥
॥ निष्पंदाजघनस्थलीशिथिलितादोर्वल्लिरुत्कंपितं ॥
॥ वक्षोमीलितमाक्षिपौरुषरसःस्त्रीणांकुतःसिद्ध्यति ॥ ३ ॥

तदेवपुनःकथयति मारांकेइति मारांकेमारांकसंज्ञकेरतिकेलिसंकुलरणा रंभेसुरतक्रीडातुमुलयुद्धारंभे तयाराधया यत्संभ्रमात्कांतजयाय कृष्ण जयार्थं साहसप्रायंकिंचिदुपरि विपरीतरतंप्रारंभिआरब्धंतदेवजघनस्थली निस्पंदास्तब्धाजातादोर्वल्लीभुजलताशिथिलाजाता वक्षस्थलमपिकंपयुक्त मभूत् तथाअक्षिनेत्रयुग्मंमीलितमभूत् अतएवस्त्रीभिरतिसाहसात्प्रारब्धम पिपौरुषंकुतःसिद्ध्येन्नैवसिद्ध्यतीत्यर्थः

॥ तस्याःपाटलपाणिजांकितमुरोनिद्राकषायेदृशौ ॥
॥ निर्धूताधरशोणिमाविलुलितस्रस्तस्रजोमूर्धजाः ॥
॥ कांचीदामदरश्लथांचलमितिप्रातर्निखातैर्दृशो ॥
॥ रेभिःकामशरैस्तदद्भुतमहोपत्युर्मनःकीलितं ॥ ४ ॥

तस्याइति एभिःपूर्वोक्तैःकामशरैर्यत्पत्युःस्वामिनोमनःकीलितंविद्धं एत दद्भुतमाश्चर्यमभूत् कथंभूतैःकामशरैःप्रातःकालेदृशोर्नेत्रयोर्निखातैरारोपितैः इतीतिकिं तस्याराधायाउरःपाटलपाणिजैःश्वेतरक्तनखैश्चिन्हितं तस्यानिद्राकषायेनिद्रालोहितेदृशौनेत्रे तस्यानिर्धूतःपतिः अधरशोणिमाअधरलौहित्यं तस्याविलुलितामालाःस्रस्ताःशिथिलितास्रजोमालायेभ्यस्तेमूर्द्धजाःकेशाः दरःईषत्श्लथंशिथिलंअंचलंवस्त्रंयस्य तादृशंकांचिदाममेखलागुणःकामशरैःनखक्षतजागरचुंबनकेशाकर्षण नीवीमोचनानिपंचशराःनिरूपिताः अन्यत्रनिखातैर्बाणैरन्यत्कीलितमित्याश्चर्यमित्यर्थः

॥ त्वामप्राप्यमयिस्वयंवरपरांक्षीरोदतीरोदरे ॥
॥ शंकेसुंदरिकालकूटमपिबन्मूढोमृडानीपतिः ॥
॥ इत्थंपूर्वकथाभिरन्यमनसोविक्षिप्यवामांचलं ॥
॥ राधायास्तनकोरकोपरिलसन्नेत्रोहरिःपातुवः ॥ ५ ॥

त्वामप्राप्येति हरिःकृष्णःवःयुष्मान्पातु कीदृशोहरिःराधायाःस्तनकोमलत्वापातितत्वादिनागुणेनकोरकाविवतयोरुपरिचलंतीसंबद्धेनेत्रेयस्यकिंकृत्वा वामांचलंहृदयवामदेशलमांचलंविक्षिप्यदूरीकृत्यकीदृश्याःराधायाःइत्थंईति पूर्वकथाभिःअन्यमनसःकथादत्तचित्तायाइत्यर्थः कथामेवाह हेसुंदरिक्षीरोदतीरोदरेक्षीरसमुद्रतीरमध्येमृडानीपतिर्महादेवस्त्वामप्राप्य कालकूटंविषमपिबदित्यहंशंकेतर्कयामि यतःमूढःज्ञानरहितः कीदृशींत्वांमयिमन्निमित्तनिमित्तेसप्तमीस्वयंवरपरांमदेकपतिकामामित्यर्थः इत्थंपूर्वकथा अनेन गौरीपतित्वेपितबालाभाद्विषमपिबत् इतिगौर्य्याअपिअधिकगुणेतिभावः

॥ व्यालोलःकेशपाशस्तरलितमलकैःस्वेदलोलौकपोलौ ॥
॥ क्लिष्टादष्टाधरश्रीःकुचकलशरुचाहारिताहारयष्टिः ॥
॥ कांचीकांचिद्गताशांस्तनजघनपदंपाणिनाच्छाद्यसद्यः ॥
॥ पश्यंतीचात्मरूपंतदपिविलुलितंस्रग्धरेयंधिनोति ॥ ६ ॥

व्यालोलइति इयंराधातदपितथाधिनोतिप्रीणयति अर्थात्कृष्णं कीदृशीराधापाणिनाहस्तेन जघनयोःपदंआभोगंसद्यःआच्छाद्य आत्मरूपंपश्यंती विलुलितांम्लानांस्रजंधारयतीति पुनःकीदृशीआत्मरूपंपश्यंती आत्मरूपमेवाह केशपाशोव्यालोलः इतस्ततोविक्षिप्तोऽभूत् अलकैचूर्णकुंतलैस्तरलितंस्थानाच्चलितं कपोलौस्वेदेनघर्म्मजलेनलोलौव्याप्तौ दष्टाधरःश्रीःखंडिताधरलक्ष्मीःस्पष्टाव्यक्ताकुचकलशरुचास्तनघटदीप्त्या हारयष्टिःमुक्ताकलापः दूरीकृत्यकांचीरसना कांचीदाशांदिशंगता चलितायद्यपीतिसर्वत्रयोजनीयं स्रग्धरानामकंछंदश्चेदं

॥ ईषन्मीलितदृष्टिमुग्धहसितःसीत्कारधारावशात् ॥
॥ वक्तव्याकुलकेलिकाकुविकशद्दंतांशुधौताधरं ॥
॥ श्वासोत्कंपिपयोधरोपरिपरिष्वंगात्कुरंगीदृशो ॥
॥ हर्षोत्कर्षविमुक्तनिःसहतनोर्धन्योधयत्याननं ॥ ७ ॥

ईषदिति कुरंगीदृशोहरिणनयनायाःआननंमुखंधन्योभाग्यवान्जनोधयतिपिबति कीदृश्याः कुरंगीदृशःश्वासेनकामजनितेनस्वरपवनेनउन्नद्धौ किंचिद्वलितौपयोधरौस्तनौतयोरुपरिपरिष्वंगादालिंगनात्, यःहर्षोत्कर्षः हर्षाधिक्यंतेनविमुक्तात्यक्तासालसाअतएवनिःसहाकार्याक्षमा तनुःशरीरंयस्याःप

रिष्वंगंकत्वाआलिंग्यधम्योधयतिपिबतीतिभावः कीदृशमाननं ईषत्उन्मीलित दृष्टिमुकुलितनयनं मुग्धंसुंदरंहसितंहास्यंयस्मिन् पुनःकीदृशं सीत्कार धारावशात् कामविकारपरंपरावशात् अव्यक्ताआकुलायाकेलिस्तस्यांयः काकुःशोकभीत्यादिभिः ध्वनिविशेषस्तेनविकसंतःप्रकटीभवंतोयेदंताःदश नास्तेषामंशुभिःकिरणैर्धौतःक्षालितःअधरोयस्मिन्

॥ अथसानिर्गतबाधाराधास्वाधीनभर्तृका ॥
॥ निजगादरतिक्लांतंकांतंमंडनवांछया ॥ ८ ॥
॥ इतिसहसासुप्रीतंसुरतांतेमानितांतखिन्नांगी ॥
॥ राधाजगादसादरमिदमानंदेनगोविंदं ॥ ९ ॥

अथेति अथानंतरंराधासुरतांतरेआनंदेनगोविंदंकृष्णमिदंवक्ष्यमाणंसादरंनि जगाद कीदृशी सहसाईषद्धास्ययुक्तानिर्गताआसमंताद्भावेनबाधाकामपी डायस्याःसा सुखेनाधीनःभर्ताप्रियोयस्याःसा किमर्थंनिजगादेत्यत आह मंडनवांछयाप्रियकर्तृकालंकरणवांछयेत्यर्थः तस्याःस्वाधीनभर्तृकायाःलक्ष णंभरतशास्त्रेउक्तं क्षणंकराहतेनेवक्षणंचरणपातिते कंदुकेनेवकांतेन क्रीडेत्स्वाधीनभर्तृका कथंभूतंकृष्णं कांतंप्रियंकमनीयंसुंदरं पुनःकीदृशं रतौसुरतेक्लांतंपरिश्रांतं

॥ रामकरीरागेणयतितालेगीयते ॥

॥ कुरुयदुनंदनचंदनशिशिरतरेणकरेणपयोधरे ॥
॥ मृगमदपत्रकमत्रमनोभवमंगलकलशसहोदरे ॥
॥ निजगादसायदुनंदने ॥ क्रीडतिहृदयानंदने ॥ ध्रु० ॥ १

यद्राधानिजगादतदेवगीतेनाहकुर्वीति रामकरीराग: हृदयानंदनेचित्त हर्षके यदुनंदनेकृष्णेक्रीडतिसतिसाराधानिजगादउक्तवती किंनिजगा देत्यतआह हेयदुनंदनकृष्णत्वंममअत्रास्मिन्पयोधरेकरेणस्वहस्तेनमृगमदप त्रकं कस्तूरिकापत्रावलींकुरु कीदृशेनकरेणे चंदनवच्छिशिरेणअतिशी तलेनकीदृशेपयोधरेमनोभवस्यकामस्यमंगलायकलश: पूर्णकुंभस्तस्यसहोदरे तुल्ये मंगलंहिरण्यमितिवा

॥ अलिकुलगंजनसंजनकंरतिनायकसायकमोचने ॥
॥ त्वदधरचुंबनलंबितकज्जलमुज्वलयप्रियलोचने ॥ २ ॥

अलीतिहेप्रियकृष्ण त्वंलोचनेमदीयेनेत्रे त्वदधराभ्यांचुंबनेनलंबितंगलितंक ज्जलंउज्वलय पुनरुद्दीपय कीदृशंकज्जलं अलिकुलस्यभ्रमरसंघस्यगंजनमभि भवं संजनयतीतिसंजनकंविधायकं कीदृशेलोचने रतिनायकस्यकामस्य सायकान्मोचयतितस्मिन्नयनकटाक्षप्रत्यंचिकामासाद्यकामोबाणान्मोचय तीतिभाव: एतत्प्रेरणायकामोबाणंमुंचतीत्यर्थ:

॥ नयनकुरंगतरंगविलासनिरोधकरेश्रुतिमंडले ॥
॥ मनसिजपाशविलासधरेशुभवेशनिवेशयकुंडले ॥ ३ ॥

नयनेति हेशुभवेशरुचिरालंकारवेशकृष्ण त्वंममश्रुतिमंडलेकर्णप्रदेशेकुंड लेनिवेशय कुंडलयुग्मंस्थानंस्थापय कीदृशेश्रुतिमंडलेनयनेएवकुरंगोमृगस्त स्यतरंगाविलासस्यउत्फालगमनस्यनिरासंनिषेधंकरोतीति पुन:कीदृशे मन सिजस्यकामस्यय: पाशस्तस्यविलासंसादृश्यंलीलांधारयतीति पाश: पशु गमननिरोधकोभवतीति

॥ भ्रमरचयंरचयंतमुपरिरुचिरंसुचिरंममसन्मुखे ॥

॥ जितकमलेविमलेपरिकर्मयनर्मजनकमलकंमुखे ॥ ४ ॥

भ्रमरेति हेकृष्णममसन्मुखेसुंदरमुखेअलकंकेशपाशंकर्मयप्रसाधयमंडयेत्यर्थः कीदृशमलकंउपरिमुखोपरिसुचिरंबहुकालंव्याप्यरुचिरंभ्रमरसमूहंरचयतं कारयंतं स्वजातीयबुध्याभ्रमरस्तत्रपततीतिभावः यद्वामुखकमलस्थानी यंकमलेभ्रमरास्तिष्ठंतितद्वत् कीदृशेमुखे जितंकमलंयेनतादृशे विमले निर्म्मलेकीदृशमलकं नर्म्मजनकंक्रीडाकारकं

॥ मृगमदरसवलितंललितंकुरुतिलकमलिकरजनीकरे ॥

॥ विहितकलंककलंकमलानन विश्रमितश्रमसीकरे ॥ ५ ॥

मृगमदेति हेकमलाननकृष्णत्वंअलिकरजनीकरेललाटचंद्रे तिलकंकुरु मृगमदरसेनवलितंनिर्म्मितंअतएवललितंमनोहरं पुनःकीदृशं विहिताकृ ताकलंकस्यांकस्यषोडशभागोयत्र अथवाकलाशोभायत्राद्वतीयाचंद्रप्रायं तिलकंकुर्वित्यर्थः कथभूतेऽलिकरजनीकरे विश्रामिताःउपशांताःश्रमसी कराःप्रयासजलकणायत्र एतेनचंद्रोपिप्रकटलांछनच्छविर्दृश्यतइति

॥ ममरुचिरेचिकुरेकुरुमानद मनसिजध्वजचामरे ॥

॥ रतिगलितेललितेकुसुमानिशिखंडिशिखंडकडामरे ॥ ६ ॥

ममेति हेमानदमानखंडन मानदायकत्वं ममरुचिरेसुंदरेचिकुरे जात्ये कवचनंकुसुमानिपुष्पाणिकुरुरचयेत्यर्थः कीदृशेचिकुरेमनसिजस्यकामस्य ध्वजचामरतुल्ये पुनःकीदृशे रतिगलिते सुरतसमयेमुक्तबंधने पुनःकीदृ

शे ललितेशृंगारचेष्टयायुक्ते पुनःकीदृशे शिखंडिनोमयूरस्यशिखंडस्येव पिच्छस्येवाडामरआटोपोयस्यआटोपोआडंबरमित्यर्थः

॥ सरसघनेजघनेममशंबरदारणवारणकंदरे ॥
॥ मणिरसनावसनाभरणानिशुभाशयवासयसुंदरे ॥ ७ ॥

सरसेति हेशुभाशय महोदारचित्त त्वंममसुंदरेजघनेमणिरशनामणियुक्तघंटिकावसनानिवस्त्राणि आभरणानिअलंकरणानि वासयपरिधानंकारय कीदृशेजघने सरसःकामजनकः घनोनिबिडश्च पश्चात्कर्मधारयः पुनःकीदृशेशंबरदारणः कामः सएववारणःकुंजरस्तस्यकंदरेवासस्थाने

॥ श्रीजयदेववचसिशुभदेत्हृदयंसदयंकुरुमंडने ॥
॥ हरिचरणस्मरणामृतनिर्मितकलिकलुषज्वरखंडने ॥ ८ ॥
॥ इतिश्रीगीतगोविंदेचतुर्विंशतिःप्रबंधः ॥

श्रीजयदेवेति हेभक्तजनत्वंमंडनेअलंकारभूते शुभदेकल्याणप्रदे श्रीजयदेववचसिगीतरूपे हृदयंमनःसदयंदयायुक्तंतत्परंकुर्वित्यर्थः कीदृशेवचसि हरिचरणस्मरणामृतेनकृतंकलिकलुषज्वरस्य कलिकृतपापरूपज्वरस्यखंडनंनाशोयेन

॥ रचयकुचयोःपत्रंचित्रंकुरुष्वकपोलयोः ॥
॥ घटयजघनेकांचीमंचस्रजाकबरीभरं ॥
॥ कलयवलयश्रेणींपाणौपदेकुरुनूपुरा ॥
॥ वितिनिगदितःप्रीतःपीतांबरोपितथाकरोत् ॥ १ ॥

रचयेति इति राधयानिगादित:उक्त:प्रीत:संतुष्ट:पीतांबेरापितथाऽकरोत् इतिकिं हेकृष्णममकुचयो:स्तनयोश्चित्रंचित्रविशेषंरचय .कपोलयो:पत्रंपत्रावलींकरेणरचयकुरुष्व जघनेकांचिक्षुद्रघंटिकांअर्पय स्रजापुष्पमालयाकबरीभरंकेशपाशंअंचयपूजय बंधनंकुर्वित्यर्थ: हस्तेवलयश्रेणींकंकणपंक्तिस्थापय पदेचरणयो:नूपुरौकुरुस्थापय गीतोक्तस्यसंक्षेपार्थकथनेननदोषउक्त:

॥ पर्यंकीकृतनागनायकफणाश्रेणीमणीनांगणे ॥
॥ संक्रांतप्रतिबिंबसंवलनयाबिभ्रद्वपुर्विक्रियां ॥
॥ पादांभोरुहधारिवारिधिसुतामक्ष्णांदिदृक्षुःशतैः ॥
॥ कायव्यूहमिवाचरन्नुपचिताकूतोहरिःपातुवः ॥ २ ॥

पर्यंकीकृतेति उपचितंसमृद्धंआकूतंकामभावोयस्यसहरि: कृष्ण :व:युष्मान्पातु कीदृशोहरि: वपुर्विक्रियांदेहविक्रियांशरीरपरामित्यर्थ: बिभ्रद्धारयन् किंकुर्वन् पर्यंकीकृत:शय्यास्थानेकृतोनागनायक:शेषस्तस्यफणाश्रेणिफणासमूहस्तस्यमणयस्तेषांगणेसमूहेसंक्रांतंसंबद्धंतत्प्रतिकृतिस्तस्यसंकलनयाअन्वयेनास्थितेत्यर्थ: ॥ कायव्यूहमिवबहुशरीरतामिवाचरन्कुर्वन् किमितिकायव्यूहइत्यतआह पुन:कीदृश:पादांभोरुहंश्रीकृष्णचरणकमलंधारयतीतिधारिणीयावारिधिसुतालक्ष्मीस्तांअक्ष्णांशतैर्नेत्रसहस्त्रैर्दिदृक्षु:द्रष्टुमिच्छु:लक्ष्मीदर्शनंनेत्रद्वयेन तथानसंभवतीतिकायव्यूहेननेत्रबाहुल्यात्

॥ यद्गांधर्वकलासुकौशलमनुध्यानंचयद्वैष्णवं ॥
॥ यच्छृंगारविवेकतत्त्वरचनाकाव्येषुलीलायितं ॥
॥ तत्सर्वंजयदेवपंडितकवेःकृष्णैकतानात्मनः ॥
॥ सानंदाःपरिशोधयंतुसुधियःश्रीगीतगोविंदतः ॥ ३ ॥

यद्गांधर्वेति यत्जयदेवकवेः गांधर्वकलासुगानविद्यामु कौशलंपटुत्वंप्रावीण्य मित्यर्थः अस्तीत्यध्याहारः यद्वैष्णवंविष्णोरनुध्यानमस्ति तथा शृंगाररसस्य योविवेकः संभोगविप्रलंभादिरूपेणयद्विवेकनं तस्यतत्वंअर्थज्ञानंतस्यरच नासुलीलायितंक्रीडाविलाससर्वस्वंयद्वालीलायुतं शृंगारादिरसविभावनम स्ति तत्सर्वंजयदेवपंडितकवेः श्रीगीतगोविंदतः गीतगोविंदग्रंथात्सु धियः परिशोधयंतु विवेकिनः विचारयंतु सर्वतोभावेनशुद्धंकुर्वंत्वित्य र्थः कीदृशस्यजयदेवपंडितकवेः कृष्णैकतानात्मनःकृष्णपरायणस्येत्यर्थः जयदेवपंडितःशास्त्राध्यापकः कविःकाव्यकर्ताचेतिजयदेवपंडितकवेःश्रीश ब्दस्तुग्रंथांतेमंगलार्थं

॥ श्रीभोजदेवप्रभवस्यराधादेवीसुतश्रीजयदेवकस्य ॥
॥ पराशरादिप्रियवर्गकंठश्रीगीतगोविंदकवित्वमस्तु ॥ ४

श्रीभोजदेवेति पराशरादयःकविश्रेष्ठास्तेषांवर्गोगोष्ठीतस्यकंठेगलदेशेअस्तु तस्यश्रीगीतगोविंदकवित्वंभोजदेवप्रभवस्यभोजदेवोत्पन्नस्यतथाराधादेव्याः सुतस्येत्यनेनस्वापितृप्रतिपादनेनमंगलमाचरितं निजग्रंथे आशीरपिद त्तेतिराधास्मरणात्आनंदयुक्तताद्योतिता

॥ साध्वीमाध्वीकचिंतानभवतिभवतःशर्करेकर्कशासि ॥
॥ द्राक्षेद्रक्ष्यंतिकेत्वाममृतमृतमासिक्षीरनीरंरसस्ते ॥
॥ माकंदक्रंदकांताधरधरणितलंगच्छयच्छंतिभावं ॥
॥ यावच्छृंगारसारस्वतमिहजयदेवस्याविष्वग्वचांसि ॥ ५ ॥

॥ इतिश्रीगीतगोविंदेमहाकाव्येजयदेव ॥
॥ पंडितकृतौप्रीतपीतांबरोनामद्वादशःसंर्गः ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

साध्वीति विष्वक्सर्वतःयावच्छृंगारसारस्वतंभावंजयदेवस्यवचांसियच्छंति त वत्हेमाध्वीक मधोभवतस्तवमधुरमद्यमितिचिंतासाध्वीनभवति हेद्रक्षेप्या केद्रक्षंप्यास्वादयंति अमृतमृतमसि हेक्षीरनीरंरसस्तेमाकंदकंदआकोशंकुरु किंचहेकांताधारस्वंपातालंगच्छाश्रीजयदेवकाव्यमधुराख्यभगवद्रसास्वादनिर्वृताजनास्तदेकनिष्ठाःसंतःएतेषांतिरस्कारंकरिष्यंतीतिभावः

लक्ष्मीदासतनूजेनभीष्मदासेनधीमता कारितागीतगोविंदटीकेयंसुखदास्तुवः भीषदासनियुक्तेनकृष्णपथ्याश्रमेतविना नारायणेनसुकृतंगीतगोविंदटिप्पणं टिप्पणेचेन्मदियेवैस्खालितंस्याप्रमादतः नकर्तव्योममाक्षेपोगंनुर्हिंसर्वलितभवेत्

इतिगीतगोविंदसटीकं

समाप्तं

राधाविनोदकाव्यंसटीकं

॥ मालीनोघनमालीमालीनोवनमाली ॥
॥ मालीनोबलमालीमालीनोवतुमाली ॥ १ ॥

श्रीगणेशायनमः श्रीराधाकृष्णायनमः पितृवचनमवश्यमेवपाल्यंजगातिजना
नितिशशिनुवनांतं गतमतिकरुणारसार्द्रचित्तंरघुपातिमेवमुपास्महेसदारं १
राधाबिनोदाख्यंकाव्यंचिकीर्षुर्निर्विघ्नपरिप्सितसमाप्तिकामोरामचंद्रकविः
परमेश्वरप्रार्थनारूपंमंगलमाचरति वनमालीवनमालाआपादलंबिनीमाला
तद्वान्विष्णुःआपादलंबिनींमालांवनमालांविदुर्बुधाः इत्यभिधानात् नोस्मान्ग्रं
थकर्तृन्श्रोतृन्वाआवतुरक्षतु कीदृशः मालीनःमालक्ष्मीःमातुलक्ष्म्यांचमाया
यांचेत्येकाक्षरःदर्पणइवहृदिलग्नायस्यसः यद्वामायांलीनोलोकपरंपरयाकामा
द्युत्पादनेनतदासक्तइत्यर्थः एतादृशःपुनःकीदृशःमालीनःमायांमायायांअली
नःनिरंजनानिराकारत्वात्तस्यामसक्तःमायांलक्ष्म्यांअलीनः सातुलीनासतुनोस
क्तइत्यर्थः एकोदासिनत्वात् पुनःकिंभूतःमांशोभांअलंतिव्रजंतितेमालयःयदु
गोपादयस्तेषांइनःस्वामी इनःसूर्येप्रभौराज्ञिमृगांकेक्षत्रियेनृपइतिविश्वः यद्वा
मालंतेशोभंतेतेमालिनःइंद्रादयःतेषांइनःस्वामीईश्वरेश्वरइत्यर्थः पुनःकीदृशः
मालीनः मालापुष्पस्रक्सायस्यअस्तीतिमालीसुदामातस्यइनःस्वामी दारि
द्र्यभंजनत्वात् यद्वामेशिवेअलीनःतदभिन्नत्वात् यद्वामःवेधासएवअलीकम
लानुषंगित्वात्भृंगौपम्यंतस्यइनःमःशिवचंद्रमावेधाइत्येकाक्षरःपुनःकीदृशःघन
मालीघनवत्श्यामइत्यर्थः पुनःकीदृशः बलमालीबलभद्रेणमालतेसौबलमा
लीपरसामर्थ्यवान् पुनःकीदृशःमालीमालापुष्पस्रक्सायस्यास्तीतिमालीपुष्प
स्रक्वानित्यर्थः यद्वामाअलीतिपदच्छेदःकर्तव्यः कीदृशःअलीअलातिसर्वंव्या

मोतीतिअलीपरमात्मरूपेणसर्वांतर्यामीत्यर्थः विश्वव्यापीत्यर्थः १ अथदशा वतारवर्णनमारभते वनजौवनजौ... अवतारादशैवे तेकृष्णस्तुभगवान्स्वयं १ वनमालीवनेजलेमालतेशोभतइतिवनमालीवनेस लिलकाननेत्यमरः मत्स्यरूपीविष्णुःनोवतु कीदृशःबलमालीबलेनशंखासुरो न्मूलनकरणेनबलेनमालतेसौ पुनःवनमालीकूर्मरूपीविष्णुःनोस्माकमवतु की दृशःबलमालीसकलभूभरणनिष्पंदफणामंडलानंताद्वहनकरणेनबलेनमालते सौ पु० व० वनेरण्येमालतेसौ० वराहरूपीविष्णुःनोवतु की०ब० सागर निमग्नमहीमंडलोद्धरणकरणेनमालते पुनःवनमालीनृसिंहरूपीविष्णुः नोवतु की०ब०हिरण्यकशिपुसमुच्छेदकरणेनबलेनमालतेसौ पुनःअघनमा ली अइवरुद्रइवघनंयथातथामालतइतिअघनमालीयद्वाअघनंह्रस्वंमालीवाम नरूपीविष्णुःनोवतु की० ब० बलेनबलिछलनकरेणमालतेसौ पुनःवनमा लीरुद्रस्वर्यानत्वातीर्थार्थंवनेपरिभ्रमन्जामदग्न्यरूपीविष्णुःनोवतु की० ब० सकलक्षत्रियोत्पाटनकरणेनबलेनमालतेसौ पुनःवनमालीदंडकारण्यदेशे रामरूपीविष्णुःनोवतु की० घनमालीघनवत्श्यामः पुनःकी० ब० पौल स्त्याद्युच्छेदकरणेनमालतेसौ की० ब०बलरामेतिसरामपदेनमालतेसौबल लभद्राऽरूपोविष्णुःनोवतु कीदृशःबलमालीकालिंदीकर्षणेनबलेनमालतेसौ की० ब० घनमालीशरदंबुदगौरः पुनःअवनमालीअवनेनरक्षणेनमालतेसौ बुधरूपीविष्णुः नोवतु की० ब० प्राण्यहिंसादिकरणेनबलेनमालतेसौ पुनः की०ब०बलेनम्लेच्छोच्छेदनकरणेनमालतेसौ कल्कीरूपीविष्णुःनोवतु अथसं मोहनकाममंत्रोच्चारणपक्षमाह संमोहनकाममंत्रमयरूपोहरिःनोवतु मंत्रमयत्वं विशिनष्टि मालीनःमाशक्तिःसामान्यस्वरास्तेषुआलीनः ककारः तद्गतत्वेनैवो च्चार्यमाणत्वात् प्रथमत्यागेकारणाभावात्इतिन्यायेनककारोग्राह्यः तथा चककारात्मकइत्यर्थः घनमालीघनेनमायस्यसः घनमःइंद्रःतस्यइवंबीजघनं मंतर्दलतीतिघनमालीतथाचलकारात्मकइत्यर्थः मालीनःमायाःइदतस्मिन्

इकारेआलीनः पुनःमालीनःमःचंद्रः अलीनोअस्मिन्असौ तदुक्तंशारदा तिलकेब्रह्माभूम्यांसमासीनः शांतिबिंदुविभूषितः बीजंमनोभुवः प्रोक्तंजग

त्त्रितयमोहनं १

॥ विधुसुहृद्विरहानलपीडिता ॥
॥ विधुसुहृत्तरलानिलपीडिता ॥
॥ विधुसुहृद्वदनालिमपीडिता ॥
॥ विधुसुहृत्सुगिरोकिरदीडिता ॥ २ ॥

विधुसुहृदिति विधुसुहृत्विधुःविष्णुः सुहृत्प्रियोयस्याः साराधिकाविधुश्चंद्रम सिविष्णौविधुःकर्पूरकामयोरितिविश्वः अलींसखींप्रतिईडिताःस्तुत्याःसुगिरः अकिरत्उवाचेत्यर्थः कीदृशीविधुसुहृद्विरहानलपीडिता विधुःविष्णुःसएवसु हृत्प्रियःतस्यविरहःवियोगः सएवअनलःवन्हिःतेनपीडितापुनःकीदृशी विधु सुहृत्तरला विधुश्चंद्रस्तस्यसुहृन्मन्मथःतेनतरलाचचला चंचलंतरलंचैवपारि प्लवपारिप्लवइत्यमरःयद्वाविधुःकर्पूरः तस्यसुहृत्समस्तरलोहारमध्यमणिर्यस्याः सा तरलःस्यान्मध्यगोमणिरितिशाश्वतःकामज्वराग्निस्तेजस्कमुक्ताइत्यमरः पुनःकीदृशी अनिलपीडिताअनिलोमलयानिलः तेनपीडितापुनःविधुसुहृद्व दनाविधोश्चंद्रस्यसुहृत्समंतुल्यंवदनंयस्या.सा विरहसमयत्वात्चंद्रसाम्यंस्फुट मेव यद्वाकर्पूरपांडुरवदना पुनःकीदृशी ईडितास्तुत्या पुनःकीदृशी अपी डिताएनकृष्णेनपीडिताअपीडिता यद्वाअपिइडिताइतिपदच्छेदः कर्तव्यः कृष्णविरहपीडितेत्यर्थः

॥ उदयतेदयतेतिमिराकरैशशिकरैरकरै ॥
॥ स्तिमिराकरैः ॥ दिशमिमाचरमांचरम ॥
॥ रमंकमलक्लमललोलललोचनं ॥ ३ ॥

उदयतेइति हेसखिशशीचंद्रःउदयतेचपरंकरैःइमांहस्तेवर्तमानांदिशंउदयते प्राप्नोति रूपयतीत्यर्थःरूपयितृत्वेहेतुमाहकीदृशैःकरैःतिमिराकरैःतिमिरस्यअ करैः अकर्तृकैःयद्वातिमिरंआसमंतात्किरंतिहिंसंतीतिमिराकरैः तद्ध्वंसध्वांत नाशकैरित्यर्थः चपरंकरैःमांदयतेपीडयतीत्यर्थः दयदानगतिहिंसादर्शनेषु भौवादिकः पीडनत्वमाह कीदृशैःकरैःअकरैः अकंदुःखंरातिददतीतिदुः खदैरित्यर्थः यद्वाकंजलंरातिस्वीकुर्वंतीतिकराःनभवंतीतिअकरास्तैरुष्णैरि त्यर्थः अतस्त्वंरमारमंलक्ष्मीकांतंप्रतिचरगच्छसःरमासक्तोरितअतःसनागमि ष्यति कीदृशंरमारमं कमलकोमललोललोचनं लुल्यतेतल्लोलंलोलत्वंला तःतेलोलले कमलंसरोजमिवशृंगीवासइव कोमलेमनोहरेलोललेचंचलेलोच नेयस्यतं यद्वाकीदृशः शशीअंकमलकःअंकःकलंकःसएवमलोयस्मिन्तदंक मलंकंमूर्धायस्यसःएतत्पक्षेकीदृशंरमारमं लक्ष्म्याक्रीडंतं यद्वाचरमांदिशंअं त्यामवस्थांदयतेप्रापयति पुनःकीदृशंरमारमंलक्ष्मीरमं यद्वाशशीकमलःके मुखेमलकःदुःखदइत्यर्थः

॥ कुमुदबंधुरबंधुरबंधुरःसतनुते ॥
॥ तनुतेतनुतेततः ॥ हिमकरोहिमतांहिमतां ॥
॥ नतांकिमनुमांसदृशंसदृशंविधोः ॥ ४ ॥

कुमुदबंधुरिति हेसखिहिमकरः चंद्रः मांअनूद्दिश्यअहिमतांउष्णतांतनु तेविस्तारयति हियततत्विधोः सदृशंकुलपरंपरागतंविरहिणीपीडनंउ चितंकिं कीदृशंमांनतांमतांमान्यांपुनःकीदृशींमांसदृशंसज्ञानं दृक्ज्ञानेज्ञात रित्रिष्वित्यमरः कीदृशः हिमकरः अबंधुरः अपांअंधुः कूपःतंरातिप्राप्नोतीति त्यबंधुरः शीतलः पुंस्येवांधुःप्रहीकूपइत्यमरःपुनः कीदृशःकुमुदबंधुरबंधुरःकु

मुदानांबंधुरःप्रियःबंधुरित्यर्थः पुनःकीदृशः अतनुतेतत:अतनुतांमहत्वंतनु तेप्राप्तःअतएवनुतांस्तीतृत्वंइतःसएवइतितत: यद्वाअइतिपदच्छेदः हिमकरः शीलहस्तः अःविष्णुःमांअनूद्दिश्यविधोः चंद्रमसःसदृशंसमानंअहिमतांउष्ण तांपरितापंतनोति की० अः कौपृथ्व्यांमुत्हर्षोएषांतकुमुदः कुमुदांजला नांअबंधवःराक्षसादयः तान्रातिगृण्हातिइतिकुमुदबंधुरः दुष्टहंतासचासौबं धुरबंधुःशिष्टसुहृदादित्यर्थः

॥ कमलिनीमलिनामलिनालिनाविचलता ॥
॥ चलतासुलताशुभां ॥ विधुतभांविधुतांविधु ॥
॥ भानुभिर्नयनयोरनयोर्नयसीनयोः ॥ ५ ॥

पुनःप्रकारांतरेणचंद्रंनिंदाति कमलिनीति हेअलित्वंइमांकमलिनींईनयोदीर्घ योः अनयोःनामनयोःनानयसिनापास्यासि कीदृशः मलिनालतासुविचल तालिनाविधुतांत्यक्तां पुनःकी० लताशुभांलताश्रेष्ठां की० चंद्ररश्मिभि र्विधुतभांत्यक्तकांतिं यथाकेनचित्पुंसाकरस्पृष्टांकाचित्प्रोषितभर्तृकांत्यजति यद्वामलीकृष्णः गोपींविहारत्वादित्यर्थः मलिनाकृष्णेनविधुतांत्यक्तांलताशु भांगोपींश्रेष्ठांतनुत्वाल्लतासाम्यं विधुभानुभिःविधुतभां दुःखकृतांमांपश्य सिअतोकृष्णानयनायगच्छेत्यर्थः

॥ सखिविभातिविभातिविभाविभानसरसी ॥
॥ सरसासरसारसैः ॥ अलिकुलैश्चधुताविधुता ॥
॥ धुताविनमदब्जमुखीविमुखीस्थिता ॥ ६ ॥

पुनःभंग्यंतरेणचंद्रंनिंदति सखीति हेसखिविधुनेंदनाविधुतामुकुलितपंके

रुहाकृताअतएवअलिकुलैःशिलीमुखवृंदैःसरसासरसारसैः सरसंसविलासमासरांतिशब्दंकुर्वांतितेसरसाः हंसाः तैश्वतैश्वधुतात्यक्ताअतएवअतिविभाविभिः पक्षिभिःयत्कांतिः तस्यांअतिक्रांताअतएवविभा गतकांतिरविभाकृष्णकांतिसदृशीविनमदब्जमुखीविनमांतिअब्जमुखानियस्याःसातएवविमुखीमुखीपराङ्मुखीोस्थितासरसीनाविभातिएतादृशींदृष्ट्वादुःखातिशयंप्राप्नोति अतःकृष्णमानयेत्यर्थः

कुमुदिनीदयितोदयितोनतांनिजकरै
रकरैर्दहतिस्फुटं ॥ यदयमेकपदेविपदे
भवद्विकचपुष्करिणीहरिणीदृशः ॥ ७

पुनःभंग्यंतरेणचंद्रंनिंदति कुमुदिनीति हेसखिकुमुदिनीदयितः चंद्रःअकरैःअकंदुःखंरांतिददातितेअकरास्तैःदुखदैरित्यर्थः निजकरैःस्वकिरणैःदयितोनतांदयितेनभर्त्राऊनतांस्वामीशून्यांविरहिणीमित्यर्थः स्फुटंअत्यर्थंयथातथादहतितापयतिपीडयतीत्यर्थः अथदृष्टांतमाह कुतःयतोयतःकारणात्अयंचंद्रःविकचपुष्करिणीप्रफुल्लपद्मिनीसैवहरिणीदृक्कांतातस्याः विपदेविपत्तये एकपदेविपत्तयेतत्क्षणेक्षणमात्रेअभवज्जातः

विधुरिताधुरिताधुरितादहन्विधुरयंजनिं
तोजनितोंकभृत् ॥ इहतदक्षिगतेक्षिगते
ब्जिनीरविमतिर्विमतिर्निमिमीलसा ॥ ८

विधुरिति धुरिप्रथमतःविधुरिताःविरहिण्यःताःप्रसितधाःवनिताः दहन्तापय

नू अयंविधुःविध्यतिविरहिणमितिविधुः चंद्रःजनितःजन्मतःअंकभृतजनितः जातः संभूतःनहन्यादिपदंप्राप्तंकातरंवाप्रतिक्षतमितिभावः कीदृशाःताःधुरि ताःधुरंमुख्यत्वंइताः प्राप्तःअतःदृष्टांतमाहकुतःयंतःहेतोः क्षिगतेक्षिक्षीणत्वंग तःक्षिगतःतस्मिन्नूनामैकदेशग्रहणंनामग्रहणमितिन्यायातक्षीणत्वंगतइत्यर्थ. इहचंद्रमसिअक्षिगतेसतिदृक्प्राप्तेसविरविमतिः सूर्यसक्ताविमतिःविरुत्धबुद्धिः चंद्रमसीतिभावः अब्जिजनीपाग्निनीनिमिमीलमुकुलिताबभूवसकलंकिनिदृष्टेस तिनेत्रोन्मीलनंरविदर्शनंकुर्यादितिभावः

मलयपन्नगपन्नगमंडलीकवलितोवलि
तोनुवनानिलः ॥ अदयमंगमदंगमदं
गकंदहतियत्भ्रमयंभ्रमयन्नयं ॥ ९ ॥

मलयपन्नगेति हेआलिवालितःआगतःकवलिःकामधेनुःवनानिलःवनवायुःमल यस्यपदः प्रांतपर्वताः पादाःप्रत्यंतपर्वताइत्यमरः तेषुनगाः वृक्षाः तेषुपन्नगाः सर्पाःतेषांमंडलीआलिःतयाकवलितःपीतः नुवितर्केनुःपृच्छायांवितर्केचेत्यमरः कुतःअंगआलिहआलि स्युःप्याट्पांडंगहेहैभोरेहोसंबोधनार्थकाइत्यमरः यत्य तः कारणात्भ्रमयन्भ्रांतिंकारयन्अंगमत्अंगानिमथ्नातीतिअंगमदंगमथ कःअयंवायुःभ्रमयंभ्रमंप्राप्तंमदंगकंन्हस्वशरीरंसयौवनमित्यर्थः अदयंदयारहि तंयथातथादहतितापयतीत्यर्थःअन्यथाकथंपीडयतीत्यर्थः

अग्निरसालवनीनवनीरनीरनवनीनवनी
पवनीवती ॥ अलिकुलालिकुलालिकुला
कुलाप्रतिहिमरमहिमामहिमाहिमा ॥ १०

अयीति नवनीनवीनत्वंप्राप्तानवानूतनायेनीपाःकदंबास्तेषांवनीघनंतद्वतीस
किसलयकदंबयुक्ताइत्यर्थः अतएवानवनीअरक्षकामपीडनतत्पराइत्यर्थः
अलिकुलालिकुला अलिनांकुःस्थानंअभ्रमित्यर्थः तांलांतिस्वीकुर्वंतीतिको
किलास्तेषांआलिस्तस्याःकुलंगृहंयस्यांकोकिलासक्तेत्यर्थः कुलंकुलेगणेगेहेदे
हेजनपदेपिचेत्यमरः अलिकुलाकुलाअलिवृंदासक्ताअतएवाहिमाअहेःसर्पस्य
माइवमायस्याःसर्पवत्भयानकाव्यथकाचेत्यर्थः हिमाशीतलारसालवनीसह
कारवनंइस्वार्थेङीप् अहिमांउष्णांतद्विरहवर्तीमांप्रतिरनीःरःअग्निःतन्नयति
साआस्तिहिअनलतापजननीत्यर्थः

बकुलमाकुलमालिपरागितंमधुपराग
परागपरालिभिः ॥ विशदशारदशार
दशारदंशशकलंककलंककलंकितं ॥ ११

बकुलमिति हेआलितद्बकुलंबकुलपुष्पंदृश्यते की० परागितंसंजातंकिंजल्क
पुनःकीदृशः मधुपरागान्पिबंतितेमधुपरागपाअतएवरागपराः स्नेहगाय
नपरास्तेचतेअलयश्चतैराकुलंव्याप्तं पुनःकीदृशं विगतंशंसुखंयस्याःसावि
शासुखासादशाएषांतेविशदशाविरहिणोजनास्तान्अर्दतिपीडयतिततशं
अरातीसाशारादशावस्थाएषांतेस्त्र्यादिसुखंभुंजाना तेषां आअस्त्यंतरंअन
लंतापंद्यतिखंडयतिएवंविधंवियोगिनामसुखदंसुखप्राप्तानांतापखंडनमित्यर्थः
पु०की० शशकलंककलंशशकलंकश्चंद्रःतस्यकलाकांतिरिवकांतिर्यस्यतच्च
२ प्रशस्तंव्यापकमितिभावः पु० की० ककलंकितंकेनवायुनाकलंकितंकंपितं

नवमशोकमशोकमशोकदेसुरभितारभि
तालिरतारतं ॥ सखिसमाश्रयमाश्रयमा
श्रयकमलिनीमलिनीपइवागतः ॥ १२ ॥

नवमशोकमिति हेअशोकदेशोकंद्यतिसाशोकदानशोकदाअशोकदातस्याः संबोधनेहेअशोकदेहेदुःखितेत्वंनवंअशोकंअशोकनामानंवृक्षंआश्रय क्री०अ शोकंशोकरहितं पु० क्री० सुरभितारभितालिरतारतंसुरभितयासुगं धतयारभिताअनन्यशोभासंजाताःपुष्परागरंजिताइत्यर्थः तेचतेअलयश्चते षांरतंरातिसुखंतस्मिन्नारतं आश्रितं भ्रमराणांसुखमस्तिअतस्तेदुःखंहरि ष्यंतीत्यर्थः पु० क्री० माश्रयंमायाःशोभायाःआश्रयंस्थान अतोहेसखि सःमाश्रयः लक्ष्मीपतिःआगतएवेतिअवेहि कइवयथाअलिनीपःभ्रमरिणीप तिः कमलिनींप्रतिआगच्छति तथाहरिलक्ष्मींमुक्त्वात्वांप्रत्यागतएवजानि हीत्यर्थः १२

॥ सखिहितासिमतासिमतात्थमांनवमशो ॥
॥ कमशोकमशोकदां ॥ तदिहमाम्मवमामव ॥
॥ माममांव्रजहरिंनवनीरदनीरदं ॥ १३ ॥

सखीति हेसखित्वंहितापूर्वंप्रियाअधुनात्वंअसिमताअसेरिवमतंअभिप्रायंय स्याः असिवत्पीडाकर्त्रीत्यर्थः . मतामान्यासि कुतःयतःत्वंमांनवंअशोकं अत्थब्रूषे क्री० अशोकंअस्याविष्णोःशोकोयस्मादसौतंतदर्शनादभि...

दमित्यर्थः की० मांअशोकदांअस्यविष्णोःशोकंदुःखंददातीत्यांतमनेत्यर्थः अशोकदातांतत्तस्मात्वंहरिंव्रजगच्छ मांअवादुःखतःअवरक्ष की० मांअ मांअशोभांविष्णुविरहेणकार्शतां की० इहइंकामंजिहीतेप्राप्नोतिइहसकामुक मित्यर्थः यमकत्वादनुस्वारच्युतालंकारः पु० की० मामंवंमलक्ष्मीर्मोब्रह्मा तौवातिगच्छतिइतिमाममवं लक्ष्मीब्रह्मभ्यामपिसेवितमित्यर्थः पुनःकीदृशःनव नीरदनीरदं नवोनूतनोयोनीरदःमेघःतस्यनीःनितरांईःयाशोभातांरदतिप्रा मोतिनवांबुदश्यामभित्यर्थः

॥ इतिसखीगदितागदितादितानवनरा
यवरायवरायवा ॥ इतिगिरंकलयाकल
याकलापटुगिरामृदुतामृदुतादुता ॥ १४ ॥

इतीतिकलानाम्नीसखीकलयागंभीरयागिराअनवनरायनवोनरःनवनरःनन वनरःअनवनरःतस्मैपुराणपुरुषायइतिवक्ष्यमाणांगिरंयत्पटुयथातथाअदितद दातिस्मकी० गिराकंसुखंलातिददातिसाकलातयाप्रियोपेतेनसुखकारिणेत्य र्थःपु.की. मृदुतामार्दवंअमृदुताकठोरत्वंताभ्यांदुनोतीतितयाकी. कलातयाइ तिगदिताउक्तापु० की० अगादितावाशब्दइवार्थेस्वचातुर्यादनुक्तेव कीदृशाय वरायवराय वरःअग्र्यःकस्यवरायःसचासौवरश्चशुभावहाविधिमतेश्रेष्ठायच

॥ मलयजंतनुतेतनुतेतनौसहचरीनलिनीनलिनीदलं ॥
॥ सुनयनानलदंज्वलदंचसातदपिसीदतिसीदविबंधुता १५॥

मलयजेति हेकृष्णतेसहचरीसखीतनौअतनुभूरिमलयजंमलयाचलसंबंधि चंदनंतनुतेविस्तारयति लेपनंकरोतीत्यर्थः पुनःतेकमलिनीप्रियातनुत्वात्

पद्मिनीसाम्प्रंतनौअतनुबहुलंनालिनीदलंतनुतेपुनः तेसुनयनादीर्घलोचनाअ नलदंतापनाशकंनलदंउशीरंतनौतनुतेतदपिसासीदतिदुः खंप्राप्नोतिअपरं बंधुताअस्मदादिसखितासीदतिपरितापयति नश्यतिवेत्यर्थः

॥ समुदितेमुदितेमुदितेक्षणेहिमकरेमकरेनकरेश्रुती ॥
॥ पिकरवेबरवेबरवेतिसाहरिणलांछनलांछनलांछना ॥ १६ ॥

समुदितेति ईश्वरलक्ष्मीपतेअमुदितामुद्रहितासातेप्रियाईक्षणेअमुदितेमुद्राहिते मुकुलितेकरोतिसंकोचयतीत्यर्थः कस्मिन्सतिहिमकरेचंद्रेसमुदितेसतिउद यतिसति की० मकरेनकरेमकराणांमत्स्यानांइनःप्रभुःसमुद्रस्तस्यकंराति निकरःसुखदःतस्मिन्सर्वस्यापिसुखकरेतस्यास्तुदुःखदइत्यर्थः चपुनःश्रुतीक र्णौअमुदितेकरोतिआच्छादयतीत्यर्थः कस्मिन्सतिपिकरवेकोकिलाकूजितेस मुदितेसतिकीदृशीअवरवाअवेतिशब्दंकुर्वाणापुनः कीदृशीवेत्यर्द्धाक्षरेणाइइ तिउल्काहारिणलांछनश्चंद्रःसएवलांछनंचिन्हंयस्यसःशिवःलीसः लांछनंचिन्हं यस्याःसाशिवाशिवेतिजपतीत्यर्थः

॥ नसहतेसहतेसहतेसखीतववियोगवियोगमयोगत्हृत् ॥
॥ सपदितांतरुणिंसरणिंमणिंकिरतुनामनवंनवनीविजं ॥ १७

नसहतइति हेअयोगत्हृत्अयःलोहतत्वंगच्छतितत्हृदयंयस्यहेकठिणहृदय हेवियोगगरुडारूढहेसहहेशांततेसखीप्रियातववियोगंनसहतेसहतेअतिदुःखि त्वाद्विप्सार्थत्वं अतःसपदितामधुनामनसिवर्तमानांतरुणिंकिरतुत्यजतुस रणिंकिरतुसरणिंप्रियाकुंजमार्गंराधावनमार्गंकिरतुगच्छतुसरणिःपद्धतिः पद्ये त्यमरः चपरंनवंनूतनंनवनीविजंवसनग्रंथिस्थंमणिंकिरतुक्षिपतुनामनिश्चयेन

॥ अयतयाकलयाकलयाशुभांवनजदामजदामजदीप्तिभिं॥
॥हरिरगात्तमगात्तमगाच्चसामुदमतीवंमतीवद्दशोःस्थितं॥१८

अयतयेति हरिःतयाकलयासहशुभांराधिकांअगात्कीदृश्याकलयाकंसुखं लातिप्राप्नोतितिद्दष्टचित्ताकीदृशःहरिःवनजानिकमलानितेषांदामसमूहःतस्मा ज्जातंदाममालातस्याःजातायाकांतिःसाविद्यतेयस्यतथोक्तः साप्रियातंवीक्ष्य अतीवमुदंअगात्प्राप आगतंविष्णुंआलोक्यत्दृष्टाभूदित्यर्थः कीदृशंअगातंअ गःगोवर्धनः अत्तोयेनतंपुनःकीदृशःअतीयतअनौद्धतंपुनः कीदृशंदृशाःस्थितं

॥ रामचंद्रकविनाकविनादःपूरुषोत्तमसुतेनसुतेन ॥
॥राधिकात्हृदयशोकदमासीद्राधिकात्हृदयशोकदमासीत् १९

रामचंद्रेति अदःराधिकात्हृदयशोकदंराधिकायाःहृदयंतस्यशोकःतंद्याति खंडयातितत्काव्यंरामचंद्रकविनाकृत्वाआसीत्रामचंद्रेणकृतमभूदित्यर्थः की दृशेनकविनाकःब्रह्माउःशिवःअःविष्णुःअःवायुःअःअग्निःअःसूर्यः तेविद्यंते अराधनीयत्वेनयस्यतेनपुनःकेनपुरुषोत्तमःद्विजःतस्यसुतः जनार्दनःतस्यईने नज्येष्ठसुतेनराधिकाचत्हृदयशोकदाराधिकात्हृदयशोकदुःखनाशिकाकला मश्चंद्रश्चअःविष्णुअःवायुश्चअस्यतिविरहिणभितिअसःमधूश्चंद्रः कामश्चतेषांइ तूप्रापकंवर्णनीयत्वेनतत्राधिकात्हृदयशोकदमासीत्

॥ इतिश्रीपुरुषोत्तमात्मजजनार्दनस्तस्यनंदन ॥
॥ रामचंद्रकविकृतं ॥
॥ राधाविनोदाख्यंकाव्यंसटीकं ॥
॥ समाप्तं ॥

॥ शुद्धिपत्रं ॥

पृष्टांकः	पङ्क्त्यंकः	अशुद्धं	शुद्धं
१४	१७	गड	गंड
१५	१३	मूग्ध	मुग्ध
२७	७	मूला	बाला
३२	१६	पल्लवो	पल्लवं
३२	१८	देतावया	देवताया
४२	१	रसा	रसात्
४२	२	त्स्व	स्व
४४	१५	सखा	सखी
४७	४	तीथें	तीर्थे
४७	१७	समीप	समीरे
७०	८	रुःकंठार्थे	रुःकंठार्त्ति
८५	१४	मदनां	वदनं
९४	१७	कृतवे	कृतवेषे
९५	१०	चरण	चरणे
१०३	१३	भिच्छीत	भिच्छाति
११०	८	पराभाव	पराभव
१११	५	मूरसि	मुरसि
११२	४	निदानं	निनादं
११७	१९	दनोभव	मनोभव
१२२	१७	क्षरिनरि	क्षीरनीरं
१२८	१८	अलिकुलौ	अलिकुलै